

B i j l a g e 2 :

W i e r i n g e n , W a d d e n e i l a n d

B e l e i d s n o t a C u l t u u r h i s t o r i e

G e m e e n t e W i e r i n g e n , 2 0 0 8

WIERINGEN, WADDENEILAND
BELEIDSNOTA CULTUURHISTORIE
GEMEENTE WIERINGEN, 2008

Colofon

Cultuurhistorie Noord-Holland

Opdrachtgever: Gemeente Wieringen
Titel: Wieringen, Waddeneiland. Beleidsnota Cultuurhistorie, gemeente Wieringen, 2008
Status: Concept
Datum: 23 oktober 2008
Projectnummer: 50125
Seniorarcheoloog: drs. G.P. Alders
Auteur: drs. M. Visser-Poldervaart, drs. S. Husken
Illustraties: Stichting Steunpunt Cultureel Erfgoed Noord-Holland, tenzij anders vermeld

Autorisatie:

Datum:

ISSN:

© Cultureel Erfgoed Noord-Holland

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgevers.

De Stichting aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Stichting Cultureel Erfgoed Noord-Holland
Postbus 205
2000 AE Haarlem

T (023) 553 14 98
F (023) 531 84 36
E info@cultureelerfgoednh.nl
I www.cultureelerfgoednh.nl

INHOUDSOPGAVE

1. INLEIDING EN DOELSTELLINGEN	5
1.1 Inleiding	5
<i>Stand van zaken</i>	6
1.2 Doelstellingen	6
2. ONTSTAANSGESCHIEDENIS	7
2.1 Algemene ontstaansgeschiedenis	7
2.2 De dorpskernen	21
2.3 Grondgebruik	24
2.4 Zuiderzeewerken en Stelling van Den Oever	26
3. CULTUURHISTORIE IN HET GEMEENTELIJKE BELEID	28
3.1 Gemeentelijk loket cultuurhistorie	28
3.2 Beleidsinstrumenten	28
3.3 Bouwkundige monumentenzorg op Wieringen	31
3.4 Historische geografie	35
3.5 Archeologie	36
3.6 Cultuurhistorie in de ruimtelijke ordening	43
3.7 Welstandsnota	44
3.8 Digitaal bestand	45
4. VOORLICHTING EN COMMUNICATIE	46
Voorlichting en communicatie	46
5. PLANNING EN FINANCIËN	49
5.1 Algemeen	49
5.2 Archeologie	49
6. CONCLUSIES	53
6.1 Actiepunten	54
BIJLAGE A – EFFECTEN EN BELANGEN VAN CULTUREEL ERFGOED	57
BIJLAGE B – RIJKS- EN PROVINCIAAL BELEID EN INSTRUMENTEN VOOR CULTUURHISTORIE IN HET ALGEMEEN	59
BIJLAGE C – RIJKS- EN PROVINCIAAL BELEID VOOR MONUMENTENZORG EN BOUWKUNDIGE ZAKEN	62
BIJLAGE D – RIJKS- EN PROVINCIAAL BELEID VOOR ARCHEOLOGIE	66
BIJLAGE E – PARTNERS BIJ DE UITVOERING VAN MONUMENTENBELEID	69
BIJLAGE F – LIJST VAN CULTUURHISTORISCHE WAARDEN	73
Lijst van bouwkundige monumenten	73

Lijst van historisch geografische elementen en structuren	75
Lijst van archeologisch relevante terreinen in de gemeente Wieringen	79
BIJLAGE G – ARCHEOLOGISCHE GEBIEDSBESCHRIJVINGEN: EEN INSTRUMENT VOOR BELEID	82
BIJLAGE H – ARCHEOLOGISCH ONDERZOEKSTRAJECT	118
BIJLAGE I - BEGRIPSBEPALINGEN	123
BIJLAGE J – KENNISDOCUMENTEN EN JURIDISCHE INSTRUMENTEN	126
BIJLAGE K - BRONNENLIJST	129

1. INLEIDING EN DOELSTELLINGEN

1.1 Inleiding

In de huidige maatschappij blijkt behoefte te zijn aan een ruimtelijke omgeving, waarin een binding c.q. verankering van de bewoner met zijn woonomgeving kan ontstaan. De cultuurhistorie speelt hierin uiteraard een belangrijke rol. De Historische Vereniging Wieringen heeft circa 900 leden. Het ledenaantal van de Historische Vereniging, het enthousiasme waarmee de Kring activiteiten organiseert en de belangstelling bij deze activiteiten, geven aan dat de inwoners steeds meer bekend willen worden met de geschiedenis en cultuurhistorie van Wieringen om het gevoel van vertrouwdheid, eigenheid, persoonlijke associaties en identiteit te vergroten.

Naast de groeiende behoefte van mensen om meer te weten over de historie van hun omgeving, wordt door snelle en ingrijpende maatschappelijke veranderingen een grote druk gelegd op de gebouwde omgeving, op het landschap en op de grond. Dit vraagt om extra aandacht voor cultuurhistorische waarden om te voorkomen dat deze ongekend verdwijnen, om mogelijkheden te creëren voor de versterking ervan en om op een bewuste manier op initiatieven te kunnen sturen.

De laatste jaren zijn er zowel op landelijk als op provinciaal niveau veel ontwikkelingen geweest op het gebied van de cultuurhistorie. In de zomer van 1999 verscheen de nota Belvedere waarin de staatssecretaris zijn beleidsvoornemen kenbaar maakte. Cultuurhistorie zal een geïntegreerd onderdeel moeten worden van de ruimtelijke inrichting.

Opzet van dit beleid is dat gemeenten voorafgaand aan ontwikkelingen op hun grondgebied een inventarisatie doen naar de bestaande cultuurhistorische waarden en deze vervolgens optimaal integreren in bijvoorbeeld bestemmingsplannen. Een goede inpassing van de cultuurhistorische waarden draagt bij aan versterking van de lokale identiteit. De nota schenkt ook aandacht aan het archeologiebeleid. Dit beleid is in de gewijzigde Monumentenwet 1988 geformuleerd vanuit de overtuiging dat de lokale overheid het publieke belang van het kwetsbare en waardevolle archeologische erfgoed dient te behartigen en dat ook het beste kan. Op de provinciale Cultuurhistorische Waardenkaart zijn diverse terreinen op Wieringen als van hoge archeologische waarde aangegeven. Op Wieringen zijn dan ook verschillende archeologische vondsten gedaan, waarvan de Vikingschatten niet de minste zijn.

Deze archeologische waarden vormen met de historisch (steden-)bouwkundige en historisch-geografische waarden gezamenlijk de cultuurhistorische waarden.

Wieringen kent al sinds jaar en dag een monumentenbeleid (Monumentenverordening uit 1991). Verschuiving van de aandacht van objectgericht instandhoudingsbeleid naar omgevingsgericht kwaliteitsbeleid vraagt echter om een specifieke beleidsnota cultuurhistorie.

Door beleid op cultuurhistorische waarden te formuleren en uit te voeren vindt versterking plaats van de ruimtelijke kwaliteit en wordt aantasting voorkomen. De identiteit,

herkenbaarheid en kwaliteit van Wieringen worden versterkt en de sterke binding van de inwoners met de woonomgeving wordt aangehaald. Daarnaast zal een duidelijke visie en integraal cultuurhistorisch beleid de homogeniteit in gemeentelijk optreden bevorderen en waarborgen.

Archeologie is een onderdeel van de cultuurhistorie. Het omgaan met de archeologie vereist echter op een aantal punten een specifieke aanpak. De onzichtbaarheid en daarmee vaak moeilijk te grijpen consequenties van de aanwezigheid van archeologie maken een specifiek archeologiebeleid noodzakelijk. Ook zijn handvatten om deze onzichtbare waarden te gebruiken in het kader van toerisme en recreatie wenselijk.

Stand van zaken

Op Wieringen zijn nog verschillende onderdelen van de geschiedenis terug te vinden. In de Cultuurhistorische Regioprofielen benadert de provincie Noord-Holland het landschap als een boek dat bestaat uit woorden, zinnen en hoofdstukken. De woorden zijn daarin de individuele cultuurhistorische waarden en de hoofdstukken de verzamelingen daarvan die een deel van de geschiedenis van het landschap duidelijk laten zien. In dat kader kan gesproken worden over de leesbaarheid van het landschap. De hoofdstukken vormen daarbij verschillende perioden uit de geschiedenis. Sommige onderdelen van de geschiedenis zijn beter leesbaar in het landschap van Wieringen dan andere. Een beschrijving van de hoofdstukken en de kenmerken ervan kan worden ingezet om in nieuwe ruimtelijke plannen de geschiedenis een plaats te geven en daarmee het aantrekkelijke landschap dat Wieringen heeft mee te nemen naar de toekomst. Tegelijkertijd kan het gebruikt worden om Wieringen goed op de kaart te zetten voor wat betreft de recreatie en het toerisme.

Wieringen wil haar cultuurhistorische kwaliteiten koesteren en zorgdragen voor haar waardevolle karakteristieke eigenschappen van wonen en werken op "Nederland's toegankelijkste waddeneiland".

1.2 Doelstellingen

Om dit alles te bereiken zijn de volgende doelstellingen geformuleerd met als belangrijkste uitgangspunt dat het cultuurhistorische beleid integraal in de gemeentelijke organisatie wordt ondergebracht.

1. De aanwezige cultuurhistorische waarden aanvullend inventariseren en documenteren en op kaart zetten.
2. Deze waarden beschermen door instandhouding en beheer te stimuleren en waar nodig te ondersteunen.
3. 'Behoud door ontwikkeling' realiseren door het aangrijpen van mogelijkheden die op een verantwoorde wijze een nieuwe toekomst bieden aan de aanwezige cultuurhistorische waarden.
4. De bewustwording over de cultuurhistorie van Wieringen vergroten en de samenwerking met externe partijen die te maken hebben met cultuurhistorie versterken.

Voor een eenduidige begripsbepaling en de wettelijke kaders van de begrippen historische (steden)bouwkunst (rijksmonumenten, provinciale monumenten, gemeentelijke monumenten), historische geografie en archeologie wordt verwezen naar bijlage I.

2. ONTSTAANGESCHIEDENIS

2.1 Algemene ontstaansgeschiedenis

Het huidige landschap van de gemeente Wieringen bestaat deels uit de Waddenzee en deels uit glooiend landschap en polder.

Het grootste deel van de ondergrond van Wieringen bestaat uit een in het Pleistoceen¹ gevormd, zwak golvend landschap waarvan het hoogste punt – bij Westerland – ongeveer 13 meter boven NAP ligt. Deze pleistocene ondergrond is een onderdeel van de stuwwalboog waarvan het Oude Land van Texel de noordwestvleugel vormt en die doorliep tot in Gaasterland (Friesland) en de Kop van Overijssel. Het bestaat uit een dik keileempakket² dat op enkele locaties is gestuwd tijdens de voorlaatste ijstijd – het Saalien. Het ijs heeft ook grote zwerfstenen achtergelaten, zoals de Steen van Westerklijf. Tijdens de laatste ijstijd, het Weichselien, viel het Noordzeebekken grotendeels droog, doordat veel van het water werd vastgelegd in gletsjers in onder andere Scandinavië. Op de hellingen van het gestuwde keileem werd in deze periode door de wind dekzand afgezet. Tevens zijn droge dalen ontstaan.

Na het Pleistoceen smolten de gletsjers af en vulde het Noordzeebekken zich langzamerhand met water. Rond 7000 jaar geleden bereikte het Noordzeewater de omgeving van West-Nederland. Vanaf Bergen tot voorbij Texel lag in die tijd een gesloten kustbarrière, die het zeewater buiten de Kop van Noord-Holland hield. Vermoed wordt dat er een aaneengesloten strandwallencomplex lag tussen Bergen en Vlieland. Aan het begin van de jaartelling bestond een klein zeegat tussen het huidige Vlieland en Terschelling, dat zich in de eeuwen erna steeds verder uitbreidde. Het gebied tussen de strandwallen ten noorden van de huidige Waddeneilanden en de plaats van het latere eiland Wieringen bestond vrijwel geheel uit wadplaten en kwelders die deels wel en deels niet overstroomd werden tijdens hoogwater³. Ten noorden van de huidige noordkust van Wieringen lag een groot kweldergebied, dat lange tijd boven het hoogwaterniveau uitstak en waar ook keileem in de bodem aanwezig is. Het betreft een abrasievlakte⁴ met de naam Breehorn. De erosie die de abrasievlakte heeft doen ontstaan is begonnen in de twaalfde eeuw en gaat nog altijd door.

Aan de huidige kust van Wieringen werd het keileem vanaf de Middeleeuwen door de zee ondergraven, waardoor steilranden zijn ontstaan. Deze zijn goed waarneembaar bij Stroe en bij Westerland. De zee kwam ook het land binnen, waarbij delen van de ondergrond werden weggeschuurd. Daarmee bleven abrasievlakken en zee-erosiegeulen achter, waarin dunne lagen zand en klei door de zee waren gesedimenteerd.

¹ Het Pleistoceen liep tot ongeveer 10.000 jaar geleden. In dit tijdvak deden zich een aantal grote ijstijden voor.

² In de voorlaatste ijstijd bereikte het ijs uit Scandinavië ook het huidige Nederland. De ijslobben waren zwaar en drukten bij het voortbewegen de relatief zachte ondergrond van zand en klei opzij en voor zich uit. Op sommige plaatsen ontstonden hierdoor heuvels. Ook op de plaats van het huidige Wieringen gebeurde dit. Nadat deze verhoging hier was ontstaan bewoog het ijs zich er echter weer overheen, waarbij de heuvel in elkaar werd gedrukt waarmee de keileem ontstond en er van de hoogte werd afgeschraapt. Tijdens de laatste ijstijd heeft het ijs Nederland niet bereikt, maar door de klimatologische omstandigheden had de wind er wel vat op droge zanden, die vervolgens door de wind werden verplaatst (dekzand).

³ Schoorl, 1999, p.19 - 24

⁴ Abrasievlakken en zee-erosiegeulen zijn veelal laagten in het landschap. De zee heeft hier de bestaande ondergrond weggeschuurd. De abrasievlakken komen zowel op het land als in de Waddenzee voor.

Het grootste deel van het glooiende Wieringerland is door de provincie aangewezen als aardkundig monument. De Breehorn voor de noordkust van Wieringen is aangewezen als potentieel aardkundig monument. Tegen de pleistocene ondergrond aan is de Polder Waard-Nieuwland aangedijkt. Deze aandijking dateert van 1846, maar ook al in de zestiende eeuw werd dit deel ingepolderd⁵.

Figuur 1: begrenzing van het aardkundig monument Wieringen. Breehorn is een potentieel aardkundig monument en kan nog als monument worden aangewezen (Bron: De Straat Milieu-adviseurs BV, 2004)

Eerste bewoning op Wieringen

Het gebied rond de keileembult van Texel werd vroeg bewoond. Vondsten op Texel worden gedateerd op ongeveer 12.000 jaar voor Christus, maar het vermoeden bestaat dat hier ook al veel eerder mensen hebben gewoond. Rond Wieringen zijn Neolithische vondsten (5300 – 2000 voor Christus) gedaan in de Polder Waard-Nieuwland en in het IJsselmeer. Wieringen was in deze tijd nog geen eiland: de Waddenzee bestond nog niet. Het is dan ook mogelijk dat zich aan de noordzijde van Wieringen, in de bodem van de huidige Waddenzee, sporen van bewoning uit de prehistorie bevinden. Vanaf de Midden-IJzertijd⁶ (500 – 250 voor Christus) werd Texel continu bewoond. Hoewel Wieringen qua

⁵ Zie verder bij de beschrijving van de Polder Waard en Nieuwland

⁶ In Bijlage I is een tijdbalk opgenomen.

bodemopbouw vergelijkbaar is met Texel, zijn op Wieringen (nog) weinig vondsten gedaan die dateren van voor de Vroege Middeleeuwen. Er zijn verschillende mogelijke redenen voor het ontbreken van die vondsten naar voren gebracht. Zo is geopperd dat de bewoningssporen verdwenen zijn in de loop der eeuwen. Ook wordt geopperd dat dekzand⁷ op de flanken van de keileembult ontbreekt, terwijl juist daarop op Texel gewoond werd. Mogelijk was er dus geen vroegere bewoning, maar mogelijk zijn deze dekzanden ook verdwenen. Niemand weet echter wat de werkelijke oorzaak is.

In de Romeinse tijd raakte vrijwel het hele noordelijke deel van de provincie Noord-Holland met veen bedekt. Het veengebied liep tot ver in het huidige Friesland, slechts onderbroken door het Vlie, in die tijd een smalle stroom die het Flevomeer (ook wel het Almere genoemd) verbond met de Noordzee. De heuvel Wieringen stak hier bovenuit en werd daarom al snel als woonplaats in gebruik genomen.

In ieder geval was Wieringen in de negende eeuw bewoond. Vondsten, die verband houden met de invallen van de Vikingen, wijzen op bewoning in die tijd. Uit een kerkelijk register blijkt verder, dat er verscheidene kerkelijke en koninklijke goederen op het eiland lagen in de 9^e eeuw. Er wordt in deze goederenlijst gesproken over de gouw Wiron, die vermoedelijk veel groter was dan het huidige Wieringen en zich zowel naar het noorden in de huidige Waddenzee, als naar het zuiden in de huidige Wieringermeerpolder uitstreckte. Na overstromingen in de 12^e en 13^e eeuw was vrijwel de gehele gouw Wiron overstroomd, met uitzondering van de pleistocene kern⁸.

Vroege Middeleeuwen (450 – 1050 na Christus)

Wonen en werken op de Pleistocene kern

In de Middeleeuwen woonde men op Wieringen over het algemeen op de overgang van de hogere naar de lagere delen. Op die plaatsen was het zoete (drink)water dat afkomstig was van regenwater op Wieringen, goed bereikbaar. Dit is nog duidelijk zichtbaar bij de dorpen Westerland, Vatroep en Stroe, die alle op de overgang van de hogere naar de lagere gronden liggen. De dorpen op de randen van de keileemhoogtes kregen een langgerekt karakter, dat vooral bij Westerland nog duidelijk zichtbaar is. Daarnaast waren de dekzanden rond de keileemopduiking relatief gemakkelijk te bewerken. Deze gronden werden dan ook voor de akkerbouw gebruikt. De keileemopduikingen zelf waren veel moeilijker te bewerken door de slechte doorlatendheid van het keileem. Het boerenbedrijf bestond in de Middeleeuwen uit een gemengd akkerbouw- en veeteeltbedrijf. Akkerbouw vond plaats op de goed bruikbare dekzanden. De delen die minder bruikbaar waren vanwege het keileem in de ondergrond of doordat ze laaggelegen waren, werden gebruikt als weide- en hooiland. Waarschijnlijk werden voor de akkerbouw gezamenlijke akkercomplexen⁹ gebruikt, die vermoedelijk geest genoemd werden. Iedere boer bebouwde in de zomer een deel van het akkercomplex met zijn gewassen. Na de oogst van de gewassen werd het vee op de geest gelaten om daar gedurende de winter geweid te worden. In de zomer werd het vee veelal in de lager gelegen gebieden geweid, zoals de kogen en het veen. De geesten werden dan met een houtwal afgescheiden, zodat daarop

⁷ Dekzand = zand dat door de wind werd afgezet tijdens de laatste IJstijd. In die tijd bereikte het ijs het huidige Nederland niet, maar was het hier wel een toendra met weinig begroeiing, waar de wind vat kon krijgen op zand.

⁸ Diederik, 1989, p. 64

⁹ Deze complexen zijn te vergelijken met de essen uit het oosten van Nederland en de engen van het Gooi.

de gewassen geteeld konden worden en het vee het daar niet kon bereiken. Het weiden van het vee over het gehele eiland werd ook wel overal-weide genoemd en werd bijvoorbeeld ook op Texel gehanteerd.

In de Vroege Middeleeuwen hebben ook domeinhoven bestaan op Wieringen. Op een dergelijke hof bewerkten horige boeren het land van de domeinheer. Het toponiem "Bij de Hof" komt voor bij Stroe aan het einde van de Hofweg en bij Den Oever bij de Noord Gesterweg¹⁰.

Wonen en werken in het veen en op de kwelders

In de Vroege Middeleeuwen was de omgeving van de keileemhoogte van Wieringen bedekt met een dikke veenlaag. Dit veengebied strekte zich uit vanaf Texel tot aan het Gooi en van de strandwallen langs de kust tot voorbij het IJsselmeer. Pas toen de uitwatering van het veen via een aantal bescheiden zeegaten verbeterd was, werd het mogelijk de venen te bewonen en te ontginnen. De eerste ontginningen van het veen, niet alleen in de Kop van Noord-Holland, maar in heel West-Nederland, vonden vermoedelijk plaats in het zogenaamde Texelmore, een veengebied dat tussen het huidige Texel en Wieringen in lag. Deze ontginningen vonden plaats in de 9^e eeuw. In de Vroege Middeleeuwen werden aan gebieden waar een veenontginning plaatsvond namen met de uitgang -more gegeven. Vanuit het Texelmore breidden de veenontginningen zich naar het zuiden toe uit. Vermoedelijk werd in eerste instantie ook gewoond op de veengebieden rond de pleistocene kern. Vondsten in de Wieringermeerpolder en oude luchtfoto's van dat gebied wijzen dit uit¹¹.

Voor het gebruik van het veen als akkerland was ontwatering van het veen nodig met inklinking en oxidatie als gevolg. Door de inklinking en oxidatie daalde het maaiveld. Tegelijkertijd steeg de zeespiegel, waardoor de zee meer invloed kreeg in het gebied. In het huidige Breehorn- en Balgzandgebied, wadplaten ten noorden en noordwesten van Wieringen, is in het begin van de Late Middeleeuwen turf gewonnen. In het Balgzand zijn resten van turfwinning gevonden. Deze resten bestonden uit rechthoekige kuilen in het veen met daarbij schervenmateriaal uit de elfde tot en met de dertiende eeuw. Net als het agrarische gebruik van het veen resulteerde ook de turfwinning in een steeds verdere daling van het maaiveld. Hierdoor werd het voor de zee gemakkelijker om in het gebied binnen te dringen. De veengronden werden overstroomd, waarbij het veen ook werd weggeslagen.

Uit het door de zee overspoelde veen werd vervolgens ook zout gewonnen¹². Het veen dat door de overspoeling van de zee van zout doortrokken was, werd gedolven en vervolgens verbrand om het zout eruit vrij te maken. Deze vorm van veenwinning werd wel moerdelfen, moernering of darincdelven genoemd.

Vikingen

De Vroege Middeleeuwen is ook de periode waarin de Vikingen vanuit Scandinavië erop uit trokken. Hun activiteiten hebben bestaan uit handeldrijven, ontdekkingsreizen en rooftochten. Dat ook het huidige Nederland hieronder leed is bekend uit de geschiedenisboeken. Ook Wieringen kwam in aanraking met de Vikingen en het zal voor hen een belangrijke plaats geweest zijn in een uitgestrekt veengebied, waarin diverse

¹⁰ Daan, 1950, p.257

¹¹ Zie ook Diederik, 1989, p.64-66

¹² ARCHIS-waarneming 46632 op Breehorn

geulen¹³ te vinden waren die in verbinding stonden met de zee. Wieringen was vanaf het noorden en oosten goed bereikbaar per schip en vanaf de Vlie kon men via het Almere en de Vecht Dorestad bevaren. Dit maakte dat de Vikingen op Wieringen meer belangen hadden dan alleen plunderen, wat blijkt uit de Vikingschatten die gevonden zijn. Deze schatten zijn een aanwijzing dat de Vikingen zich ook daadwerkelijk op Wieringen vestigden.

De Vikingschatten zijn bij Westerklijf gevonden. Daar is ook een stuk grond met het toponiem "De Hal". Een van de verklaringen voor dat toponiem is een domeinhof¹⁴ met horige boeren. De verkaveling die lange tijd te zien was rond dit toponiem komt ook overeen met de ideaalopzet van een dergelijke domeinhof. Of hier ook daadwerkelijk een domeinhof met hal heeft bestaan is hier echter nog niet aangetoond en vereist nader onderzoek voordat daar meer over kan worden geschreven.

Verkeer

De wegen op het oude land van Wieringen hebben over het algemeen een kronkelig verloop en vormen interlokale verbindingen. De doorgaande verbindingen liggen over het algemeen op de hogere delen. De naam Koningsweg is veelal verbonden aan doorgaande wegstructuren.

Over de scheepvaart op Wieringen in de Vroege Middeleeuwen is vrijwel niets bekend. Wel vermeld de Commemoratio¹⁵ dat te Vatrop door hevige stormen schepen aanspoelden. De Utrechtse kerk had recht op een tiende deel van de opbrengst van deze aangespoelde schepen¹⁶. De opgegeven reden voor dit bezit luidt dat geen tol geheven wordt te Vatrop. Kennelijk lag het voor de hand dat te Vatrop wel tol geheven zou worden, terwijl dit niet gebeurde. De reden hiervoor is onduidelijk.

Late Middeleeuwen (1050 – 1500)

Boden de bescheiden zeegaten in eerste instantie vooral een verbetering van de ontwatering van het veen, na verloop van tijd werden deze zeegaten groter en kwam de zee met een steeds verwoestender werking in het achterland binnen. Aan de oostzijde van Wieringen stroomde het Vlie, dat het water uit het Almere naar de Noordzee transporteerde. Aan de westzijde ontstonden in de loop van de Middeleeuwen het Zijpe, het Heersdiep en het Marsdiep als zeegaten. Al met al leidde de toename van de invloed van het zeewater tot het verdwijnen van het veen rond Wieringen. Hierbij speelden zowel het dalen van het maaiveld, het oxideren van het ontwaterde veen en het overstromen en wegslaan van het veen door zee- en binnenwater een belangrijke rol. In de 13^e eeuw was een groot deel van het veen verdwenen. Het gebied rond de pleistocene kern van Wieringen was overdekt met zand- en kleiafzettingen en bestond uit wadplaten en kwelders. Het gebied tussen Petten, Den Helder, de West-Friese Omringdijk en Wieringen,

¹³ Deze geulen waren erg breed, er moet daarbij niet gedacht worden aan slootjes, maar eerder aan rivieren met een brede loop.

¹⁴ De eigenaar van een domeinhof bezat een grote boerderij, waarin horige boeren zijn land bewerkten en allerlei hand- en spandiensten verrichtten.

¹⁵ De goederenlijst van de Utrechtse kerk, die de bezittingen van de kerk in de 9^e eeuw beschrijft. Besteman, 1997, Amsterdam, p. 11

¹⁶ Het betreft hier waarschijnlijk een koningstiend.

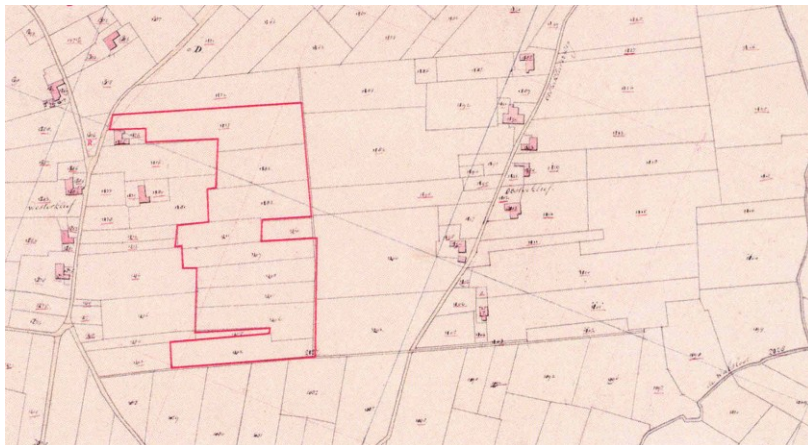
was daarmee onderdeel geworden van een uitgestrekt waddengebied. Door de aanvoer van veel sediment¹⁷ konden platen in de zee opslibben, kwelders¹⁸.

De Hal

In haar boek "Wieringer land en leven in de taal" heeft mevrouw Daan een inventarisatie van toponiemen op Wieringen gemaakt. Een aantal percelen tussen Wester- en Oosterklijf draagt de naam De Hal. De Lexicon van Nederlandse toponiemen tot 1200 geeft als verklaring voor de naam Hal: "ruime woning" of "bocht van het hoogland".

Mogelijk heeft op dit terrein in de Vroege Middeleeuwen een domeinhof gelegen. Of de woning dan ook op het terrein heeft gelegen of in de omgeving is op dit moment niet duidelijk. Het feit dat in de buurt van dit terrein ook de Vikingschatten gevonden zijn, roept de vraag op of een Vikinghoofdman deze Hal bewoont heeft. Het is echter ook mogelijk dat een Friese grootgrondbezitter hier een domeinhof had. Daarover is (nog) niets bekend. Mogelijk kan archeologisch onderzoek ter plekke hierover meer duidelijkheid verschaffen.

Het toponiem Hal komt slechts op enkele plaatsen in Noord-Holland voor: behalve op Wieringen alleen op Texel en bij Egmond-Binnen, dat in de Vroege Middeleeuwen Hallem heette. Vanwege de topografische ligging van de beide andere locaties, in of bij koningsgoed, lijkt de eerste verklaring van de naam, ruime woning, het meest voor de hand liggend. Ook het feit dat een rechthoekig blok in de verkaveling van het terrein te zien is op historisch kaartmateriaal, komt overeen met het patroon dat verwacht zou worden indien een domeinhof op het terrein gelegen heeft.

Figuur 2: Kadastrale Minuutplan (1828) met daarop zichtbaar het vierkante verkavelingsblok van Westerklijf tot voorbij Oosterklijf en met rode lijn aangegeven de percelen die het toponiem Hal dragen. (Bron: www.dewoonomgeving.nl en Daan, 1950)

¹⁷ Zand- en kleideeltjes opgelost in water
¹⁸ Schoorl, 1999p. 19 - 27

Wateroverlast en dijken

De hogere delen van het landschap die in de Middeleeuwen bewoond waren, hadden over het algemeen weinig overlast van het water. De afwatering verliep op een natuurlijke wijze en de bewoningskernen en landbouwgronden lagen hoog genoeg, zodat ze slechts bij uitzondering overstroomd raakten. Het regenwater dat op de hogere delen van Wieringen viel, kon slechts gedeeltelijk in de grond wegzakken. Ondergronds stuitte het op het keileem, dat geen water doorlaat. Ondergronds liep het water dan weg naar de lagere delen (de kogen) waar het als kwelwater aan de oppervlakte kwam.

Langzamerhand steeg het zeewater, waardoor de dreiging van het zeewater, maar ook van het binnenwater belangrijker en de bescherming ertegen nodig werd.

Dijken en kliffen

Voor het aanleggen van een dijk is het noodzakelijk dat er een (stabiele) gemeenschap is, van waaruit de dijk niet alleen gezamenlijk wordt aangelegd, maar ook wordt onderhouden. Van Wieringen is bekend dat er al in de 13^e eeuw dijken werden aangelegd. De hoogteverschillen op Wieringen zijn groot. Enerzijds zijn er de keileemhoogtes tot ruim 12 meter boven NAP en anderzijds zijn er de kogen waarvan het maaiveld onder NAP ligt. De kogen werden vanaf de Middeleeuwen bedijkt. Omdat in de dijken onder andere wier verwerkt werd, werden ze wierdijken genoemd¹⁹. Bij de Burgerweg is een opstelling gemaakt waarin de opbouw van verschillende soorten van dijken, waaronder wierdijken, wordt getoond. Dit is gedaan in het kader van de aanwijzing van de dijk als provinciaal monument.

Bijzonder op Wieringen is de noordelijke grens tussen water en land. Hier is een afwisseling te zien tussen dijken en de natuurlijke hoogten van Wieringen. De dijken worden hier afgewisseld met natuurlijke "kliffen", die zijn ontstaan doordat de zee de kust hier ondergraaft.

Wonen en werken op Wieringen

De akkerbouw zal in de Late Middeleeuwen vooral beperkt zijn geweest tot de dekzanden. De kwelders aan de randen langs de hogere gronden werden gebruikt voor beweiding, net als de kogen. In de 15^e eeuw werden op Wieringen ook schapen gehouden, wat blijkt uit diverse documenten die uit die tijd zijn overgeleverd²⁰.

In de 12^e eeuw moet Wieringen een rijk eiland zijn geweest. In 1184 landde graaf Floris met zijn vloot op Texel en Wieringen. Hij onderwierp de eilandbewoners en plunderde hen, waarbij hij hen 4000 'marc sulvers'²¹ afperste. De grote som geld is een aanwijzing dat Wieringen en Texel in die tijd een belangrijk aandeel in de handel hadden.

Wieringer Boerderij

Wieringen kent een eigen boerderijvorm, die het eerst verscheen in het begin van de 17^e eeuw. Deze is een variant op de in Noord-Holland zo bekende stolpboerderij. De hoge voorraadschuur is net als de stolp opgebouwd uit een vierkant²². Anders dan in de stolp,

¹⁹ De Wierdijk dankt haar naam hieraan. In deze dijk zijn nog altijd wierlagen terug te vinden.

²⁰ Bremer, 1979, p. 72

²¹ = 4000 zilveren munten. De Graaf, 1996, p.226

²² Dit is een kubusvormige constructie, waarvan vier lange stijlen het hoge dak dragen.

waar de woon- en bedrijfsgedeelten ook onder het piramidevormige dak liggen, liggen in de Wieringer boerderij het woongedeelte en soms ook de stallen als uitspringend deel aan de voorraadschuur. Andere opvallende kenmerken zijn de hoge houten achtergevel van de schuur, die geteerd werd en de schoorsteen bij de dors, op de hoek van het bedrijfs- en het woongedeelte. De oude Wieringer boerderij komt op het gehele eiland voor, met uitzondering van de Waard-Nieuwlandpolder. Daar werden alleen boerderijen in het stolptype gebouwd.

De boerderijen stonden vrij verspreid over de hogere delen van het Wieringer land²³. Op sommige plaatsen zijn kleine verzamelingen boerderijen te vinden, zoals Smerp. Het erf van de Wieringer boerderij bestond uit vrijwel alleen gras, met hooguit een bloemperk onder de ramen van het woonhuis.

Figuur 3: de houten geteerde achtergevel van een Wieringerboerderij (bron: Historische Vereniging Wieringen, 2003)

Vissen en vogelen

Naast het boerenbedrijf was ook het vangen van vissen en vogels een belangrijke bron van inkomsten. Vermoedelijk ving men in de Late Middeleeuwen vogels en vissen op de kwelders ten zuiden van Wieringen. Vanaf de 15^e eeuw werden ook eendenkooien aangelegd op Wieringen. Eendenkooien werden over het algemeen aangelegd in de lagere delen van het landschap. In deze vanginstellingen werden eenden gevangen voor consumptie. Dat deze eendenkooien juist in de laaggelegen natte delen van het landschap werden aangelegd, had een aantal redenen. Ten eerste waren de delen moeilijk bereikbaar, waardoor de rust en stilte rond de kooi gemakkelijk gewaarborgd werd. Overigens gold ook een afpalingsrecht, dat voor sommige kooien nog altijd geldt, om lawaaiige activiteiten rond de kooi te verbieden. Verder was het aantrekkelijk de kooi in een redelijk nat gebied aan te leggen, omdat de eenden juist in deze gebieden neerstreken

²³ De boerderijen kwamen overigens niet zozeer op de echte hoge delen voor, maar op de overgangen van de hogere naar de lagere delen. Zowel op de hoogten als in de laagten werd niet gewoond.

om te foerageren. De kooi bood bovendien door de ligging een goede mogelijkheid tot bijverdienste uit een gebied, dat voor andere activiteiten als landbouw slecht bruikbaar was.

Eendenkooien zijn in het landschap nog altijd duidelijk herkenbaar aan het bos. In het bosje ligt een kooiplas, waaraan over het algemeen vier vangpijpen gegraven zijn. Bekend is dat er in de 17^e eeuw 15 eendenkooien op Wieringen waren, nu zijn er nog twee kooien over. Op de kaart met cultuurhistorische waarden is naast de twee nog bestaande eendenkooien ook een vijftal verdwenen eendenkooien aangegeven.

Bestuur

In 1284 werd Wieringen onderdeel van het graafschap Holland. Men had zich daar lang tegen verzet. Ook na 1284 bleef het onrustig. De overheersing door de graaf, en met name de maatregelen die hij oplegde met betrekking tot het bestuur en de rechtspraak werden niet gewaardeerd. Men kwam dan ook vaak in opstand. In 1432 ontving Wieringen stadsrechten van de graaf van Holland, waarmee een belangrijk deel van de rechtspraak weer aan de Wieringers zelf kwam.

Handel en scheepvaart

In de 14^e eeuw werd het Marsdiep al gebruikt als scheepvaartweg. In die tijd voeren voornamelijk handelsschepen van de Hanzesteden door het zeegat. In de 15^e eeuw kwam Amsterdam echter tot ontwikkeling ten koste van de Hanzesteden en een eeuw later ook ten koste van Antwerpen. Om de haven van Amsterdam te bereiken moest men door het Marsdiep en over de Zuiderzee varen. De scheepvaartroutes over het Marsdiep, het Vlie en de Zuiderzee waren bebakend en dit moest onderhouden worden. In de loop van de 15^e eeuw ging Amsterdam een steeds groter aandeel van de kosten voor dat onderhoud betalen, terwijl Kampen een steeds kleiner aandeel op zich nam. In 1527 kreeg Amsterdam zelfs het alleenrecht om de scheepvaartroutes te bebakenen. Hieruit blijkt het toenemende belang van Amsterdam als handelsstad.

Nieuwe Tijd (1500 – 1813)

Scheepvaart, landbouw en wierwinning bleven ook in de Nieuwe Tijd bestaan. Nieuw geïntroduceerd werden in deze eeuwen de tuunwallen. Verder werden ook steeds meer plannen voor bedijkingen in de Kop van Noord-Holland gemaakt en uitgevoerd.

Tuunwallen

In de 18^e eeuw werd het systeem van de overal-weide²⁴ definitief afgeschaft en werden de eerder gezamenlijk gebruikte gronden verkaveld. De gronden kregen een onregelmatige blokverkaveling, die vermoedelijk teruggaat op de verdeling tussen degenen die hun rechten op de gronden konden laten gelden.

Bovenop de keileemopduiking werden de percelen duidelijker van elkaar gescheiden. Hiervoor kon echter geen gebruik gemaakt worden van sloten, omdat deze niet met water gevuld zouden kunnen worden vanwege de ligging van het gebied boven de grondwaterspiegel. Ook houtwallen waren niet mogelijk als perceelsscheiding, omdat boven op deze kale bult niet of nauwelijks bomen groeiden.

Uit de 18^e en 19^e eeuw zijn beschrijvingen bekend over Wieringen, waarin het afbakenen van gronden wordt genoemd. Men gebruikte daarvoor zogenaamde 'dolven', grote

²⁴ Zie beschrijving "Vroege Middeleeuwen: Wonen en werken op de pleistocene kern"

zwerfkeien die op drie, vijf of zeven kleinere keien moesten liggen om als grenssteen te gelden²⁵. Niet duidelijk is vanaf welke tijd deze manier van afbakenen werd toegepast. Vanaf de 18^e eeuw werden ook tuunwallen aangelegd. Deze wijze van perceel scheiden werd gebruikt om fysieke scheiding aan te brengen tussen de percelen, zodat bijvoorbeeld vee naast akkerland geweid kon worden. Tuunwallen bestaan uit een kern van zand, waarin grasplaggen gestoken werden en die ongeveer een meter hoog waren. Door het opwerpen van de tuunwallen werd het mogelijk naast elkaar zowel vee te houden als er gewassen te verbouwen, zonder dat het vee bij de gewassen kon komen. Dit werd vooral noodzakelijk omdat er op steeds grotere schaal schapen gehouden werden. De tuunwallen werden overigens alleen op de hogere delen van Texel en Wieringen aangelegd. In de lagere delen werden sloten gebruikt als perceelsscheiding. De tuunwallen en de dolven op Wieringen zijn met de ruilverkaveling in de jaren dertig van de twintigste eeuw verdwenen en vervangen door prikkeldraad als perceelscheiding. Bij een meer recente ruilverkaveling zijn weer nieuwe tuunwallen aangelegd.

Figuur 4: tuunwal in Stroe (tegenover de museumboerderij)

Walsloten en Sjanen

Een ander fenomeen dat op Wieringen voorkomt zijn walsloten en sjanen. Niet duidelijk is uit welke periode deze stammen, maar ze hangen samen met de afwatering van de hogere delen van Wieringen. Het regenwater dat op de hogere delen van de keileemheuvels valt infiltreert daar in de bovenste doordringbare zandlaag. Onder deze laag ligt het keileem dat ondoordringbaar is. Het water stroomt vervolgens ondergronds over het keileem naar de lagere gebieden toe, waar het als kwelwater aan de oppervlakte komt. Boeren hebben een walsloot gegraven om de afwatering van de hogere delen te bevorderen en om door gecontroleerde afstroom de lager gelegen delen, de kogen, te kunnen bewerken. De walsloten werden gegraven op het punt waar het kwelwater aan de oppervlakte kwam en lagen op ongeveer 0 meter NAP. Zo volgde de walsloot de hoogtelijn en had een

²⁵ Rappol, 1991, p. 81-83

kronkelend verloop. Het water in de walsloot was zo schoon dat het als drinkwater gebruikt kon worden.

Om de afwatering verder te bevorderen werden Sjanen gegraven. Het zijn smalle diepe sloten met zeer steile oevers, die haaks op de hoogtelijnen liepen. Doordat de Sjanen regenwater voeren zijn ze niet altijd watervoerend.

Bij de ruilverkavelingen in de 20^e eeuw zijn de walsloten grotendeels rechtgetrokken en soms verlegd. De laatste decennia hebben de Sjanen een belangrijk deel van hun afwateringsfunctie verloren, waardoor ze niet meer als nuttig werden ervaren en zijn gedempt of ondergeploegd²⁶.

Polder Waard-Nieuwland

Tussen 1541 en 1544 werd de eerste poging ondernomen om de huidige polder Waard-Nieuwland aan het oude land van Wieringen aan te dijen. De 16^e-eeuwse polder werd in 1683 door de zee overspoeld, waarna het tot 1844/1846 open aan zee bleef liggen, waarna het opnieuw aan Wieringen werd aangedijkt.

Scheepvaart: handel en oorlog

De opkomst van de handel in Amsterdam bracht veel rijkdom op Texel. Ten zuidoosten van het eiland was de Rede van Texel gelegen, ook wel Koopvaardersrede genoemd. Hier verzamelden zich de schepen die wachtten op een gunstige wind om uit te zeilen. Dit wachten kon soms enige tijd duren.

De Wieringers zetten zich in voor de lichterschipperij. In het Wieringhervlack of bij Pampus laadden zij de goederen van de zeeschepen over in kleinere schepen om het laatste deel van de reis te verzorgen. Vermoedelijk vanaf de 16^e eeuw, in ieder geval tot aan de Franse tijd (begin 19^e eeuw) was dit een belangrijke bron van inkomsten voor de Wieringer bevolking. Kort daarna werd het Noordhollands Kanaal gegraven en kwam er een einde aan de lichterschipperij op Wieringen.

In de bloeitijd van Amsterdam als handelsstad voeren bovendien Wieringers op de schepen, zoals ook andere "Noord-Hollanders" bij de Amsterdamse koopvaardij betrokken waren. De lichterschipperij had echter het grootste aandeel in de scheepvaartactiviteiten van de Wieringers.

Om de koopvaardischepen te beschermen werd, na het instellen van een georganiseerde oorlogsmarine aan het einde van de 16^e eeuw, een oorlogsschip uitgerust om het Marsdiep en het Vlie te beschermen. Vanwege de 80-jarige oorlog werd in de 16^e eeuw ter bescherming van het Marsdiep een aantal forten aangelegd. De grootste was te vinden op Texel, de Schans bij Oudeschild. Ook na de 80-jarige oorlog bleef deze Schans een belangrijke rol spelen²⁷. Ook op Wieringen werd een versterking aangelegd. Deze verloor echter de militaire betekenis na de 80-jarige oorlog. De andere kleinere versterkingen lagen op Vlieland (2 versterkingen) en bij Huisduinen (1 versterking).

In de Waddenzee zijn veel scheepswrakken teruggevonden. Ook in het gedeelte dat in de gemeente Wieringen ligt zijn meerdere resten van schepen aangetroffen²⁸. Het oudste nu bekende scheepswrak bij Wieringen is daar rond 1600 gezonken. De laatste is bekend uit 1943.

²⁶ Schaafsma, 2002, p. 7-9

²⁷ CHW-kaart, Archeologisch vlak NKT142A

²⁸ Deze resten dateren uit de periode tussen ongeveer 1600 en 1945. (Bron: ARCHIS II)

Quarantaine

Matrozen van de marine konden van hun verre reizen allerlei vervelende ziekten meenemen. Om te voorkomen dat hierdoor epidemieën in Nederland zouden uitbreken werd in de Franse Tijd op de noordwestelijke punt een Quarantaine-inrichting aangelegd. Eerder werden deze zieken vaak opgevangen in afgedankte oorlogsschepen die in het Oude Veer lagen. De boerderijen eromheen zorgden voor de verzorging van deze zieken. Redenen om deze op Wieringen aan te leggen waren de afgelegen ligging van Wieringen ten opzichte van Nederland, het was ten slotte nog altijd een eiland, en de redelijk korte afstand ten opzichte van de marinebasis in Den Helder.

In 1806 werd met houten hekken een stuk grond afgezet, waarbinnen barakken werden geplaatst waarin besmette goederen werden opgeslagen en zieke matrozen konden uitzieken. De houten barakken werden in 1876 gesloopt en vervangen door een kruitmagazijn met werkplaatsen en een opzichterswoning, die tijdens de aanleg van de korte afsluitdijk (de Amsteldiepdijk) zijn gesloopt om plaats te maken voor de spoorlijn naar Friesland²⁹.

Water en dijken

Het Marsdiep was in het begin van de 17^e eeuw nog volop in ontwikkeling. Het kweldergebied tussen Huisduinen en Wieringen veranderde door deze ontwikkeling bij tijd en wijle. Er braken nieuwe geulen door, waardoor de waterlopen veranderden. Tegelijkertijd waren er ook veranderingen in de Noordzeekust tussen Petten en Huisduinen. Hier was menselijk ingrijpen de oorzaak van wijzigingen. Men bedijkte de Zijpe en legde tussen Callantsoog en Huisduinen een zanddijk aan. Ook hier waren veranderingen van de waterstromen rond Wieringen het gevolg. Zeewater stroomde rond de noord- en de zuidkust van Wieringen en kwam bij elkaar ter hoogte van Klieverstee. Op Wieringen zelf was de overlast niet groot, maar voor de bewoners achter de Westfriese Omringdijk was

Figuur 5: opstelling dijkopbouw aan de Wierdijk.

²⁹

www.pagowirens.nl en Bremer, 1980, p. 76

deze des te groter. Vanaf de 17^e eeuw werden dan ook diverse plannen gemaakt om dijken aan te leggen over de kwelders en zandplaten ten zuidwesten van Wieringen. Deze plannen werden echter niet uitgevoerd. Met uitzondering van de Zijpe en de Wieringerwaard (respectievelijk drooggelegd in de 16^e en 17^e eeuw) kwam het pas tot bedijking van de gronden ten zuiden van Wieringen in de 19^e en 20^e eeuw. In de loop van de Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd zijn de kwelders deel voor deel aan het 'vasteland' aangedijkt³⁰.

Wier

Vermoedelijk werd het wier al gewonnen vanaf de Middeleeuwen. Het werd gebruikt voor de aanleg en versteviging van de wierdijken. Zo was als een geluk bij een ongeluk de hoeveelheid wier in de zee na de stormvloed in 1570 zeer groot, zodat de dijken weer versterkt en opgebouwd konden worden. In de 17^e en 18^e eeuw werd het ook gebruikt als dakbedekking en als strooisel in de stal. Na verloop van tijd werd het ook toegepast als vulling van matrassen. Vanaf die tijd werd de wierwinning een van de belangrijkste bronnen van inkomsten op het eiland. Er kwam een einde aan de wierwinning in de jaren dertig van de 20e eeuw, toen de wervelden door een ziekte werden aangetast. Op Wieringen zijn nog twee wierschuren aanwezig, één op Noordburen en één in de Polder Waard-Nieuwland. De akkers in de lage delen van het eiland werden gebruikt als droogvelden voor het wier.

Eendenhouderij

Naast de vangst van wilde eenden door middel van eendenkooien, werden op Wieringen ook tamme eenden gehouden. Dit gebeurde voornamelijk bij de Haukes. Men hield de eenden voor het dons en voor de eieren en voerde de dieren met ondermaatse vis, die niet verhandeld kon worden. Nog in de 20^e eeuw was dit een bloeiend bedrijf op Wieringen.

Nieuwste Tijd (1813 – heden)

In 1825 werd het Noordhollands Kanaal voltooid. Hiermee werd de reis over de Zuiderzee, die schepen tot die tijd moesten maken om in Amsterdam te komen en waarbij zij moeite hadden om niet voor Pampus te komen te liggen, niet langer nodig. Bovendien was op deze wijze Den Helder, die korte tijd daarvoor door Napoleon was aangewezen als marinehaven, rechtstreeks verbonden met de hoofdstad.

De lichterschipperij die eerder een bron van inkomsten was voor een deel van de Wieringer bevolking kwam hiermee te vervallen. Men viel terug op de landbouw en daarin was de schapenteelt³¹ een belangrijke bron van inkomsten. In deze tijd nam ook het aantal tuunwallen toe. Mogelijk werden deze aangelegd om de kuddes van elkaar te kunnen scheiden. In de loop van de 19^e eeuw werden de schapen steeds meer vervangen door runderen.

³⁰ Aandijking werden in de Kop van Noord-Holland deel voor deel gerealiseerd, vanaf de West-Friese Omringdijk naar het noorden toe.

³¹ Uitvoer van lammeren en schapenwol

Polder Waard-Nieuwland

In 1844/1846 werd de Polder Waard-Nieuwland opnieuw aan Wieringen aangedijkt. Er werd een dijk aangelegd aan de zuidzijde van de polder, terwijl de Wierdijk de noordelijke begrenzing van de polder vormde.

De verkaveling van de polder was regelmatig en erop gericht een zo effectief mogelijk gebruik van de grond te bereiken. De wegen zijn ook in een dergelijk rechtpatroon aangelegd.

De bemaling van de polder werd in eerste instantie door één molen verzorgd, maar al snel werd een tweede molen gebouwd. Uiteindelijk hebben drie molens in de polder gestaan. Een belangrijk fenomeen bij de bedijking van de Polder Waard-Nieuwland was de bouw van keten voor de bedijkers en "polderjongens". Nog geen eeuw later herhaalde zich dit tafereel bij de drooglegging van de Wieringermeer.

Visserij

Aan het begin van de 19^e eeuw liet geen van de inwoners van Wieringen zich inschrijven als visser bij de burgerlijke stand ('Registres Civiques', 1811). Vermoedelijk werd wel al vanaf de Middeleeuwen gevestigd rondom Wieringen, maar dit had een andere vorm dan de visserij heden ten dage op Wieringen kent. Tussen 1860 en 1910 groeide het aantal vissersschepen van ongeveer 50 tot 231. Deze groei valt in de tijd grotendeels samen met de agrarische crisis. In de loop van de 19^e eeuw ontwikkelde de visserij zich van een seizoensgebonden activiteit naar een activiteit met een min of meer gesloten jaarcyclus. Rond 1890 bestond de visserij uit het vissen op schelpdieren in de winter, op wier in de zomer en in het najaar op trekpaling. De Zuiderzee was overigens de belangrijkste visgrond, terwijl enkele vissers een groot deel van het jaar op de Noordzee visten. Voor 1900 had Wieringen geen echte haven. Bij Den Oever en De Haukes werden de schepen afgemeerd aan de dijk en bij Westerland werden de bootjes op het strand van de Quarantaine getrokken. In 1900 kreeg Den Oever een haven en in 1901 De Haukes. De haven van Den Oever is in de 20^e eeuw meermalen uitgebreid. De haven van De Haukes is door de aanleg van de Amsteldiepdijk en de inpoldering van de Wieringermeer in onbruik geraakt voor de visserij. Deze haven was voor de inpoldering van de Wieringermeer overigens ook de aankomstplaats van de postboot vanaf de Anna Paulownapolder.

Zuiderzeewerken

Aan het begin van de twintigste eeuw werden de Zuiderzeewerken uitgevoerd. De Afsluitdijk is waarschijnlijk de meest bekende van de Zuiderzeewerken, maar ook de inpoldering van de Wieringermeer maakte er onderdeel van uit. De Zuiderzeewerken werden begonnen in 1920. Dit moet een belangrijke wijziging van het leven op Wieringen hebben veroorzaakt. Allereerst zorgde de Zuiderzeewerken voor een relatief grote stroom inwoners van elders in Nederland. Het aantal immigranten nam toe vanaf 1850, toen de visserij in een bloeiperiode kwam en de Polder Waard-Nieuwland net opnieuw was ingepolderd. De Zuiderzeewerken zorgden echter voor een zodanig grote toeloop van arbeiders, dat een tekort aan woningen ontstond op het eiland. Niet alleen werden allerlei woningen en kamers verhuurd, maar er werden ook keten, woonwagens en woonschepen geplaatst en bewoond. Deze noodwoningen waren onregelmatig verspreid over Wieringen. Bij Den Oever en aan de westzijde van het eiland ontstonden zekere concentraties vanwege de toegangswegen tot de dijken en de Wieringermeer. De meeste keten stonden in rijen of groepen bij elkaar, waarbij de omliggende grond werd gebruikt voor de verbouw

van groenten en aardappels. De ingenieurs en opzichters van de Maatschappij tot Uitvoering van de Zuiderzeewerken (M.U.Z.) werden ondergebracht in nieuwe permanente woningen, de villa's en opzichterswoningen³².

Figuur 6: Villa Nieuwland (M.U.Z.-park)

2.2 De dorpskernen

De dorpen op Wieringen liggen over het algemeen op de hoge delen of op de overgangen van hoge naar lage delen. In Hippolytushoef en Den Oever is de relatie met het landschap minder zichtbaar, maar in de andere dorpen is deze relatie over het algemeen goed behouden gebleven. Op de archeologische kaartlaag van de CHW-kaart staan de dorpskernen met de omvang die zij halverwege de negentiende eeuw hadden. Met name Hippolytushoef en Den Oever zijn in de loop van de twintigste eeuw sterk in omvang gegroeid, maar ook in Westerland is het aantal woningen relatief beduidend gegroeid.

Hippolytushoef

Hippolytushoef ligt centraal op Wieringen en is tegenwoordig het hoofddorp van het "eiland". De historische kern van Hippolytushoef is op de Cultuurhistorische Waardenkaart aangegeven als van hoge archeologische waarde (WIR14A). Het oude dorp ligt centraal rond de Hippolytuskkerk. Deze ligt op een door mensen opgeworpen hoogte. De eerste kerk van Hippolytushoef is een van de vier kerken van Wieringen die in de Commemoratio genoemd wordt. De kerk stond hier dus al in de 10^e eeuw. Hoogstwaarschijnlijk heeft deze op dezelfde plaats gestaan als de huidige kerk (WIR8A). In de bodem onder en rond de kerk worden resten van voorgangers van de huidige kerk en van begravingen verwacht. De basis van de huidige kerktoeren dateert uit de 13^e eeuw en is van tufsteen. In de 15^e eeuw werd hierop een bakstenen toren gebouwd met een bakstenen spits. In 1674 werd het schip van de kerk door een storm verwoest. In de jaren na de storm werd het huidige schip van de kerk gebouwd. Vanaf de 14^e eeuw is bekend dat de kerk gewijd was aan de heilige Hippolytus. Waarschijnlijk was de wijding aan Hippolytus echter al eerder. Naast deze kerk staan in Hippolytushoef ook de Doopsgezinde Vermaning uit 1861 en de Rooms-Katholieke kerk uit 1868. De Hippolytuskkerk met de toren en de Doopsgezinde Vermaning zijn beide rijksmonumenten.

³² Bremer, 1980, p. 155-156

Vanaf het plein rond de Hippolytuskkerk lopen naar alle zijden straten. Tussen de huizen is hier en daar nog een boerderij te vinden.

Aan de Koningsweg is de korenmolen de Onderneming te vinden, die is aangewezen als Rijksmonument. Samen met de korenmolen in Den Oever is dit de enig overgebleven molen van de 12 molens die Wieringen gekend heeft.

Den Oever

In Den Oever zijn zowel visserswoningen als boerderijen te vinden. De oude kern is op de Cultuurhistorische Waardenkaart van de Provincie Noord-Holland aangewezen als van hoge archeologische waarde (WIR26A). Tot 1900 had Den Oever niet anders dan het "Noorderhoofd", dat enige beschutting bood aan schepen. De vissershaven lag toen zuidelijk van Den Oever op de plaats waar nu de Wieringermeerpolder aan de oostelijke punt op het eiland aansluit. Pas in 1900 werd een nieuwe haven vlak bij Den Oever aangelegd, waarvoor twee coupures in de zeedijk werden gemaakt om de inwoners van Den Oever toegang tot de haven te geven.

De Zuiderzeewerken brachten weer nieuwe wijzigingen in het dorpsbeeld van Den Oever. Er vestigden zich opzieners en voornamelijk werklieden. De aanleg van de Afsluitdijk bracht een nieuw aanzicht evenals de havenwerkzaamheden die in die tijd werden ondernomen.

Net als in Hippolytushoef staat ook in Den Oever nog een korenmolen (De Hoop, rijksmonument).

Ten zuiden van de historische kern van Den Oever is een terrein op de Cultuurhistorische Waardenkaart aangegeven als van archeologische waarde. Het betreft het terrein van de 16^e-17^e-eeuwse schans die op Wieringen lag (WIR28A). Het terrein is aangewezen op basis van het onderzoek van mevrouw Daan. Archeologisch onderzoek heeft hier nog niet plaatsgevonden.

Westerland

Op de Kadastrale Minuutplan van 1828 omvat het dorp Westerland niet meer dan een kerk en 6 woningen of boerderijen (WIR13A). Ook een kaart van uit 1745, die gemaakt is op basis van de kaart van J.J. Dou uit 1680 en een kaart van J.F. Brugman uit 1856³³ geven slechts een klein aantal gebouwen weer in Westerland. In 1745 wordt het gehucht "Westerend" genoemd.

De kerk van Westerland is evenals de kerk van Hippolytushoef een van de vier kerken die in de Commemoratio genoemd wordt (WIR9A). De kerk was dus reeds in de 10^e eeuw aanwezig. Noorderbuurt, De Haukes en de Hoelm zullen ook onder de parochie Westerland gehoord hebben. Het huidige gebouw dateert uit de 14^e/15^e eeuw.

In Westerland is heel duidelijk waarneembaar dat het dorp is aangelegd op de overgang tussen hoger en lager gelegen gronden.

Oosterland

Ook Oosterland is op de Kadastrale Minuutplan van 1828 een klein gehucht met een kerk en een aantal woningen/boerderijen. Vatrop hoorde waarschijnlijk onder deze parochie. De historische kern bevat vermoedelijk resten van middeleeuwse bewoning (WIR25A). De kerk van Oosterland werd gewijd aan de heilige Michaël (WIR23A) en is een van de vier kerken die in de Commemoratio genoemd wordt. In de jaren negentig van de vorige eeuw is

³³ Beide kaarten bekeken via de website van het Waterlands Archief.

opnieuw een koor tegen de oostzijde van de kerk gebouwd. Voorafgaand aan de bouw werd een opgraving aan de oostzijde van de kerk uitgevoerd, waarmee zowel de resten van het Romaanse koor (12^e/13^e eeuw) - zoals dat nu herbouwd is - als van het Gotische koor (14^e eeuw) zijn teruggevonden. Er werden diverse menselijke resten teruggevonden die hier begraven waren. Sommige graven dateerden van voor de Romaanse bouw. Dit kan duiden op een oudere kerk die als voorganger van de Romaanse kerk hier heeft gestaan. Dit komt overeen met het feit dat de kerk genoemd wordt in de Commemoratio. Om meer duidelijkheid over de oudere kerk te verkrijgen is nader onderzoek nodig³⁴. De voormalige pastorie³⁵ van de Michaëlskerk was de verblijfplaats van de Duitse kroonprins, Friedrich Wilhelm von Hohenzollern, die hier tussen 1918 en 1923 in ballingschap verbleef. De Duitse keizer en zijn familie kregen na de Eerste Wereldoorlog asiel in Nederland. De keizer verbleef in Doorn en zijn zoon Wilhelm werd verbannen naar Wieringen³⁶.

Andere dorpen en gehuchten

Stroe

In Stroe zijn nog veel boerderijen van het Wieringertype te vinden, waarvan er een aantal als rijksmonument is aangewezen. Op de begraafplaats van Stroe heeft vanaf de 9^e eeuw een kerk gestaan, die gewijd was aan Willibrordus. De kerk is een van de vier kerken die in de Commemoratio op Wieringen genoemd wordt. Dit terrein is dan ook archeologisch van hoge waarde (WIR22A). Het terrein ligt nog altijd als een terpachtige bult in het landschap. In 1878 werd de kerk, die toen een tufstenen gebouw was, afgebroken³⁷.

In de goederenlijst van de Utrechtse Sint Maartenskerk (=Commemoratio?) wordt van Stroe geschreven dat het ten minste 72 hoeven had. Van deze 72 hoeven was er vermoedelijk één hoofdhof (vroonhoeve). Percelen aan het noordeinde van de Hofweg heten nog altijd "Bij het Hof", zodat vermoed wordt dat hier de hoofdhof gelegen heeft. Er zijn op deze plaats (nog) geen archeologische resten gevonden. Overigens komt de naam "(Bij het) Hof" ook in Den Oever voor.

De Haukes

De Haukes komt op de kadastrale Minuutplan van 1828 niet voor. Op de kaart van rond 1850 zijn wel huizen aangegeven op de plaats van het gehucht De Haukes. Tussen 1850 en 1900 nam het gehucht belangrijk in omvang toe. De Haukes was aan het begin van de 20^e eeuw net als Den Oever een havenplaats. Het diende in ieder geval als veerhaven voor het veer vanaf Noord-Holland. Verder werden in De Haukes eenden gehouden.

Andere gehuchten zijn Noorderbuurt, De Hoelm, Westerklijf, Oosterklief, Elft, Noordburen, Smerp, Vatrop, De Heid en De Gest. Deze gehuchten bestaan uit verzamelingen boerderijen langs de wegen. Bij Westerklijf zijn de twee Vikingschatten gevonden. Mogelijk heeft hier ook een Vikinghal gestaan³⁸.

³⁴ Woltering, 1987, p. 306-307.

³⁵ Akkerweg

³⁶ Bron: www.wieringen.nl

³⁷ De kleine middeleeuwse kerk werd wel "Heidense kapel" genoemd vanwege het bas-reliëf boven de deur van de kerk in de vorm van een varken. Dit zou een heidens overblijfsel zijn. Er zijn echter (nog) geen aanwijzingen voor een oudere heidense cultus op het terrein.

³⁸ Zie kadertekst in paragraaf over de Middeleeuwen.

Elft

Elft wordt ook in de Commemoratio genoemd en moet daarom al in de 9^e eeuw bestaan hebben. De goederenlijst spreekt van een domeinhoeve met hofland en lijfeigenen in Elft. De omvang van deze eigendom bestond uit 12 hoeven.

De naam Elft is waarschijnlijk afgeleid van Alvitlo, dat "bos voor zwanen" betekent. Op de Hoge Elft stond vanaf de 17^e eeuw een Rooms-Katholieke schuilkerk, die nu in gebruik is als woonhuis. Het gehucht maakt tegenwoordig deel uit van het dorp Hippolytushoef.

2.3 Grondgebruik**De geesten en hoven**

Op Wieringen komt een aantal keer het toponiem gest voor. Mogelijk verwijst dit naar het gebruik van de grond. In het Nederlandse kustgebied komt de naam geest voor. Geesten waren akkergronden op de strandwallen. Deze werden al vroeg in gebruik genomen en waren goed bruikbaar door de zandige ondergrond dat een gemakkelijke bewerking van de grond mogelijk maakte en een droge ondergrond gaf. Vermoedelijk verwijst het toponiem gest ook op Wieringen naar akkerland. De Gest is een naam die voor de landerijen bij de Gesterweg is gebruikt. Naast Vatrop heet het oude akkerland nog altijd de Hoge Geest en bij Westerklijf is de Klievergest als toponiem terug te vinden.

Op Wieringen komt ook het toponiem "Hof" voor. Deze verwijst mogelijk naar een domein- of vronnhof. In het feodale stelsel dat in de Vroege Middeleeuwen gangbaar was, werden bezittingen uitgedeeld door de heer aan leenmannen in ruil voor trouw. In de loop van de tijd werden deze bezittingen in de vorm van land uitgegeven.

In de Vroege Middeleeuwen komen ook domeinhoven voor. Het is mogelijk dat een leenman een domeinhof vestigde op een stuk land dat hij in leen kreeg van de leenheer, maar het is ook mogelijk dat reeds een domeinhof op het land gevestigd was of dat deze niet werd gevestigd.

De domeinhof werd beheerd door een rentmeester en de grond werd bewerkt door horige boeren. Deze horige boeren hadden zelf ook stukjes land bij hun eigen woning om er zelf gewassen te verbouwen. Gezamenlijk heette een dergelijk complex een hof of hoeve. Op Wieringen heeft vermoedelijk een dergelijke hof gelegen aan het einde van de Hofweg in Stroe en mogelijk bij Den Oever, waar een Hofstraat ligt.

Verder is er nog het "Hal"-toponiem, dat bij Westerklijf terug te vinden is en dat naar eenzelfde soort systeem verwijst³⁹.

Kogen

Het landschap van Wieringen bestaat uit hoogten en laagten. Zoals hierboven reeds werd beschreven vestigden de bewoners van het gebied zich in het algemeen op de overgangen van de hogere naar de lagere delen. De lagere delen zullen zeker in de Vroege Middeleeuwen regelmatig onder water hebben gestaan. Later werden deze delen bedijkt en zo tegen overstroming beschermd. Waarschijnlijk lagen er rond Wieringen al in 1300 dijken.

Aan het begin van de 16^e eeuw werd tweederde van de agrarische gronden van Wieringen beschermd door een dijk. De Wierdijk, die door de provincie als cultuurhistorisch monument is aangewezen, bestond in de 16^e eeuw al geruime tijd. De wierriemen zijn op

³⁹ Zie kadertekst in paragraaf over de Middeleeuwen.

sommige plaatsen aan de buitenzijde van de dijk zichtbaar. De dijk kent diverse dijkdoorbraken, waardoor het op sommige plaatsen een bochtig verloop gekregen heeft (WIR7A / NKT102G, NKT103G, NKT104G).

De kogen werden vernoemd naar de plaats waar de mensen woonden die de gebruiksrechten van de betreffende koog bezaten (Hippolytushoeverkoog, Stroeërkoog). Na de bedijking werden de kogen, net als in de tijd daarvoor, gebruikt voor het weiden van het vee. De natte omstandigheden leidden ook tot het aanleggen van eendenkooien in deze lage delen. Eendenkooien moesten zo ver mogelijk verwijderd van de bewoning worden aangelegd, omdat de rust rond de kooi essentieel was voor het vangen van de eenden. Van de eendenkooien die er op Wieringen waren zijn er nu nog twee behouden. Er zijn door middel van kaartmateriaal nog vijf verdwenen eendenkooien teruggevonden. Tot nu toe zijn geen of weinig archeologische zaken gevonden in de kogen. Er heeft wel een systematische veldkartering plaatsgevonden, maar deze heeft slechts weinig vondsten opgeleverd. Mogelijke oorzaak hiervoor is dat slechts gezocht is naar indicatoren tot het Pleistoceen. Bovendien is slechts een klein gedeelte (17,5%) van de percelen onderzocht in verband met de slechte toegankelijkheid⁴⁰.

Behalve de middeleeuwse sporen kunnen onder de kleilaag ook sporen van prehistorisch gebruik aangetroffen worden. Hiernaar is nog geen onderzoek gedaan.

Polder Waard-Nieuwland

Op de plaats van de polder Waard-Nieuwland lag aan het begin van de jaartelling veen. Het gebied ten zuiden van de pleistocene kern van Wieringen bleef nog lange tijd als veengebied of kwelder bewaard. Op deze gronden die veelal droog waren en slechts af en toe overstromden werd het vee geweid.

Tussen 1541 en 1544 werd de huidige Polder Waard-Nieuwland voor het eerst bedijkt. In 1683 werd de polder door de zee overstroomd. Van de 16^e-eeuwse polder is een kaart van Anthonie Metius bekend⁴¹. Op de kaart is de loop van de dijken aangegeven. Aan de zuidzijde van de toenmalig polder stonden twee molens. De ligging ervan is niet goed te achterhalen, maar moet gezocht worden in het zuidelijke deel van de huidige polder. Ook de afwateringssloten vanaf deze molens naar de sluis in de toenmalige dijk kunnen in de polder bewaard gebleven zijn.

In 1846 is de huidige polder bedijkt. De bemaling van de polder bleek in het eerste jaar na de bedijking te gering. Hierdoor was de kleigrond te slap om het met paard en ploeg te bewerken. Men moest dat met de hand doen, terwijl de slappe klei zelfs een man soms niet kon dragen. Er was bij de drooglegging één windwatermolen gebouwd. In 1853 werd een tweede molen gebouwd. Er zijn drie voormalige molenplaatsen aan de zuidzijde van de polder bekend. Het is mogelijk dat op deze plaatsen de resten van de fundamenten van de molens gevonden worden. De molens sloegen het water uit op de Voorboezem. Deze is inmiddels grotendeels verland. Het Amstelmeerkanaal, dat bij de inpoldering van de Wieringermeer werd aangelegd, doet nu dienst als boezem.

Het grondwerk werd in de polder door ruim 300 mannen uitgevoerd. In eerste instantie werden veel van deze mannen ondergebracht bij inwoners van Wieringen. Al snel werden echter ook keten gebouwd, waarin de polderwerkers werden ondergebracht. Deze stonden vermoedelijk in of dicht bij de polder.

⁴⁰ AKNH over 1989, p. 314-316

⁴¹ Deze kaart uit 1627 is niet teruggevonden, maar is gekopieerd door dhr. J.D. Soutman in 1684. Deze kopie moet als betrouwbaar worden beschouwd. Er is over deze kaart gepubliceerd door H. Schoorl in Holland, 1977.

De wegen in de polder Waard-Nieuwland hebben een recht verloop. Dit in tegenstelling tot de wegen op het oude land. Dit heeft te maken met de rationele verkaveling van de polder, die voornamelijk gericht is op het zo gunstig mogelijk verdelen van de grond voor de landbouw. Mogelijk werden de dijken ook gebruikt als landweg.

2.4 Zuiderzeewerken en Stelling van Den Oever

De Zuiderzeewerken hadden een grote impact op de ontwikkelingen op Wieringen. Hoewel het landschap van Wieringen er niet erg veel van veranderde – er werden geen delen in de gemeente drooggelegd – waren er wel andere gevolgen die de gemeenschap van Wieringen en ook het landschap veranderden. Van eiland werd Wieringen nu een onderdeel van het vaste land van Noord-Holland. Tegelijkertijd ontstond een verbinding over land met Friesland via de Afsluitdijk. Voor het realiseren van de Zuiderzeewerken werden bovendien grote groepen arbeiders vanuit andere delen van Nederland naar Wieringen gehaald. Doordat Wieringen eerder een eiland was, waren niet eerder dergelijke grote groepen “buitenstaanders” op Wieringen komen wonen.

Wieringermeer

In 1930 werd de Wieringermeer ingepolderd als eerste van de Zuiderzeepolders. Deze drogglegging maakte een einde aan de eilandstatus van Wieringen. Bovendien werd Wieringen door middel van de Amsteldiepdijk (of korte afsluitdijk) verbonden met de Anna Paulownapolder. De reden voor de aanleg van die dijk was het probleem van de afwatering in het gebied ten zuiden en ten westen van de nieuw te creëren Wieringermeerpolder, dat het gevolg van de drogglegging zou zijn. De Amsteldiepdijk vormde de afsluiting van wat later het Amstelmeer genoemd zou worden. De Amsteldiepdijk kwam na een moeizame bouw in 1924 gereed, waardoor een boezem van voldoende omvang tot stand kwam. De dijk van Wieringen langs het Amstelmeer is relatief hoog. Dit heeft te maken met het feit dat deze dijk (net als de dijken langs het Amstelmeer in de gemeenten Wieringermeer en Anna Paulowna) dienst doen als tweede waterkering achter de Amsteldiepdijk. Een aantal keten van de “polderjongens” van deze bedijking zijn nog op Wieringen terug te vinden. Overigens werden er behalve keten ook afgedankte tramwagens en woonschepen gebruikt om deze mensen in onder te brengen.

Afsluitdijk

De aanleg van de Afsluitdijk had twee belangrijke redenen. Enerzijds ontstond een groot binnenmeer dat zou verzoeten, terwijl anderzijds het tot in de twintigste eeuw voortdurende gevaar van de overstromingen kon worden ingeperkt. De Afsluitdijk bewerkstelligde een belangrijke inkorting van de kustlijn en maakte dat het IJsselmeer ontstond alsmede de Waddenzee, die in eerste instantie onderdeel uitmaakte van de Zuiderzee. De overstromingen van 1916 droegen ertoe bij, dat de plannen voor de aanleg van de Afsluitdijk en de inpoldering van delen van het IJsselmeer werden goedgekeurd en uitgevoerd. In 1932 werd de dijk voltooid.

De Afsluitdijk betekende ook een belangrijke verbinding tussen oostelijk en westelijk Nederland. Men maakte plannen en trof voorbereidingen om een spoorverbinding aan te leggen tussen Den Helder en Friesland. Het tracé is langs de N99 over grote delen van Wieringen nog duidelijk waarneembaar in de vorm van uitgegraven stroken.

Stelling van Den Oever

De Afsluitdijk vormde een toegang tot westelijk Nederland vanuit het oosten, ook bij oorlog. Dit leidde tot de wens om de toegang te beveiligen. In verband met oorlogsdreiging wilde men de belangrijke verbinding ook beveiligen. Daarvoor werd de Stelling van Den Oever aangelegd. Het opblazen van de dijk behoorde niet tot de mogelijkheden omdat de dijk de gebieden rond het IJsselmeer tegen de andere grote vijand – de zee – beschermde.

3. CULTUURHISTORIE IN HET GEMEENTELIJKE BELEID

Het cultuurhistorisch beleid van Wieringen is ingebed in ander ruimtelijk beleid. Voor landelijk en provinciaal beleid op het gebied van monumentenzorg en archeologie verwijzen wij naar bijlagen C en D van deze nota.

3.1 Gemeentelijk loket cultuurhistorie

De gemeente heeft in het kader van de cultuurhistorie een duidelijke loketfunctie. Dit is de plaats waar de burger, particuliere eigenaren van monumenten en alle anderen terecht kunnen met hun vragen op dit gebied. Ook initiatiefnemers van bodemverstorende activiteiten kunnen er terecht met vragen naar de beleidskaders hiervoor. Die loketfunctie moet in de komende tijd verder uitgebouwd worden. Het is van groot belang dat de ambtenaar voor wat betreft uren, kennis en kunde voldoende is toegerust om op vragen te kunnen inspelen en belangen te kunnen behartigen. De één loketfunctie die de lokale overheid heeft op het gebied van de cultuurhistorie zal, afhankelijk van het nieuwe rijksbeleid, in de toekomst verder toenemen. Het gaat in ieder geval om de volgende taken:

- tussenpersoon tussen de monumenteigenaren of planontwikkelaars en de organisaties die zich bezig houden met cultuurhistorie
- bepalen van het beleid ten aanzien van de instandhouding van (gemeentelijke) beeldbepalende panden
- verstrekken van monumentenvergunningen
- controle en handhaving bij restauraties
- loket voor subsidieaanvragen
- loket voor de uitvoering van archeologisch beleid
- specialist cultuurhistorische inbreng bij ruimtelijke ontwikkelingen
- partner bij voorlichting en educatieve activiteiten
- aanspreekpunt voor vragen op het gebied van cultuurhistorie

Het bewaken van de integratie van het cultuurhistorisch beleid in ander gemeentelijk beleid, het intensiveren van de samenwerking met externe organisaties, het uitvoering geven aan of initiëren van acties die uit deze nota voortvloeien en het toekomstige cultuurhistorische beleid zullen extra capaciteit en inzet van extra middelen vragen. Hieronder wordt het huidige beleid en het toekomstige beleid ten aanzien van cultuurhistorie onder elkaar gezet. Wanneer in het huidige beleid geen wijzigingen optreden, wordt de continuering ervan in het toekomstige beleid als bekend verondersteld.

3.2 Beleidsinstrumenten

3.2.1 Bestemmingsplannen stand van zaken

Het bestemmingsplan is een van de centrale instrumenten van het ruimtelijk beleid. Met inachtneming van het hiertoe bepaalde in de Wro stelt de gemeenteraad bestemmingsplannen vast. Daarin worden de bestemming van de grond aangewezen en zo nodig voorschriften gegeven over het gebruik van het gebied en de zich daarin bevindende opstallen.

De beleidsstrategie tot het versterken van de cultuurhistorische identiteit leidt ertoe dat bij het opstellen of wijzigen van bestemmingsplannen voortaan nadrukkelijker aandacht wordt besteed aan bekende en vermoede cultuurhistorische waarden. In de toelichting op het betreffende bestemmingsplan wordt ingegaan op het gemeentelijk cultuurhistorisch beleid en op de ten behoeve van het plan uitgevoerde inventarisatie van cultuurhistorische waarden binnen het plangebied. In het belang van de bescherming van cultuurhistorisch waardevolle gebieden kan het bestemmingsplan voorwaarden verbinden aan vergunningaanvragen waarbij cultuurhistorische waarden in het geding zijn (zie 3.4).

De periodieke herziening van bestemmingsplannen biedt een uitstekende gelegenheid om de cultuurhistorische waarden in te brengen in bestemmingsplannen. Op het gebied van archeologische waarden wordt dit door de Monumentenwet verplicht gesteld. In het bestemmingsplan Buitengebied zijn de hoge en zeer hoge archeologische waarden van de Cultuurhistorische Waardenkaart van de Provincie Noord-Holland reeds overgenomen. Ook in het Intergemeentelijk Structuurplan Wieringerrandmeer is aandacht besteed aan de cultuurhistorische waarden. Niet alleen de bekende archeologische waarden die in het geding zijn, zijn in het structuurplan opgenomen, ook archeologische verwachtingswaarden en historisch-geografische waarden komen aan bod.

In de recent door de gemeenteraad vastgestelde bestemmingsplannen Oosterland en Westerland zijn de gegevens uit de (concept) kaarten die bij deze Nota cultuurhistorische waarden behoren, overgenomen. Hiermee is een verdergaande bescherming van de cultuurhistorische waarden in het bestemmingsplan gerealiseerd.

De gemeente zal vanuit de intentie om zorgvuldig om te gaan met de cultuurhistorie het bestemmingsplan inzetten als juridisch instrument dat bescherming biedt tegen ongewenste ontwikkelingen. De gemeente zal daarvoor duidelijke randvoorwaarden en kaders vastleggen.

Het verloren gaan - door sloop of anderszins - van historisch waardevolle panden/objecten, terreinen en structuren kan worden voorkomen door een herbestemmingbeleid te ontwikkelen.

OPTIE: Indien de gemeente dit wenst kan zij een rol spelen bij het behoud van monumentale panden bij verkoop of wijziging in gebruik. Er zijn diverse mogelijkheden die hierbij ingezet kunnen worden. Zo kan gekozen worden om in de bestemmingsplannen een wijzigings- of uitwerkingsbevoegdheid voor bepaalde panden of gebieden op te nemen zodat een grotere flexibiliteit in het gebruik van een object of pand wordt gecreëerd. Daarnaast is het mogelijk gebruik te maken van de Wet Voorkeursrecht Gemeente die de gemeente voorrang geeft bij het aankopen van panden met als doel deze gerestaureerd of met een restauratieverplichting weer door te verkopen. Uiteraard bestaat er voor de gemeente de mogelijkheid waardevolle panden aan te kopen en te bestemmen of aan te kopen als tussenpersoon.

Nieuwe Wet ruimtelijke ordening

Uitgangspunt van de nieuwe Wro die op 1 juli 2008 in werking is getreden, is decentralisatie en deregulering. Tevens is er meer aandacht voor de uitvoering van bestaand beleid. De veranderingen die dit ten gevolg heeft voor de gemeente:

- De gemeente stelt één of meer structuurvisies op waarin de hoofdpunten van het ruimtelijke beleid zijn neergelegd en waarin wordt aangegeven hoe zij verwacht het beleid te gaan uitvoeren.
- Het wordt verplicht voor het gehele gemeentelijk grondgebied bestemmingsplannen vast te stellen.
- Bestemmingsplannen worden niet langer goedgekeurd door de provincie. Provincie en Rijk geven zoveel mogelijk van tevoren aan welke provinciale en nationale belangen doorwerken naar de gemeente. Tevens kunnen provincie en Rijk tijdens de bestemmingsplanprocedure zienswijzen indienen of een aanwijzing geven.
- Voor gebieden waar geen ruimtelijke ontwikkelingen voorzien worden, kan de gemeente kiezen voor een beheersverordening in plaats van een bestemmingsplan.
- De gemeente moet eens in de tien jaar het bestemmingsplan of de beheersverordening actualiseren of verlengen.
- De nieuwe Wro spreekt van ontheffingen in plaats van vrijstellingen. Deze ontheffingen zien toe op zogeheten 'kruimelgevallen'. Voor grotere zaken kan een projectbesluit worden genomen. Het projectbesluit moet wel gevolgd worden door aanpassing van het bestemmingsplan. De gemeente Wieringen geeft er voorkeur aan direct een nieuw bestemmingsplan te maken, zonder de tussenstap van het projectbesluit.

Aanbevelingen in het kader van de nieuwe Wro:

- De gemeente stelt een of meer structuurvisies op waarin de uitgangspunten van deze beleidsnota zijn opgenomen. Hiermee wordt vorm gegeven aan het streven naar 'behoud door ontwikkeling' en wordt het mogelijk gemaakt om cultuurhistorie als inspiratiebron te laten fungeren in de ruimtelijke ordening. Uitgangspunt hiervoor is de beleidskaart bij deze nota. De structuurvisie dient als basis voor het opnemen van cultuurhistorische waarden in bestemmingsplannen
- Bij het verlenen van ontheffingen en het nemen van projectbesluiten zal met archeologische waarden rekening worden gehouden zoals bij de huidige vrijstellingen.

Overige aanbevelingen

- OPTIE: Herbestemmingsbeleid ontwikkelen.

3.2.2 Bouwverordening

In de gemeentelijke bouwverordening staan welstandscriteria, sloopvoorschriften en dergelijke. Een aanvraag voor een bouwvergunning wordt getoetst aan de gemeentelijke bouwverordening, de welstandscriteria en het bestemmingsplan. De bouwverordening is ook voor een monumenteneigenaar relevant. De eigenaar van een monument heeft namelijk behalve een monumentenvergunning ook een bouwvergunning nodig bij verbouw van zijn pand.

Verder kan een monumenteigenaar op grond van de Woningwet, het Bouwbesluit en de Bouwverordening worden aangeschreven om bijvoorbeeld verwaarlozing en ontsiering van bouwwerken en terreinen tegen te gaan. Hierbij worden dan de gewone regels voor het aanschrijven in acht genomen.

In de gemeentelijke bouwverordening zal als nieuw aspect ook het onderwerp archeologie worden opgenomen. Voordat een bouwvergunning wordt afgegeven zal duidelijk moeten zijn of er al of niet sprake is van archeologische waarde ter plekke. Hiervoor zal in paragraaf 2.1 over de gegevens en bescheiden die betrekking hebben op de aanvraag van de bouwvergunning een paragraaf opgenomen worden die ingaat op het overleggen van rapportages met betrekking tot de archeologie. Hierin kunnen ook historisch-geografische elementen worden meegenomen. Verwezen kan worden naar deze beleidsnota en naar herziene bestemmingsplannen, waarin de archeologieregimes en cultuurhistorische waarden zijn opgenomen.

Aanbeveling:

- Bouwverordening aanpassen met betrekking tot archeologische aspecten bij het aanvragen van bouw- en sloopvergunningen.

3.3 Bouwkundige monumentenzorg op Wieringen

Een belangrijk onderdeel van het gemeentelijk cultuurhistorisch beleid is de instandhouding van de historische bouwkunst. Medewerking van de betrokken eigenaar bij het in goede staat brengen en houden van het monument is wezenlijk. Niemand kan eigenaren dwingen dit te doen, maar de gemeente zal hierin wel stimuleren. Een gemeentelijk cultuurhistorisch beleid heeft consequenties voor het beheer van de woonomgeving in de gemeente. Daarmee is het van belang dat er ook onder andere inwoners van de gemeente dan de groep van betrokken monumenteneigenaren draagvlak bestaat voor een gemeentelijk cultuurhistorisch beleid. De gemeente zal met andere woorden niet alleen een regulerend maar ook van een stimulerend beleid voeren. Een goede vervulling van de loketfunctie van de gemeente op het gebied van de cultuurhistorie is essentieel om animo bij monumenteigenaren voor het restaureren van hun monument te bevorderen. Maar de gemeente rekent het ook tot haar taak om op een actieve wijze regelmatig doelgroepen te benaderen. Daarvoor bestaan er verschillende opties:

a. Algemene bijeenkomsten

Het organiseren van bijeenkomsten met eigenaren van monumenten om ze te enthousiasmeren voor onderhoud en restauratie van hun monument door te wijzen op de subsidie- en financieringsmogelijkheden.

OPTIE: Wij zullen in het kader van het restauratieproces ook taken op ons nemen.

b. Persoonlijke contacten

Het uitnodigen van of het bezoeken van particulieren of instellingen die één of meer monumenten in eigendom hebben en hen op de hoogte brengen van de mogelijkheden die er zijn betreffende de steun die Rijk, provincie en gemeente aan een restauratie in financieel en administratief opzicht kunnen geven.

c. Nieuwsbrief

In het kader van plannen, waarbij historisch-bouwkundige, historisch-geografische of archeologische waarden een rol spelen, zet de gemeente zich in om in de lokale media zoals de Wieringer Courant hieraan aandacht te besteden.

Rijksmonumenten

Als uitvloeisel van het Monumenten Inventarisatie Project (landelijke inventarisatie van mogelijke rijksmonumenten gebouwd tussen 1850 en 1940) en het daarop volgende Monumenten Selectie en Registratie Project kreeg de gemeente de zorg over in totaal 54 rijksmonumenten. Jonge monumenten in dit geheel zijn de kazematten van de Stelling van Den Oever. Deze zijn vrij recent als rijksmonument aangewezen. Ook het sluizencomplex van de Afsluitdijk en het Monument van Dudok op de dijk behoren tot de jonge rijksmonumenten.

Op grond van de Monumentenwet 1988 heeft de gemeente een taak bij de bescherming en instandhouding van deze rijksmonumenten. Gemeenten dienen de eigenaren van rijksmonumenten voor te lichten, subsidie- en vergunningsaanvragen te behandelen en hen te ondersteunen bij restauratie en onderhoud van hun monument. Hiermee wil de gemeente Wieringen eigenaren stimuleren het monumentale bezit te restaureren of goed te onderhouden. Door restauraties te begeleiden en bewaken wij de kwaliteit.

Voor rijkssubsidie dient een aanvraag te worden ingediend bij het rijk. De gemeente is het aanspreekpunt voor de monumenteigenaar. Op 16 januari 2006 is de BRIM-regeling in werking getreden. Deze instandhoudingsregeling vervangt de BRRM en de BROM. Jaarlijks kunnen vanaf 1 april tot 1 september subsidieaanvragen bij het rijk worden ingediend. In 2006 was dat alleen voor de categorieën molens en landhuizen mogelijk, nu worden er jaarlijks nieuwe categorieën monumenten toegevoegd die voor deze regeling in aanmerking komen. Eigenaren van woonhuizen en woonboerderijen vallen niet meer onder deze regeling maar kunnen in bepaalde gevallen gebruik maken van een aantrekkelijke fiscale regeling via het NRF⁴².

De Monumentencommissie adviseert het college van burgemeester en wethouders bij de beoordeling van (ver)bouwplannen aan monumenten en over de vergunningverlening. Daarnaast bestaat de mogelijkheid bij de RACM advies in te winnen over de (ver)bouwplannen van bepaalde categorieën monumenten. De adviesplicht van de RACM is beperkt tot aanvragen waar het gedeeltelijke of gehele afbraak, reconstructie of een nieuwe bestemming/functie betreft.⁴³ Voor de overige aanvragen heeft de gemeentelijke Monumentencommissie een belangrijke taak te vervullen. Het college van burgemeester en wethouders neemt het uiteindelijke besluit en verleent de vergunning.

Voor restauratie en instandhouding van rijksmonumenten bestaan regelingen voor subsidie, goedkope leningen en fiscale voordelen. Voor woonhuizen en woonboerderijen geldt een nieuwe financieringsvorm. Het gaat hierbij om een laagrentende restauratiehypotheek voor particuliere eigenaren (BRIM) (zie bijlage C).

⁴² NRF = Nationaal Restauratie Fonds

⁴³ De beleidslijn hiervoor is door de minister in een brief met bijlage aan de Kamer d.d. 7 februari uiteengezet en voorzien van voorbeelden. De regeling treedt 1 januari 2009 officieel in werking. Tweede Kamer der Staten Generaal, vergaderjaar 2007-2008, 29 314 nr. 24

Aanbevelingen

- OPTIE: Uitbreiding van de ambtelijke formatie voor cultuurhistorie ter bevordering van de éénloketfunctie en van de integratie van cultuurhistorie in de ruimtelijke ordening.
- Wijzigen van de monumentenvergunning aanvragen, zodat rekening gehouden wordt met archeologische en bouwhistorische waarden.

Provinciale monumentenzorg

Wieringen heeft zes provinciale monumenten. Drie Wieringerboerderijen: Hofstraat 36 te Den Oever, Westerlanderweg 113 te Westerland en Oosterklief 6 te Oosterklief; twee woonhuizen: Nieuwstraat 44 en Koningsstraat 29 te Hippolytushoef en de Wierdijk. De gemeente heeft hier nauwelijks bemoeienis mee. De gemeente kent geen provinciale archeologische monumenten.

Gemeentelijke Monumentenverordening

Met het vaststellen van een gemeentelijke monumentenlijst is het behoud van monumenten niet gegarandeerd. Als geregeld goed onderhoud wordt verricht aan monumenten, dan zouden deze niet vervallen en zouden peperdure restauraties achterwege kunnen blijven. Om te bereiken dat de bouwkundige staat van een pand of object in stand wordt gehouden en te voorkomen dat grootschalige restauratie nodig is, is subsidiëring een goed instrument.

In de gemeente Wieringen zijn twee panden aangewezen als gemeentelijk monument, namelijk het pand aan de Noorderbuurt 1 en het pand aan de Gesterweg 2. Verder is door de monumentencommissie een opzet gemaakt voor het opstellen van een lijst met beeldbepalende panden.

Conform de werkwijze bij de rijksmonumenten adviseert de Monumentencommissie het college van burgemeester en wethouders ook bij de beoordeling van (ver)bouwplannen aan gemeentelijke monumenten en over de vergunningverlening. Het college van burgemeester en wethouders neemt het uiteindelijke besluit en verleent de vergunning. In 1991 is de eerste Gemeentelijke Monumentenverordening⁴⁴ vastgesteld. Aanleiding was het feit dat Wieringen door vaststelling van deze verordening zelf vergunning kon verlenen voor de restauratie van rijksmonumenten en een eigen Monumentencommissie in het leven kon roepen. De verordening is gebaseerd op de bepalingen van de Monumentenwet 1988 en de daarin gekozen systematiek. In de verordening zijn vier hoofdpunten geregeld:

1. de opzet en aanstelling van de monumentencommissie;
2. de aanwijzing van zaken tot gemeentelijk beschermd monument;
3. het vergunningen- en subsidiestelsel voor de gemeentelijke beschermde monumenten;
4. de bescherming van de rijksmonumenten

Deze Monumentenverordening is in 2007 gewijzigd: de samenstelling van de monumentencommissie is gewijzigd en tevens is de eventuele aanwijzing van beeldbepalende panden mogelijk gemaakt. Belangrijk is verder dat in deze verordening ruimte gemaakt wordt om rekening te houden met de archeologische waarden in en rond

⁴⁴ Gemeentelijke Monumentenverordening, vastgesteld in 1991.

monumenten onder meer door middel van de toevoeging van een archeoloog aan de monumentencommissie.

Archeologie en bouwkundige monumenten

Bij het verlenen van monumentenvergunningen, zowel voor rijks- als voor gemeentelijke bouwkundige monumenten zal steeds moeten worden bekeken in hoeverre ook archeologische waarden in het geding zijn. Dit heeft vanzelfsprekend slechts betrekking op eventuele grondroerende werkzaamheden. Regelingen daartoe kunnen in de monumentenverordening worden opgenomen. Hiertoe wordt aansluiting gezocht bij de archeologiegebieden (zie bijlage G) en de archeologische onderzoeken ten behoeve van de bestemmingsplannen.

Subsidies

Subsidiëring is een instrument waarvan vaak wordt gezegd dat daarmee de verhouding met de monumenteigenaren gemakkelijker wordt: 'Je bent er niet alleen om iets af te dwingen of te verbieden, maar je hebt als gemeente zelf ook iets te bieden'. Er is gekozen om subsidies te verstrekken aan eigenaren van beeldbepalende panden die onderdelen van het pand in oude staat terugbrengen of deze onderdelen onderhouden.

Eigenaren van een gemeentelijk monument kunnen gebruik maken van het Cultuurfonds Monumenten dat het Prins Bernhardfonds, provincie en Nationaal Restauratiefonds (NRF) in het leven hebben geroepen voor deze doelgroep. De werking is hetzelfde als de door het NRF gefaciliteerde Restauratiehypotheek (zie bijlage C).

Aanbeveling

- In de monumentenverordening een regeling opnemen ten behoeve van het behoud van eventuele archeologische waarden bij bouwkundige monumenten.
- Het verdient aanbeveling als gemeente zelf de mogelijkheid te creëren om archeologische monumenten aan te wijzen in verband met de vele bekende en de verwachte (onbekende) archeologische waarden in Wieringen.
- Opname van een regeling in de monumentenverordening ten behoeve van het behoud van eventuele archeologische waarden bij bouwkundige monumenten.

Voorlichting en communicatie

In het gemeentelijke monumentenbeleid is de relatie met monumenteneigenaren en publiek van belang voor de gemeente in de komende tijd. In hoofdstuk 4 wordt nader ingegaan op de mogelijkheden met betrekking tot voorlichting en communicatie over monumenten, historische geografie en archeologie.

Aanbeveling

- Opstellen van een voorlichting- en communicatieplan monumentenzorg en andere cultuurhistorie

3.4 Historische geografie

Zoals reeds uit paragraaf 3.2 blijkt, kent Wieringen al een aantal objecten dat zowel bouwkundig, als historisch van belang is, zodat zij op de rijks-, provinciale of gemeentelijke monumentenlijst (zie bijlage E) zijn geplaatst. Daarnaast kunnen er archeologisch en historisch-geografisch belangrijke plekken en structuren worden aangewezen. De belangrijkste bekende plaatsen zijn aangegeven op de CHW-kaart en ten behoeve van deze nota is een beperkte aanvullende inventarisatie uitgevoerd. Beleid ten aanzien van de archeologie wordt in paragraaf 3.4 behandeld.

Historische geografie is een aspect van de cultuurhistorie dat pas vrij recent onder de aandacht is gekomen. Voor dit onderdeel van de cultuurhistorie ligt het voor de hand dat de gemeente zich op het provinciale beleid, neergelegd in de Cultuurhistorische Waardenkaart en de Cultuurhistorische Regioprofielen (zie bijlage D), oriënteert.

Ook Wieringen heeft tot op heden geen concreet beleid ontwikkeld ten aanzien van historische structuren en landschappen. De beschrijving van de ontstaansgeschiedenis van Wieringen is in hoofdstuk 2 gegeven. Naar aanleiding van de beschrijving kan een aantal historisch-geografische elementen en structuren uit verschillende tijdperken worden onderscheiden. Op de Cultuurhistorische Waardenkaart zijn doorgaande landwegen zoals de Koningsweg en de Gemeenelandsweg van hoge waarde aangemerkt. Ook de kogen, Polder Waard-Nieuwland en de twee bestaande eendenkooien zijn als van hoge waarde aangemerkt op de Cultuurhistorische Waardenkaart. De Afsluitdijk is als van zeer hoge waarde aangewezen. Deze dijk heeft in de geschiedenis van Nederland een belangrijke rol gespeeld evenals in de geschiedenis van Wieringen.

Aansluitend op de Belvederegedachte (*Behoud door ontwikkeling*) zal bij toekomstige initiatieven rekening gehouden moeten worden met de aanwezige cultuurhistorische waarden die laag over laag tot stand zijn gekomen. Soms zijn ze goed zichtbaar, soms zijn ze nauwelijks terug te vinden. Nader onderzoek naar deze elementen en structuren is gewenst om er een goede beschrijving van te kunnen maken en om de juiste keuzen te maken voor integratie van deze elementen in nieuwe plannen.

OPTIE: Op gemeentelijk niveau worden (in de toekomst) tuunwallen, sjanen en walsloten, verkavelingspatronen en andere historisch-geografische elementen op de kaart gezet, zodat deze een inspiratiebron kunnen zijn voor nieuwe ontwikkelingen en er rekening met deze waarden kan worden gehouden.

Ook historische groenstructuren kunnen een inspiratiebron zijn voor een openbare ruimte met een goede kwaliteit. In 1998 gaven de Provincie Noord-Holland en de gemeente Wieringen gezamenlijk een boekje uit, waarin wordt ingegaan op de natuur en het landschap van Wieringen⁴⁵. Hierin is al een kaart opgenomen met de gebieden waarin tuunwallen hersteld kunnen worden, maar er wordt in het boekje ook ingegaan op het herstel van zoet- en brakwatersystemen. Dit boekje zal als handleiding gebruikt worden.

OPTIE: Aanvullende inventarisaties van historisch-geografische elementen en historische groenstructuren worden uitgevoerd in het kader van een (eventueel) beeldkwaliteitplan bij nieuwe ontwikkelingen. Vanzelfsprekend kunnen ook projecten worden opgezet waarin in het huidige landschap deze elementen en structuren worden versterkt, mogelijk in het kader van recreatie en toerisme. Door middel van de Regeling Kleine Landschapselementen van Landschap Noord-Holland is het ook mogelijk particulieren te stimuleren zelf mee te werken aan het herstellen van historische elementen en structuren.

⁴⁵ Provincie Noord-Holland en gemeente Wieringen, 1998, *Natuur en landschap van Wieringen*. Haarlem

Aanbevelingen:

- Cultuurhistorische Waardenkaart van de provincie gedetailleerd uitwerken tot op gemeentelijk niveau. (dit wordt reeds (deels) gedaan in deze nota)⁴⁶
- De informatie die uit bovengenoemde aanbeveling voortkomt, raadplegen bij en verwerken in de nieuwe bestemmingsplannen en andere plannen voor ruimtelijke ontwikkelingen.
- Bij ruimtelijke ontwikkelingen (buiten de bebouwingscontouren) een beeldkwaliteitplan op (laten) stellen, zoals de provincie voorschrijft.
- Historisch-geografische elementen en historische groenstructuren betrekken bij nieuwe ontwikkelingen (mee te nemen in het beeldkwaliteitplan)
- De bevolking stimuleren mee te werken aan de kwaliteit van het landschap met behulp van de Regeling Kleine Landschapselementen.
- Bij nieuwe inrichtingsplannen de historische elementen en structuren meenemen.

3.5 Archeologie

Archeologie bestudeert de fysieke overblijfselen van menselijke samenlevingen uit het verleden, waarbij de nadruk ligt op de in de bodem bewaard gebleven resten, het zogenaamde bodemarchief. Bij historische bouwkunde is de aard en omvang van een monument meestal wel duidelijk, bij archeologie is dit niet altijd het geval. Het gaat immers niet alleen om het huisrestant of de nederzetting. Ook de omgeving daarvan bevat sporen van menselijk handelen. Denk bijvoorbeeld maar aan oude akkers, perceleringssystemen of beerputten. Dit erfgoed is onderdeel van de cultuurhistorische identiteit van de gemeente, vertegenwoordigt een algemeen belang en maakt deel uit van de publieke ruimte.

In hoofdstuk 2 is reeds aangegeven dat in de dorpskernen en in het landelijk gebied van Wieringen archeologische verwachtingen bestaan. De Cultuurhistorische Waardenkaart van de provincie geeft aan dat het mogelijk is bouwhistorische en archeologische sporen en vondsten in de bodem aan te treffen, die gezamenlijk een veelheid aan informatie over ouderdom en ontwikkeling van de dorpskernen op Wieringen kunnen bevatten. Er is echter weinig kennis voorhanden over archeologie in de historische dorpskernen, omdat er nog maar nauwelijks onderzoek is verricht.

In het landelijk gebied van Wieringen heeft tussen 1976 en 1989 een veldkartering plaatsgevonden. Daarbij werden systematisch percelen belopen en werd op de oppervlakte gezocht naar indicaties van archeologische vindplaatsen. Uiteindelijk werd slechts 3,5 km² van de 20 km² van het onderzoeksgebied bezocht. Er werden 113 waarnemingen gedaan, waarvan er 13 een vondstconcentratie omvatten⁴⁷.

Bij recente bouwplannen is archeologisch onderzoek uitgevoerd. Zo is bij de plannen rond de Camping Waddenzee in Westerland, op het Lutjestransd en bij de uitbreiding van Hippolytushoef (Slingerweg) archeologisch onderzoek uitgevoerd. Verder is een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd met betrekking tot de begraafplaats van Stroe en een inventariserend veldonderzoek aan de Varkensgrasweg 1 bij Westerland.

⁴⁶ In het kader van deze nota kan slechts een vrij globale aanvulling van de historisch-geografische gegevens worden gegeven, gezien de omvang van het gebied. In de Cultuurhistorische Kaders of andere cultuurhistorische onderzoeken die betrekking hebben op een deel van Wieringen kan meer gedetailleerd worden ingegaan op de cultuurhistorische waarden.

⁴⁷ AKNH over 1989, p. 314-316

Behalve op het land van Wieringen zijn ook in de Waddenzee en in het IJsselmeer archeologische waarnemingen gedaan. Het betreft hier resten van scheepswrakken en de lading die in deze schepen werd vervoerd. Deze scheepswrakken liggen voornamelijk aan de noordgrens van de gemeente in de Waddenzee in de buurt van de Rede van Texel. Het betreft schepen uit diverse perioden tussen de 16^e en de 20^e eeuw. Tevens zijn laatmiddeleeuwse resten van moertering⁴⁸ gevonden aan de noordzijde van de gemeente: restanten van benutting van het landschap toen de Waddenzee nog niet was ontstaan. Verder is in het IJsselmeer een stenen bijl uit het Midden-Neolithicum (4200 – 2850 voor Christus) gevonden⁴⁹.

De gemeente heeft bij de Monumentenwet 1988 de primaire verantwoordelijkheid toebedeeld gekregen voor het archeologisch erfgoed. Besluitvorming over het al dan niet behouden of documenteren van archeologische waarden geschiedt op basis van informatie uit archeologisch onderzoek.⁵⁰

Visie op het archeologiebeleid

De gemeente Wieringen hecht waarde aan het archeologische erfgoed en zet zich in om dit erfgoed op een zodanige wijze te beheren dat het voor toekomstige generaties te kennen en te raadplegen is. Het behoud van het bodemarchief als bron van kennis staat voorop. Voor zover dat mogelijk is, wordt geprobeerd om nieuwe ontwikkelingen in archeologische "risicogebieden" niet te veel aan te moedigen, zodat behoud *in situ* gerealiseerd kan worden. Indien behoud *in situ* niet mogelijk is, zal door middel van opgravend onderzoek de vindplaats worden gedocumenteerd en de informatie *ex situ* veilig worden gesteld. Primair is het noodzakelijk om zowel bekende als nog niet of weinig bekende archeologische vindplaatsen een plaats te geven in het proces van ruimtelijke ordening. Indien archeologie (en andere cultuurhistorische waarden) vroegtijdig in het planproces wordt meegenomen en integraal onderdeel uitmaakt van de planontwikkeling, worden vertragingen en onnodige kosten voorkomen en zijn opgravingen vaak niet nodig. Ook om cultuurhistorie, waaronder archeologie, als inspiratiebron te kunnen laten fungeren in de ruimtelijke ordening is vroegtijdig vooroverleg en vooronderzoek noodzakelijk, in ieder geval vóór of tijdens het opstellen van (voor)ontwerpbestemmingsplannen. De gemeente stimuleert dit vooroverleg naar vermogen.

Ten behoeve van het archeologiebeleid zullen reeds bestaande gemeentelijke beleidsinstrumenten aangepast worden, zoals de vergunningverlening voor bouw en sloop en in het kader van het aanlegvergunningstelsel. Daarnaast zal een intern protocol worden opgesteld voor de inpassing in de procedures van het gemeentelijk RO-beleid. .

Transparantie van beleid

Uitgangspunt is dat archeologische beslissingen transparant zijn en volgens de gebruikelijke procedures (AWB) open staan voor beroep en bezwaar. Voor alle betrokkenen moet relevante informatie zoals de resultaten van archeologisch onderzoek toegankelijk zijn.

Ook wordt ernaar gestreefd om voor betrokkenen inzichtelijk te maken waar en wanneer met archeologische waarden rekening dient te worden gehouden.

⁴⁸ Voor een uitleg over moertering zie hoofdstuk 2, pagina 9

⁴⁹ ARCHIS-waarneming 8049.

⁵⁰ Met uitzondering van MER_procedures en ontgroning, waarvoor de provincie de bevoegde overheid is.

Implementatie van het archeologiebeleid

De implementatie van het archeologiebeleid zal voornamelijk door middel van het bestemmingsplan plaatsvinden. Om te kunnen voldoen aan de wettelijke eis van het in voldoende mate meewegen van archeologische belangen in het kader van ruimtelijke ordeningsprocedures, is het noodzakelijk in bestemmingsplannen met het archeologisch aspect rekening te houden (Monumentenwet art. 38a). In bestemmingsplannen wordt voortaan uitdrukkelijk aandacht besteed aan bekende dan wel te verwachten archeologische waarden.

In de toelichting van nieuwe en vernieuwde bestemmingsplannen zal worden ingegaan op het gemeentelijk archeologiebeleid en op de uitgevoerde inventarisatie van archeologische waarden binnen het bestemmingsplangebied.⁵¹ Daarnaast wordt hier de onderbouwing gegeven voor de dubbelbestemming "archeologisch waardevol gebied". De verschillende categorieën archeologiegebieden op de Beleidskaart Archeologie kunnen direct als dubbelbestemmingen doorvertaald worden naar de plankaarten van nieuwe bestemmingsplannen. Op de plankaart wordt de categorie van het "archeologisch waardevol" gebied vermeld. De vrijstellingsgrenzen zullen per categorie als voorschriften in de bestemmingsplannen worden opgenomen. Daarnaast worden in de voorschriften de relevante begrippen gedefinieerd en de archeologiegebieden als dubbelbestemming met voorrangsbepaling aangegeven.

In het bestemmingsplan zal worden vastgelegd dat in het belang van de archeologische waarden voorschriften kunnen worden verbonden aan een aanleg-, bouw- of sloopvergunning en ontheffing. De aanvrager van een vergunning of ontheffing kan worden verplicht archeologisch onderzoek te laten uitvoeren en/of maatregelen te nemen die het behoud van archeologische waarden mogelijk maken. Hiermee wordt tevens vastgelegd dat de kosten voor archeologisch onderzoek ten laste van de verstoorder komen.

Als uitgangspunt voor het opnemen van archeologie in het bestemmingsplan wordt (zoveel mogelijk) het systeem van bijlage G van deze nota gevolgd. OPTIE: De kaart met archeologiegebieden die bij deze nota hoort zal een op een worden overgenomen in consoliderende bestemmingsplannen. Indien echter nieuwe ruimtelijke plannen worden mogelijk gemaakt in het bestemmingsplan zal gedetailleerder onderzoek (moeten) worden uitgevoerd in het kader van deze plannen.

Zodra de mogelijkheid bestaat om een vigerend bestemmingsplan aan te passen, zal daarvan gebruik worden gemaakt. In de toelichting op het bestemmingsplan wordt ingegaan op het gemeentelijk archeologisch beleid en op de ten behoeve van het plan uitgevoerde inventarisatie van archeologische waarden binnen het plangebied.⁵²

Aanlegvergunning

Ter bescherming van de (verwachte) archeologische waarden in onbebouwd gebied met de dubbelbestemming "archeologisch waardevol gebied" wordt in de voorschriften bij deze bestemming een aanlegvergunningvereiste opgenomen voor het uitvoeren van werken,

⁵¹ De gemeente heeft in het kader van deze nota, ten behoeve van toekomstige bestemmingsplannen een globale inventarisatie van archeologische waarden laten uitvoeren. Zie daarvoor bijlage G: "Archeologische gebiedsbeschrijvingen: een instrument voor beleid".

⁵² Inventarisatie van archeologische waarden: hetzij de inventarisatie die in het kader van het opstellen van deze nota heeft plaatsgevonden, hetzij een nader gedetailleerd onderzoek.

geen bouwwerken zijnde, of werkzaamheden die schadelijk kunnen zijn voor de (verwachte) archeologische waarden (Monumentenwet art. 39). Voorbeelden daarvan zijn: egaliseren; ophogen of afgraven van grond; rooien of vellen van houtopstanden; aanleg van wegen; ingraven van leidingen; bebossen van gronden; graven, verbreden of dempen van greppels of sloten; wijzigen van het grondwaterpeil; aanbrengen van natuurvriendelijke oevers; uitgraven van poelen en vijvers; bouwrijp maken van een gebied; scheuren van grasland; diepploegen (dieper dan 40 cm); diepwoelen; aanleggen en intensiveren van drainage.

Voor werken of werkzaamheden waarvan bij voorbaat vaststaat dat deze in strijd zijn met de aan de desbetreffende gronden gegeven archeologische dubbelbestemming, wordt in de planvoorschriften een gebruiksverbod opgenomen.

Bouwvoorschriften

Vooraf ten behoeve van de historische dorpskernen van Wieringen zal bij de aanvraag van bouwvergunningen worden getoetst op de aanwezigheid van archeologische waarden. De dubbelbestemming "archeologisch waardevol gebied" houdt overigens geen compleet verbod op bouwen in. Voor bouwplannen die de vrijstellingsgrens van het vastgestelde archeologieregime overschrijden zal een rapport inzake de archeologische waarde van het te bebouwen terrein worden toegevoegd aan de indieningsvereisten bij de aanvraag om een bouwvergunning (Monumentenwet art. 40). Er kunnen bovendien voorschriften worden verbonden aan de bouwvergunning zoals het laten uitvoeren van nader archeologisch onderzoek of het aanpassen van de bouwplannen.

Bouwverbod

De gemeente overweegt voor de archeologisch waardevolle terreinen van bijzonder belang een bouwverbod in te stellen. Dit geldt tenminste voor terreinen die als beschermd archeologisch monument zijn aangewezen, maar de gemeente heeft nog in beraad of ook andere terreinen hiervoor in aanmerking komen.

Wijzigingsbevoegdheid

De gemeente kan met behulp van de wijzigingsbevoegdheid (Wro, artikel 3.6) de dubbelbestemming "archeologisch waardevol gebied" op de plankaart van het bestemmingsplan zodanig wijzigen dat de begrenzingen ervan worden veranderd, de omvang wordt vergroot of verkleind dan wel van de plankaart wordt verwijderd. Ook kan met deze bevoegdheid de vrijstellingsgrens naar boven of beneden worden bijgesteld. De mogelijkheden van de wijzigingsbevoegdheid zullen door de gemeente alleen worden gebruikt indien daartoe aanleiding bestaat op basis van archeologisch onderzoek.

Sloopvergunning

Onder de bestaande bebouwing in vooral historische kernen kunnen archeologische waarden verborgen liggen, zelfs wanneer de bebouwing zelf relatief jong is. Bij sloop van deze bebouwing lopen archeologische waarden het risico verstoord te raken of te verdwijnen. In de gemeentelijke bouwverordening zullen bepalingen worden opgenomen

dat sloopwerkzaamheden onder het maaiveld in gebieden met een verhoogde archeologische verwachting met archeologisch onderzoek worden verbonden.

Waterbodems

Bestemmingsplannen hebben ook betrekking op water en ook hierbij geldt dat de (mogelijke) aanwezigheid van archeologische waarden moet worden afgewogen. Dit betekent onder meer dat bij baggerwerkzaamheden in archeologiegevoelige gebieden rekening moet worden gehouden met de aanwezigheid van archeologische waarden. Daarnaast kunnen bij het wijzigen van waterpeilen archeologische belangen in het geding zijn. Bij verlaging van het peil of bij sterke schommelingen kan verdroging van de archeologische lagen optreden, waarbij houten voorwerpen, zaden en pollen verloren kunnen gaan.

Indien peilwijzigingen worden voorgesteld, zal voortaan rekening worden gehouden met de aanwezige of verwachte archeologische waarden. Hetzelfde geldt voor werkzaamheden in de Waddenzee, zoals het verdiepen van vaargeulen. Ook daarbij moet rekening gehouden worden met archeologische waarden. Bij de laatst genoemde werkzaamheden zal tijdig overlegd moeten worden met het NISA⁵³ te Lelystad. Rijkswaterstaat en het Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier spelen een belangrijke rol wat betreft de keuzes op het gebied van het water op Wieringen. Deze organisaties dienen kennis te nemen van het belang van Wieringen op het gebied van de archeologie en de keuzes die de gemeente maakt ten aanzien van het behoud van archeologische waarden.

Facetbestemmingsplan

[OPTIE:] Het opnemen van archeologische voorschriften vindt normaal gesproken plaats bij het opstellen of herzien van bestemmingsplannen. Dit kan voor vigerende bestemmingsplannen betekenen dat gezien de herzieningstermijn archeologische informatie en voorschriften nog lange tijd blijven ontbreken. Om een langdurige tweespalt tussen beleidsintentie en -uitvoering weg te nemen, heeft de gemeente besloten het archeologisch beleid en de Beleidskaart Archeologie via een facetbestemmingsplan in een keer en op korte termijn voor alle bestemmingsplannen vast te leggen.

Het archeologisch onderzoekstraject en de gemeente als bevoegde overheid

Archeologisch onderzoek dat wordt uitgevoerd naar aanleiding van vergunningaanvragen en bestemmingsplanherzieningen, wordt uitgevoerd onder regie van de gemeente. Aanvragen voor vergunningen of ontheffingen worden getoetst aan de voorschriften van het betreffende bestemmingsplan. De aanvrager (initiatiefnemer van bodemverstorende activiteiten) kan daarbij verplicht worden gesteld om archeologisch vooronderzoek te laten uitvoeren om een rapport te kunnen overleggen waarin de archeologische waarde van het terrein is vastgesteld. Indien uit dat vooronderzoek blijkt dat er geen belangrijke archeologische waarden aanwezig zijn of de kans op aanwezigheid van die waarden relatief klein is, dan kan de vergunning, in ieder geval vanuit archeologisch oogpunt, zonder meer worden verleend.

Indien uit het vooronderzoek naar voren komt dat belangwekkende waarden aanwezig zijn, dan kan de gemeente de vergunning verlenen onder de voorwaarde dat de aanvrager de archeologische waarden laat opgraven of dat het plan zodanig wordt aangepast dat de

⁵³ NISA = Nederlands Instituut voor Scheeps- en Onderwater Archeologie

archeologische waarden in de bodem kunnen worden behouden. In iedere fase van het vooronderzoek kan de vergunning of ontheffing dus worden verleend, mits de archeologische waarde van het terrein in de betreffende fase voldoende is vastgesteld.

De opbouw van het onderzoekstraject is zodanig dat wordt begonnen met de lichtste intensiteit van archeologisch onderzoek en dat de meer complexe en kostbare vormen van onderzoek pas later in het traject alleen worden toegepast op vindplaatsen die deze investeringen waard zijn. Het uitgangspunt daarbij is om een redelijke verhouding aan te brengen tussen inzet van middelen en de verwachte onderzoeksresultaten, Een overzicht van de opbouw van het archeologisch onderzoekstraject en de beslismomenten daarin is opgenomen in bijlage H.

Betreding van terreinen ten behoeve van archeologisch onderzoek

Bij het uitvoeren van inventariserend veldonderzoek in een vroegtijdig stadium van het planproces is de medewerking van grondeigenaren en grondgebruikers van groot belang. Ondanks dat archeologische verkenningen meestal nauwelijks tot overlast leiden, wordt soms geen toestemming voor het betreden van terreinen gegeven. Dat kan leiden tot een onbetrouwbaar of het zelfs geheel ontbreken van een archeologisch verwachtingsbeeld. Het risico bestaat dan dat in een van de volgende fasen van het project archeologisch onderzoek op een ongewenst moment alsnog moet worden uitgevoerd. Om een dergelijke situatie te voorkomen, zal de gemeente op grond van de Monumentenwet art. 57 in voorkomende gevallen bepalen dat de rechthebbende ten aanzien van het terrein moet dulden dat het terrein in het belang van archeologisch onderzoek wordt betreden.

De gemeente als opdrachtgever

De gemeente is niet alleen bevoegde overheid, maar in een aantal gevallen zelf initiatiefnemer van ruimtelijke ingrepen (bouw- en inrichtingsprojecten, rioleringen en andere bodemverstorende activiteiten). In die gevallen is de gemeente zelf veroorzaker en zal zij - net als andere veroorzakers - archeologisch onderzoek uit laten voeren. De projectgebonden gemeentelijke archeologische uitvoeringsprojecten zullen in concurrentie worden aanbesteed. De gemeente laat zich in dezen adviseren door een onafhankelijk seniorarcheoloog.

Behoud en beheer van archeologisch waardevolle terreinen

De primaire beleidsdoelstelling van de archeologische monumentenzorg is zoals al aangegeven het duurzaam in stand houden van archeologische waarden in de bodem. Voorwaarde voor succesvol behoud is het creëren van omstandigheden waardoor het (verdere) verval van archeologische waarden kan worden tegengegaan. Fysiek behoud kan door de gemeente onder meer worden gerealiseerd door een archeologisch waardevol terrein:

- 1.) buiten ruimtelijke ontwikkelingen te houden;
- 2.) aan te wijzen als archeologisch monument;
- 3.) in te passen in de inrichting van het plangebied;
- 4.) op archeologievriendelijke wijze te overbouwen;
- 5.) met een grondlaag te bedekken;

6.) of bij wijzigingen van het grondwaterpeil rekening te houden met het terrein.⁵⁴ In al deze gevallen kan het ook gaan om gedeelten van het terrein. In geval van de mogelijkheden 3 t/m 5 zal de gemeente zich door een daartoe deskundig archeoloog laten adviseren om tot een weloverwogen besluitvorming te komen, zodat behoud *in situ* zoveel mogelijk is gegarandeerd.

Toevalsvondsten

Wie anders dan bij het doen van opgravingen een vondst doet waarvan hij weet of vermoedt dat het archeologisch van waarde is, heeft de plicht de betreffende vondst zo spoedig mogelijk te melden bij de RACM (Monumentenwet art. 53).

Het is mogelijk dat toevalsvondsten zich voordoen op locaties waar archeologisch vooronderzoek heeft plaatsgevonden en waar is geconcludeerd dat er waarschijnlijk geen archeologische restanten in de bodem aanwezig zijn. Omdat de vergunning voor het uitvoeren van de werkzaamheden reeds is verleend, zal in dergelijke situaties de initiatiefnemer niet gehouden zijn tot vergoeding van de kosten van het eventueel daaruit voortvloeiende archeologisch onderzoek. De melding van een toevalsvondst kan er in bijzondere gevallen wel toe leiden dat de rijksoverheid gelast de werken of werkzaamheden geheel of gedeeltelijk stil te leggen ten behoeve van archeologisch onderzoek. De schade die hierdoor wordt veroorzaakt, wordt door het rijk naar redelijkheid vergoed.

[OPTIE:] Verordening

Met de wijzigingen die zijn doorgevoerd in de Monumentenwet krijgt de gemeente de bevoegdheid enkele aspecten van de archeologische uitvoeringspraktijk bij verordening te regelen. Hiermee beoogt de wetgever gemeenten een instrument te geven om regie te voeren over archeologisch onderzoek dat in opdracht van de initiatiefnemer wordt uitgevoerd. De gemeente Wieringen heeft reeds een Monumentenverordening die alleen betrekking heeft op de bescherming van bovengrondse (gebouwde) monumenten. De gemeente zal deze verordening aanvullen met bepalingen in het belang van de archeologische monumentenzorg, te weten:

- [OPTIE] Zolang de archeologische belangen niet zijn geregeld in bestemmingsplannen, zal dit plaatsvinden door middel van de verordening. De archeologieverordening gaat samen met een Beleidskaart Archeologie waarop staat aangegeven welke bepalingen waar van toepassing zijn.
- [OPTIE, sterk aanbevolen]: Er wordt een goedkeuringsvereiste voor Programma's van Eisen (PvE's) en het Plannen van Aanpak (PvA's) opgenomen.⁵⁵ Dit goedkeuringsvereiste zal van toepassing zijn op PvE's voor proefsleuvenonderzoek, opgravingen en archeologische begeleidingen en op PvA's voor karterend onderzoek in plangebieden groter dan 1 ha. De gemeente laat zich indien noodzakelijk ondersteunen door een onafhankelijke senior-archeoloog.
- [OPTIE:] Ter voorkoming van nodeloze schade aan het bodemarchief door schatgravers, wordt door middel van de verordening een verbod ingesteld op het

⁵⁴ Bij verlaging of bij sterke schommelingen van het grondwaterpeil kan namelijk verdroging van de archeologische lagen optreden, waarbij eeuwenoude houten voorwerpen, zaden en pollen verloren kunnen gaan.

⁵⁵ Zie bijlage H.

zonder vergunning van de gemeente gebruiken van een metaaldetector in de daartoe aangewezen archeologiegebieden. De mogelijkheid van vergunningverlening wordt toegespitst op het eventueel verrichten van professioneel archeologisch onderzoek en het opsporen van explosieven en dergelijke.

- [OPTIE:] De gemeente neemt een bepaling op waarmee expliciet de mogelijkheid wordt gecreëerd om gemeentelijke archeologische monumenten aan te wijzen.
- De gemeente neemt een bepaling op

Aanbevelingen

- Bij het herzien van bestemmingsplannen zal rekening gehouden worden met archeologische belangen. Hiermee is een begin gemaakt met de bestemmingsplannen Oosterland en Westerland.
- OPTIE: De Monumentenverordening zal worden aangepast om een aantal aspecten van de archeologische monumentenzorg vast te leggen.
- Voor het uitvoeren van de taken als bevoegde overheid op het gebied van archeologie laat de gemeente zich ondersteunen door een onafhankelijke senior-archeoloog.
- Bij ingrepen met betrekking tot waterbodems en waterpeilen, waarin het hoogheemraadschap dan wel Rijkswaterstaat een belangrijke rol spelen verwijzen wij door naar een onafhankelijk senior-archeoloog voor een afweging van de archeologische belangen.
- De diverse vergunningaanvraagformulieren worden zodanig aangepast dat bij de vergunningverlening rekening gehouden kan worden met archeologie.

3.6 Cultuurhistorie in de ruimtelijke ordening

Voor de bescherming van cultuurhistorische waarden kunnen wet- en regelgeving ten aanzien van monumentenzorg worden gebruikt. Belangrijk instrument is echter ook de ruimtelijke ordening. In de voorgaande paragrafen is de ruimtelijke ordening in de vorm van bestemmingsplannen en andere ruimtelijke plannen al diverse malen genoemd. In bestemmingsplannen kunnen voorschriften worden opgenomen met betrekking tot cultuurhistorie, zodat de cultuurhistorische waarden niet ongezien verdwijnen.

Rijk en provincie hebben verschillende instrumenten ingezet om de bescherming van cultuurhistorische waarden in ruimtelijke plannen te waarborgen.

Beschermde dorpsgezichten

Behalve de aanwijzing van panden en objecten tot monument is het ook mogelijk gebieden aan te wijzen tot beschermd stads- of dorpsgezicht. Dit gebeurt wanneer naast de individuele panden, ook de bijgebouwen, inrichting en beplanting van de erven, inrichting van de openbare ruimte etc. in samenhang tot elkaar beschermwaard zijn.

Op dit moment zijn er geen rijks- of provinciaal beschermde dorpsgezichten in Wieringen. Concrete plannen voor het aanwijzen van een beschermd dorpsgezicht zijn bij de gemeente niet bekend.

Belvedere

In 1999 is door de ministeries van OC&W, LNV, VROM en V&W, gezamenlijk de nota Belvedere uitgebracht. Het Kabinet wilde met deze nota de cultuurhistorische waarden zwaarder laten wegen bij de inrichting van ons land. De nota wordt inmiddels door vier departementen als uitgangspunt genomen voor andere landelijke beleidsnota's, inrichtingsplannen en wetgeving. Door cultuurhistorische waarden optimaal te integreren in ruimtelijke plannen ontstaat een meerwaarde van de omgeving en een versterking van de identiteit. Binnen de gemeente Wieringen wordt ervoor gekozen de cultuurhistorische waarden te verankeren in ruimtelijke plannen door middel van een beschrijving in de toelichting en eventuele beschermende voorschriften. In de beeldkwaliteitsplannen wordt bovendien aandacht gevraagd voor de ontwikkelingsgeschiedenis van het gebied.

Beeldkwaliteitplannen

De Provincie Noord-Holland heeft in het Streekplan voor Noord-Holland Noord instrumenten aangedragen om de kwaliteit van het landschap te waarborgen. Zij heeft het beeldkwaliteitplan verplicht gesteld bij nieuwe ontwikkelingen die zich buiten de bestaande bebouwingscontouren voordoen. In het beeldkwaliteitplan wordt aandacht besteed aan de landschapsstructuur en de cultuurhistorische waarden. Door een dergelijk beeldkwaliteitplan zorgvuldig vorm te geven kunnen in de nieuwe ruimtelijke plannen de cultuurhistorische waarden op een volwaardige wijze worden afgewogen en meegenomen naar de toekomst. Het gaat er daarbij niet zozeer om alle cultuurhistorische waarden te behouden, maar wel om met respect daarmee om te gaan en de waarden mee te nemen naar de toekomst.

Cultuurhistorisch Kader voor Ruimtelijke Ontwikkelingen

Dit instrument is niet door provincie of rijk ontwikkeld, maar wordt toegepast om cultuurhistorische waarden in plangebieden in kaart te brengen, zodat deze in de ruimtelijke plannen kunnen worden meegenomen. Het instrument is ontwikkeld door het Steunpunt Cultureel Erfgoed Noord-Holland en heeft tot doel voor een plangebied de archeologische, historisch-bouwkundige en historisch-geografische waarden in beeld te brengen en door middel van een kansen-en-risico-analyse en concrete aanbevelingen uitspraken te doen over de wijze waarop de cultuurhistorische waarden kunnen worden meegenomen naar de toekomst.

3.7 Welstandsnota

Op grond van de wijziging van de Woningwet is de gemeente verplicht een Welstandsnota op te stellen. Wieringen beschikt op dit moment over een dergelijke nota. De nota is op 3 juni 2004 vastgesteld door de gemeenteraad. Het welstandstoezicht is het wettelijke instrument dat de gemeente in staat stelt haar publieke verantwoordelijkheid voor een aantrekkelijke, esthetische of gewoon mooie gebouwde omgeving te behartigen. Welstandstoezicht is dus een instrument voor het bewaken van de ruimtelijke kwaliteit. Per gebied worden criteria opgesteld, waarbij rekening wordt gehouden met de relatie tussen de karakteristiek van het aanwezige cultureel erfgoed, het landschap, de openbare ruimte, maat en detaillering. De nota is ingedeeld naar gebieden, die zijn voorzien van gebiedsgerichte criteria.

Plannen binnen de invloedssfeer van monumenten worden aan strengere criteria onderworpen. Doel is de samenhang tussen de stedenbouwkundige structuur en de bijzondere bebouwing in hun karakteristieke omgeving te behouden. De gemeente beoogt hiermee te voorkomen dat bouwplannen een negatieve invloed hebben op de ruimtelijke structuur en karakteristiek van de monumentale bebouwing.

3.8 Digitaal bestand

Om de kwaliteit van planontwikkelingen in de toekomst te garanderen zal de informatie die beschikbaar komt na de inventarisaties en de waardebeoordelingen aan een groot publiek beschikbaar moeten worden gesteld. Hiervoor is het nodig dat een goed toegankelijk gedigitaliseerd bestand wordt ontwikkeld, zodat alle cultuurhistorische waarden in kaartbeelden kunnen worden opgeroepen.

Een eerste digitaal bestand is onderdeel van deze nota. Een opzet voor een dergelijk digitaal bestand wordt reeds bij deze nota geleverd. Hierbij wordt namelijk een digitale kaart geleverd, waarop de archeologische, historisch-geografische en historisch-bouwkundige waarden zijn aangegeven. Behalve de geografische aanduiding ervan is in de digitale versie van de kaart ook per cultuurhistorische waarde enige achtergrondinformatie op te vragen. Tevens wordt een digitale kaart met de archeologiegebieden beschikbaar gesteld, waarin eveneens achtergrondinformatie is op te vragen⁵⁶. De diverse cultuurhistorische waarden die in deze nota worden beschreven, zijn in een digitaal GIS-bestand opgenomen, dat in het gemeentelijke digitale kaartsysteem kan worden geïmplementeerd.

Dit digitale bestand wordt in eerste instantie gebruikt voor de gemeentelijke planvorming en zal daarom beschikbaar zijn voor alle (relevante) personen, afdelingen en opdrachtnemers van de gemeente die betrokken zijn bij de ruimtelijke planvorming. Verder wordt de kaart raadpleegbaar voor projectontwikkelaars, architecten en andere initiatiefnemers, zodat bekend is op basis van welke cultuurhistorische waarden plannen worden getoetst en vooraf de kaders enigszins duidelijk zijn. Dit zijn de architectuurhistorische, historisch-geografische, historisch-stedenbouwkundige en archeologische waarde.

De gegevens die in het digitale bestand behorend bij deze nota wordt geleverd kan als basis dienen voor het ontwikkelen van een gedigitaliseerd documentatiebestand van het culturele erfgoed op Wieringen. Tevens kan het informatie geven voor betrokkenen bij interne beleidsprocessen, welstandsrichtlijnen, betrokkenen bij cultuurhistorie en andere belangstellenden.

⁵⁶ Voor een beschrijving van de archeologiegebieden wordt verwezen naar Bijlage G. Tevens wordt hier de werking van de archeologiegebieden in het gemeentelijk beleid en de ruimtelijke ordening uitgelegd.

4. VOORLICHTING EN COMMUNICATIE

Het doel van het cultuurhistorisch beleid is primair gericht op het leggen van een relatie tussen het huidige Wieringen en de getuigenissen van haar geschiedenis zoals dat in de vorige hoofdstukken in beschreven. Deze getuigenissen zijn op vele vlakken in het gemeentelijk grondgebied terug te vinden.

Het laatste decennium is er landelijk een trend merkbaar waarbij bewoners van een wijk of plaats zich via hun geschiedenis willen identificeren met hun woonomgeving. In de structuur van Wieringen kan een deskundige (historisch-geograaf en archeoloog) die sporen nog aflezen. De bedoeling is om bebouwing met cultuurhistorische waarde en historische infrastructuur samen met de (vervaagde) sporen in het landschap en de archeologische vondsten, zodanig te documenteren, beschermen, versterken en, zo mogelijk, exposeren dat ze voor de bewoners van Wieringen meer herkenbaar worden. Het documenteren en exposeren wordt overigens al voor een belangrijk deel verzorgd door het Vikingcentrum en de Historische Vereniging Wieringen. Aan de andere kant willen we cultuurhistorische waarden gebruiken om aan toekomstige ruimtelijke ontwikkelingen een meerwaarde te bieden.

Om deze doelstellingen en intenties bij het publiek tot leven te brengen is communicatie een belangrijk instrument. Communicatie en interactie met de bewoners en bezoekers van de gemeente (het vertellen van het cultuurhistorische verhaal) kan plaatsvinden door het zichtbaar(der) maken van cultuurhistorisch monumenten en het tentoonstellen van archeologische vondsten en kunstvoorwerpen uit de omgeving in het Vikingcentrum, Museumboerderij Jan Lont of in het gemeentehuis. Leden van de Historische Vereniging Wieringen kunnen hierbij (eventueel) een rol spelen.

Voor het omgevingsonderwijs vormt cultuurhistorie een dankbaar onderwerp. Om voldoende maatschappelijk draaflak te verkrijgen, dient het historisch besef te worden vergroot en kennis en informatie toegankelijk gemaakt te worden. Ter stimulering hiervan heeft de provincie een subsidieregeling die gericht is op educatie- en participatieprojecten.

Voorlichting en communicatie

Mogelijkheden om bewoners en bezoekers van de gemeente meer te betrekken bij het verleden van Wieringen zijn:

- Uitbreiding van de website van de Historische Vereniging Wieringen en de site www.pagowirens.nl. Op deze websites kan cultuurhistorie meer toegankelijk gemaakt worden voor een breder publiek. Informatie over het Wieringer verleden, monumenten en landschappelijke structuren kan hier bereikbaar worden gemaakt. Ook scholen kunnen van deze informatie gebruik maken. Ook de gemeentelijke website, de website van het Vikingcentrum en de website van Museumboerderij Jan Lont kunnen gebruikt worden voor het geven van informatie.
- Media/nieuwsbrieven/persberichten. Er kan aandacht worden besteed aan het monumentenbeleid, de ontstaansgeschiedenis van de dorpen en gehuchten en restauratie van monumenten. Er is reeds regelmatig contact met de Wieringer Courant, waarin allerlei voor de gemeente belangrijke zaken worden gepubliceerd. Ook cultuurhistorische zaken komen hierin aan de orde.

- Na een opgraving kan een tentoonstelling worden ingericht van de archeologische vondsten in het gemeentehuis, de openbare bibliotheek of het Vikingcentrum.
- Aandacht geven aan de geschiedenis van Wieringen. Gedacht kan worden aan het laten vervaardigen van een voor het publiek aantrekkelijk geschreven en vormgegeven publicatie van de geschiedenis van Wieringen. De identiteit van de gemeente kan daardoor worden versterkt.

Toeristische cultuurroute

Vrij recent zijn op Wieringen twee fietsroutes langs boerderijen gepubliceerd. Ook het Gewest Kop van Noord-Holland was zeer actief op het gebied van toeristische routes en het betrekken van cultuurhistorie hierin. Bijkomend voordeel hiervan is dat ook verbindingen gemaakt worden met gebieden buiten de gemeentegrenzen van Wieringen. Het Gewest Kop van Noord-Holland is in 2006 opgeheven.

Een toeristische route die verbindingen legt tussen oud en nieuw, zoals tussen oude en nieuwe architectuur of oude en nieuwe plaatsen om te wonen, biedt de mogelijkheid doorgaande lijnen tussen heden en verleden te ontdekken. Ook mythen en erfgoedverhalen⁵⁷ kunnen dienen als bron voor de verdere ontwikkeling van toerisme en recreatie.

Open Monumentendag

Open Monumentendag is een trefzeker instrument om de cultuurhistorie onder de aandacht te brengen van bevolking en toeristen en daarmee het draagvlak te vergroten. Een landelijke stichting ondersteunt gemeenten en plaatselijke werkgroepen bij de organisatie. De gemeente draagt reeds bij door een financiële bijdrage te verstrekken en mee te denken met de Historische Vereniging en Museumboerderij Jan Lont, die de organisatie op zich nemen.

Voorlichting via website

Via de gemeentelijke website kan informatie worden verstrekt. Deze informatie kan nieuwe ontwikkelingen beschrijven maar kan ook themagerichte informatie geven. Zowel over de procedures van vergunningaanvragen als ook bouwtechnische informatie of themagericht. De monumenteigenaren kunnen worden betrokken bij de invulling en bijvoorbeeld vertellen over de ervaring van een eigen restauratie of onderhoud. Het gevolg is een regelmatige uitwisseling van kennis en gegevens tussen gemeente en monumenteigenaren en versterking van het contact.

Educatie

Er ligt een uitdaging om een jonge generatie enthousiast te maken voor het culturele erfgoed. Al vanaf 1994 wordt in Nederland gebruik gemaakt van het culturele erfgoed binnen het onderwijs vanwege de schat aan informatie die het cultureel erfgoed biedt. Het gebruik ervan zowel op de basisscholen als het voortgezet onderwijs wordt vanuit de rijksoverheid steeds meer gestimuleerd. Erfgoededucatie wordt vooral gebruikt in omgevingsgericht onderwijs. Dit omgevingsgericht onderwijs is gericht op onderzoekend en ervaringsgericht leren. Om vanuit monumentenzorg in te kunnen haken op deze tendens is

⁵⁷ Op Wieringen circuleren diverse verhalen over het verleden van het eiland, zoals dat in het collectieve geheugen van de bevolking leeft. Deze verhalen hebben vooral betrekking op de scheepvaart, visserij en wierwinning, maar ook de Vikingen staan bijzonder in de belangstelling.

een aantal landelijke projecten ontwikkeld die in samenwerking met de schoolleiding plaatselijk kunnen worden toegepast. Hieronder worden voorbeeldprojecten genoemd die worden geïnitieerd door de Stichting Erfgoed Nederland.

De gemeente zou schoolbesturen kunnen informeren over de diverse onderwijsprojecten en hen wijzen op de deskundige hulp die onder andere de Stichting Erfgoed Nederland hierbij kan bieden.

Scholen adopteren monumenten

Dit project werd in 1997 ontwikkeld door de Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten en het Nationaal Contact Monumenten (tegenwoordig Stichting Erfgoed Nederland). Het basisprincipe is dat scholen via 'adoptie' een langdurige band aangaan met een monument (of groep monumenten) in de nabije omgeving van de school. Dit monument wordt vervolgens ingezet als kapstok bij verschillende schoolvakken.

Verover je eigen monument

Ook dit project (geïnitieerd door de Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten, het Nationaal Contact Monumenten en het VSB-fonds) is specifiek gericht op het creëren van draagvlak bij jongeren en het betrekken van jongeren bij de zorg van het culturele erfgoed. In dit project worden jongeren in hun eigen taal en door leeftijdsgenoten aangesproken en leren ze monumenten te waarderen en ervan te genieten. Meer informatie is te vinden op de website www.veroverjeeigenmonument.nl

Kennisnet

Kennisnet is een soort intranet tussen scholen en andere instellingen op het gebied van de cultuurhistorie. Leerlingen en docenten kunnen digitale informatie raadplegen van archieven, musea en archeologie-instellingen.

De Monumentenkist

De Monumentenkist is een project voor leerlingen in de basisvorming van het voortgezet onderwijs. Het thema van de Monumentenkist is het dilemma van de hedendaagse monumentenzorg: behouden of ontwikkelen. De leerlingen wordt duidelijk gemaakt wat de dilemma's zijn waar monumentenzorg voor staat en hoe belangrijk het is om je te verdiepen in de geschiedenis van een monument, voordat je een weloverwogen besluit kunt nemen over de toekomst ervan. De leerlingen krijgen bestaande, actuele dilemma's voorgelegd en moeten een mening formuleren bijvoorbeeld of er wel of niet gerestaureerd moet worden, of er Oudhollandse of moderne bestrating in een beschermd dorpsgezicht zou moeten komen of wat de consequenties zijn als in een monument een café komt.

Aanbeveling

- Communicatie en educatie op het gebied van cultureel erfgoed stimuleren en faciliteren.

5. PLANNING EN FINANCIËN

5.1 Algemeen

De gemeente zal de cultuurhistorische waarden volledig meewegen in haar ruimtelijke ordeningsbeleid. De verantwoordelijkheid hiervoor, mede in de vorm van het laten verrichten van bureau- en ander vooronderzoek ten behoeve van bestemmingsplannen en het beschrijven van cultuurhistorische waarden in de teksten daarvan, berust daardoor bij de gemeente en/of andere initiatiefnemers tot een ruimtelijke ontwikkeling. Ook de andere aanbevelingen die tot doel hebben een adequaat cultuurhistorisch beleid te voeren zijn afhankelijk van financiën en personele middelen. Onderstaand volgt een raming van de kosten verdeeld naar eenmalig en structureel. De te verwachten kosten voor archeologiebeleid worden apart toegelicht.

Eenmalige uitgaven (indicatief)

Digitaal bestand (laten) ontwikkelen
 Archeologisch onderzoekskader opstellen
 Beter zichtbaar maken van archeologische vindplaatsen
 Ontwikkelen toeristische cultuurroute (verbinden oud en nieuw)
 Onderzoek naar fysieke toestand van te beschermen archeologische monumenten
 Onderzoek naar fysieke toestand van te beschermen historisch-geografische monumenten
 Onderzoek naar fysieke toestand van te beschermen historisch bouwkundige panden / beeldbepalende panden

Structurele uitgaven

Uitbreiding in uren formatie monumentenzorg en archeologie onder andere t.b.v. intensiveren éénloketfunctie, aanpassen monumentenverordening, begeleiding, etc.
 Stimulering en versterking activiteiten Open Monumentendag
 Ondersteuning educatieve activiteiten
 Voorlichting- en communicatieactiviteiten in samenwerking met partners binnen en buiten de gemeente / Museum Jan Lont en het Vikingcentrum

5.2 Archeologie

Aangezien de archeologie voor gemeenten een geheel nieuw beleidsveld is, zullen ook hiervoor extra kosten gemaakt moeten worden. Bovendien laat de nieuwe monumentenwet een (groot) deel van de verantwoordelijkheid op dit gebied bij de gemeenten liggen, zodat zij hiervoor ook financiële ruimte zal moeten maken.

Het veroorzakersprincipe

Een belangrijk nieuw element in de Monumentenwet 1988 met betrekking tot de archeologische monumentenzorg is de introductie van het veroorzakersprincipe. Initiatiefnemers tot bodemverstorende maatregelen - dat kunnen particuliere exploitanten zijn, de gemeente zelf of andere overheden - kunnen op grond van dit principe worden

verplicht de kosten van het benodigde archeologisch (voor)onderzoek voor hun rekening te nemen. De gedachte hierachter is dat wie economisch (of anderszins) belang heeft bij de versterking van de bodem, financieel geprikkeld wordt om het bodemarchief zo verantwoord mogelijk mee te wegen in de voorgenomen ontwikkeling.

Excessieve kosten van archeologisch onderzoek

Bij strikte toepassing van het veroorzakersprincipe kan de realisatie van een project in gevaar komen door de hoogte van de archeologiekosten. Bij grote projecten zullen de kosten voor archeologie naar verhouding niet snel worden ervaren als excessief. Kleinschalige initiatieven, in zowel ruimtelijke als economische zin, daarentegen zullen eerder leiden tot archeologiekosten die niet in verhouding staan tot de totale stichtingskosten. In een dergelijke situatie is in de Monumentenwet vastgelegd dat, indien het niet redelijk is de kosten volledig ten laste te laten komen van de veroorzaker, de gemeente dan de archeologiekosten van de veroorzaker gedeeltelijk zal compenseren (nadeelcompensatie). De gemeente beschikt over de beleidsvrijheid zelf te bepalen wat voor de betreffende projectontwikkelaar een redelijke bijdrage is. Door middel van een aanpassing van de Monumentenverordening zal worden vastgelegd dat onredelijke kosten die voortkomen uit de verplichting archeologisch onderzoek te doen in aanmerking komen voor een vergoeding. De gemeente zal per geval afwegen wat redelijk is. Via het gemeentefonds ontvangt de gemeente van het rijk een bijdrage om deze excessieve kosten op te vangen.

Aanbeveling

- Aanpassen van de gemeentelijke Monumentenverordeningen door het opnemen van een schadevergoedingsregeling.

Grondexploitatie

In de "Grondexploitatiewet" – die in de nieuwe Wro is opgenomen – worden kosten van archeologisch onderzoek op de zogenaamde 'kostensoortenlijst' gezet. Dit betekent dat deze kosten kunnen worden meegenomen in de exploitatie en dat kostenverhaal op ontwikkelaars mogelijk is. Deze kosten drukken dan op het bestemmingsplan- of projectgebied en worden volgens een bepaalde methodiek omgeslagen en in rekening gebracht. Genoemde wet is bedoeld als 'stok achter de deur'. Dit houdt in dat publiekrechtelijke kostenverhaal alleen nodig is als niet anderszins (via overeenkomst) is veilig gesteld dat kostenverhaal zal plaatsvinden. De gemeente Wieringen zet zich ervoor in zoveel mogelijk door middel van overeenkomsten afspraken te maken over de verdeling van kosten tussen verschillende partijen.

Kosten voor archeologisch onderzoek ten gevolge van bodemverstorende projecten, waarbij de gemeente de (mede)initiatiefnemer is, komen ten laste van het betreffende project. Zij worden opgenomen in de betreffende projectbegrotingen.

In het geval de gemeente grond uitgeeft ten behoeve van ruimtelijke ontwikkeling zijn er twee mogelijke opties:

- De gemeente levert de grond vrij van (archeologische) restricties aan. In dit geval is de gemeente verantwoordelijk voor het (laten) uitvoeren van eventueel

noodzakelijk archeologisch onderzoek. De kosten worden verdisconteerd in de exploitatiekosten en meegenomen in de exploitatieovereenkomst. Nadeel van deze aanpak is dat in principe alle archeologische waarden moeten worden gedocumenteerd en verwijderd, wat indruist tegen de doelstelling van behoud in situ. Daarbij is het 'opruimen' van alle archeologische resten wellicht niet altijd noodzakelijk.

- De gemeente levert de grond met eventuele archeologische en andersoortige restricties. In dat geval is de initiatiefnemer verantwoordelijk voor de uitvoering van het archeologisch onderzoek en de kosten daarvan. Voordeel van deze aanpak is dat maatwerk mogelijk is: er is duidelijkheid over aard en omvang van de versterking van de bodem waardoor meer kan worden ingezet op behoud van waarden in de bodem. Hierdoor kunnen archeologische onderzoekskosten tot een minimum beperkt blijven.

Op dit moment ontbreekt nog de informatie om de verhouding kosten-baten van beide methoden nader in beeld te brengen.

Gemeentelijk archeologiebudget

De kosten voor het gemeentelijk archeologiebeleid kunnen niet volledig worden gedekt door bestaande gemeentelijke begrotingsposten of opname van archeologiekosten in gemeentelijke projectbegrotingen. Daarom wordt overwogen een gemeentelijk archeologiebudget in te stellen. Uit dit budget worden, voor zover er niet op andere wijze in kan worden voorzien, de diverse archeologiekosten bestreden. Op de eerste plaats kan het budget jaarlijks worden gevuld met gelden uit het gemeentefonds. In dit fonds doet de rijksoverheid jaarlijks stortingen ter vergoeding van de gemeentelijke uitvoeringslasten als gevolg van de wijzigingen in de Monumentenwet 1988 (bestuurlastenvergoeding en bijdrage excessieve kosten). Daarnaast zou een deel van de legesheffing (op bouw-, sloop-, aanleg- en milieuvergunningen) aan het budget kunnen worden toegevoegd.

In vergelijking met bouwkundige monumenten is het bedrag op de rijksbegroting voor archeologische monumentenzorg slechts gering. Bovendien kan door gemeenten geen beroep meer worden gedaan op Gedeputeerde Staten van Noord-Holland, aangezien deze als beleidslijn voor het archeologiebudget reeds het Valletta-uitgangspunt hanteert, dat de veroorzaker dient te betalen.

De provinciale subsidieregeling gericht op archeologische erfgoededucatie en -participatieprojecten kan wel worden benut door historische en archeologische verenigingen en werkgroepen.

Het benodigde budget voor de uitvoering van archeologische monumentenzorgtaken zal door de gemeente tenminste worden samengesteld uit onderstaande kostenposten.

- Periodiek actualiseren van de Beleidskaart Archeologie;
- bestrijden van excessieve kosten van archeologisch onderzoek door derden;

Facultatieve uitgaven ten behoeve van publiekgerichte, archeologische activiteiten die in het budget kunnen worden opgenomen:

- het vergoeden van de inzet van vrijwilligers bij opgravingen;
- aanvullende archeologische en bouwhistorische inventarisaties;

- publieksboekjes en nadere uitwerking van enkele relevante opgravingen;
- ontwikkelen van andere educatieve mogelijkheden;
- interpretatie- en syntheseonderzoek ter bijstelling van het onderzoekskader.

Projectkosten bij gemeentelijke inrichtingsprojecten

In het kader van gemeentelijke inrichtingsprojecten kan het nodig zijn het archeologisch onderzoekstraject te doorlopen. De kosten voor archeologisch (voor)onderzoek dienen dan ook van meet af aan te worden meegenomen in de begroting van het betreffende project of besluit. Van de kosten van archeologisch onderzoek is geen eenduidige indicatie te geven omdat zij afhankelijk zijn van vele factoren. Zo is op voorhand niet duidelijk in hoeverre het onderzoekstraject moet worden doorlopen. Wel is duidelijk dat verkennend en karterend vooronderzoek relatief het goedkoopst is, waardestellend onderzoek duurder en een opgraving het duurst. Tenminste moet met onderstaande kostenposten in de projectbegroting rekening worden gehouden.

- bureauonderzoek;
- schrijven of toetsen Programma's van Eisen;
- advisering/directievoering (onder meer bij het laten toetsen van archeologische rapportages);
- inventariserend veldonderzoek (verkennend, karterend en waarderend);
- opgraving (inclusief rapportage en deponering van vondsten);
- behoud in de bodem door planaanpassingen.

6. CONCLUSIES

De afgelopen jaren is het denken over de inpassing van cultuurhistorische waarden in ruimtelijke processen in een stroomversnelling geraakt.

De wijziging van de Monumentenwet heeft een verzwaarde taak voor de zorg voor het culturele erfgoed bij de gemeentelijke overheden neergelegd. Deze taak is gebaseerd op de Belvederegedachte (behoud door ontwikkeling, zodat integraal gemeentelijk beleid nodig is, waarbij de cultuurhistorie als volwaardig aspect betrokken wordt bij nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen (vergelijk milieu).

De historische tegenstelling tussen cultureel erfgoed en ruimtelijke ontwikkelingen kan opgeheven worden door het cultureel erfgoed als inspiratiebron en meerwaarde voor nieuwe ontwikkelingen te erkennen. Het benutten van de bestaande cultuurhistorische waarden draagt namelijk in belangrijke mate bij aan het behoud en de versterking van de identiteit van Wieringen.

Het is dan ook wenselijk dit gedachtegoed op een verantwoorde wijze in te passen in lokale ruimtelijke processen door ze nader te inventariseren, documenteren en te visualiseren, en waar nodig aanvullende instrumenten te ontwikkelen om deze waarden bescherming te bieden of anderszins mee te werken aan de instandhouding – of in ieder geval de historische betekenis – ervan.

In deze nota is de bestaande cultuurhistorie van Wieringen beschreven. Deze kan in de komende tijd op digitale wijze toegankelijk gemaakt worden voor de inwoners van Wieringen en andere belangstellenden ter versterking van het historische bewustzijn. Op internet is reeds divers materiaal over de geschiedenis van Wieringen te vinden. Er zijn vele cultuurhistorisch waardevolle locaties die voor Wieringen belangrijk zijn. Niet alleen omdat zij veelal nog goed herkenbare cultuurhistorische waarden herbergen, zoals de plaats waar recent een zwaard werd gevonden, maar ook omdat het hier gaat om locaties met een duidelijke historische betekenis voor de gemeente. Daarbij kan worden gedacht aan gebouwen zoals de kerk van Hippolytushoef, het MUZ-park en de Afsluitdijk met het sluizencomplex, maar ook aan historisch-geografische elementen en structuren zoals de wegen, de eendenkooien en de walsloten en sjanen. Niet in de laatste plaats zijn ook de archeologische elementen van belang, zoals de vindplaatsen van de Vikingschatten, de scheepswrakken en de keramiekvondsten.

Om een brug te slaan tussen historisch waardevolle elementen en moderne bouwkunst zal de gemeente een fietsroute uitgeven waarin zowel historische rijks- en provinciale monumenten en gemeentelijke beeldbepalende panden als moderne gebouwen zullen worden opgenomen.

Aanbevelingen

In deze paragraaf zijn de aanbevelingen uit de nota schematisch samengevat met een daarbij gewenste fasering (/prioritering). Voor de archeologie geldt ook een aantal aanbevelingen dat voortvloeit uit de nieuwe monumentenwet en de taken die daarin aan de gemeente worden opgedragen. Deze zijn eveneens opgenomen. Nogmaals wordt

opgemerkt dat de opties extra ambtelijke capaciteit en financiële middelen vragen en dat onderzocht zal moeten worden hoe hieraan invulling kan worden gegeven.

Van onderstaande actiepunten zijn die onder a en b verplicht of vloeien logischerwijs uit verplichtingen voort, die onder c en d zijn facultatief en liggen meer in de lijn van erfgoededucatie, publieksvoorlichting en aanvullend onderzoek.

6.1 Actiepunten

Het streven naar een zorgvuldige omgang met het archeologisch erfgoed leidt als vanzelf tot de volgende voornemens:

- a. Op zo kort mogelijke termijn worden de volgende voornemens gerealiseerd:
 - het aanwijzen van een gemeentelijk contactpersoon voor het archeologische beleid,
 - intern protocol en werkprocedure opstellen om binnen de afdeling Grondgebiedszaken het Archeologisch monumentenzorgproces tijdig op te starten en voort te zetten,
 - archeologie en historische geografie opnemen in de risicoparagraaf van plannen,
 - bij ruimtelijke ontwikkelingen (buiten de bebouwingscontour) een beeldkwaliteitplan op (laten) stellen, zoals de provincie voorschrijft en daarbij toezicht houden op het voldoende en goed verwerken van cultuurhistorische waarden,
 - tenminste bij ontwikkelingsgerichte bestemmingsplannen voortaan steeds (eventueel na een quick-scan) een Cultuurhistorisch Kader of archeologisch bureauonderzoek laten vervaardigen in het kader van het opstellen van deze plannen, om nadere informatie te krijgen over de (eventuele) aanwezigheid van cultuurhistorische waarden binnen het plangebied en dit onderzoek zonodig laten volgen door archeologisch veldonderzoek;
 - in het kader van het opstellen van consoliderende bestemmingsplannen de archeologieregimes en cultuurhistorische waarden volgens deze nota opnemen,
 - tijdens de voorbereidings- en uitvoeringsfase van een project en bij vergunningverlening waarbij archeologische waarden in het geding zijn, de nodige archeologische deskundigheid waarborgen op het niveau van een seniorarcheoloog conform de eisen van de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie,
 - bij de vergunningverlening voor de restauratie van bouwkundige monumenten opnemen dat met bouwhistorische waarden rekening gehouden moet worden en dat deze zonodig in kaart gebracht moeten worden.
 - de archeologische en bouwhistorische aspecten ook opnemen in de overige RO-, sloop- en bouwvergunningsprocedures.
 - regeling treffen voor het realiseren van de gemeentelijke rol als bevoegde overheid op het gebied van de archeologie (ten behoeve van het laten vervaardigen of toetsen van Programma's van Eisen en de daaruit voortvloeiende toetsingstaken).
- b. Binnen een jaar worden de volgende voornemens gerealiseerd (of tenminste begonnen):

- het opnemen van de archeologische kaart bij dit beleidsplan in het geo-infosysteem van de gemeente,
 - herformulering van de gemeentelijke monumentenverordening, waarbij ook aandacht wordt besteed aan het behoud van eventuele archeologische waarden bij bouwkundige monumenten,
 - een eigen archeologische monumentenzorg opzetten in verband met de vele bekende en te verwachten archeologische waarden op Wieringen,
 - het instellen van een gemeentelijke financiële archeologiereserve,
 - een zekere hoeveelheid formatieruimte vrijmaken voor het coördineren van de taken op het gebied van de archeologische monumentenzorg, het bevorderen van de éénloketfunctie en het bevorderen van de integratie van cultuurhistorie in de ruimtelijke ordening,
 - de mogelijkheden van regionale samenwerking onderzoeken,
 - de bevolking stimuleren mee te werken aan de kwaliteit van het landschap met behulp van de Regeling Kleine Landschapselementen.
- c. Binnen twee à drie jaar worden de volgende voornemens gerealiseerd:
- het zodanig aanpassen van vigerende bestemmingsplannen dat de bekende en te verwachten archeologische waarden binnen de plangebieden op de juiste wijze zijn opgenomen,
 - aandacht geven aan archeologiebeleid in communicatieve en educatieve sfeer,
 - de Historische Vereniging Wieringen, de Museumboerderij Jan Lont en het Vikingcentrum een plaats geven binnen het cultuurhistorisch beleid, zowel als kennisbron als voor educatieve projecten,
 - de monumentencommissie een plaats geven in de advisering bij planvorming en andere zaken,
 - het zonodig verder vergroten van de ambtelijke capaciteit voor cultuurhistorie,
 - voorlichting geven over het gebruik van het Prins Bernhard Cultuurfonds Monumenten
 - opstellen van een voorlichtings- en communicatieplan cultuurhistorie
- d. Binnen drie à vier jaar worden de volgende voornemens gerealiseerd:
- een selectie maken van archeologische terreinen ten behoeve van duurzaam behoud,
 - het laten verrichten van nader onderzoek naar deze terreinen, in de vorm van gecombineerd bureauonderzoek, luchtfoto-onderzoek en geofysisch onderzoek,
 - op basis van deze gegevens besluiten om een aantal van deze terreinen voor te dragen voor bescherming bij rijk of provincie, dan wel zelf tot het aanwijzen van gemeentelijke archeologische monumenten overgaan,
 - de resultaten van het archeologisch onderzoek van de afgelopen jaren laten analyseren om tot een synthese te komen van de belangrijkste resultaten,
 - een (of meer) aantrekkelijke publieksboekje(s) laten maken over enkele archeologische vindplaatsen, met aandacht voor het gemeentelijk archeologiebeleid ter verkrijging van een groter maatschappelijk draagvlak,
 - herbestemmingsbeleid ontwikkelen,
 - inventarisatie en waardering van naoorlogse architectuur ten behoeve van de gemeentelijke lijst van beeldbepalende panden,

Voor al de bovenstaande aanbevelingen zijn een paar zaken essentieel, namelijk integraal werken in de gemeentelijke organisatie, deskundigheid op het gebied van de cultuurhistorie en het aanpassen van de Monumentenverordening. Zonder deze aspecten te hebben geregeld kan geen uitvoering worden gegeven aan het beleid.

Voor het voeren van integraal cultuurhistorisch beleid is het van belang dat er een goede afstemming plaatsvindt tussen de verschillende gemeentelijke disciplines zoals monumentenzorg, bouw- en woningtoezicht, ruimtelijke ordening, volkshuisvesting, grondzaken en voorlichting e.d. Traditioneel staan cultuurhistorie (beschermen van het verleden) en ruimtelijke ordening (ontwerpen voor de toekomst) tegenover elkaar. Het is dus zaak de Belvederegedachte 'behoud door ontwikkeling' als uitgangspunt te implementeren in het ruimtelijke ordeningsbeleid. Een goede inpassing van de cultuurhistorische waarden draagt immers bij aan een versterking van de lokale identiteit. Afstemming en overleg in een vroeg stadium, waarbij het cultuurhistorische beleid als een gelijkwaardig beleidsaspect wordt meegenomen in beleidsafwegingen, zal algemeen gedachtegoed moeten worden zonder te denken in termen van bedreigingen en verstarring van de plannen. Indien noodzakelijk neemt de gemeente contact op met een onafhankelijk senior-archeoloog om zich te laten ondersteunen en voorlichten over het betrekken van archeologie bij ruimtelijke projecten. Zeker in het geval van de realisatie van het Wieringerrandmeer is het betrekken van onafhankelijke deskundigen op het gebied van cultuurhistorie van groot belang voor het instandhouden en versterken van de identiteit van Wieringen.

BIJLAGE A - EFFECTEN EN BELANGEN VAN CULTUREEL ERFGOED

UIT: NOTA BELVEDERE

Identiteit

Cultuurhistorische kwaliteiten verschaffen de bewoners van een gebied een gevoel van eigenheid en herkenbaarheid bij hun ruimtelijke omgeving. Die omgeving is immers niet zomaar een willekeurige verzameling van uitwisselbare elementen maar heeft zijn eigen specifieke betekenis, met historie en met persoonlijke associaties. Zo kunnen de onrust en het identiteitsverlies die vaak ontstaan bij ruimtelijke ontwikkelingen, gedeeltelijk worden gecompenseerd door voor de toekomstige leefomgeving inspiratie te ontleen en vorm te geven aan de continue, doorgaande lijnen in de geschiedenis. Aandacht voor de identiteit die het culturele erfgoed verschaft, sluit dus logisch aan op ruimtelijke vraagstukken waarbij het verleden kan fungeren als referentie.

Informatiebron en inspiratiebron

Cultuurhistorie is een kennisbron voor geschiedenisonderwijs en voorlichting. Educatie versterkt het historisch besef. Voor bewoners en toeristen vormt het cultureel erfgoed een soort beeldverhaal, de spiegel van de bewoningsgeschiedenis. Het in stand houden van cultuurhistorische waarden waarborgt de overdracht van informatie over de loop van onze geschiedenis. Cultuurhistorie ontstaat elke dag, maar het is zaak informatie van vroeger te bewaren en bewust te gebruiken voor vernieuwing, op zo'n manier dat cultuurhistorische informatie inspiratie levert aan ontwerpers. Zij biedt het uitgangspunt voor het tot stand brengen van ruimtelijke kwaliteit.

Economische en esthetische waarde

Cultureel erfgoed is inmiddels erkend als een belangrijke economische factor. Cultuurhistorische kwaliteit leidt al snel tot een hogere marktwaarde en biedt grote mogelijkheden voor recreatie en toerisme. De belangstelling voor cultuur en cultuurhistorie is de afgelopen vijftientig jaar sterk gestegen. Mede onder invloed van het stijgende opleidingsniveau en de bevolkingsopbouw wordt een verdere groei voorzien. Het verleden geeft een toegevoegde belevingswaarde aan historische steden, dorpen, landschappen, maar ook aan nieuwbouwwijken waar de daar aanwezige cultuurhistorische waarden hun plek krijgen. Ook esthetische overwegingen zijn een motief om cultureel erfgoed in stand te houden. Schoonheid bestaat in vele varianten en velen genieten ervan. Dat geldt niet alleen voor de esthetische waarde van afzonderlijke objecten maar ook voor de samenhang en diversiteit van het totale scala aan karakteristieke architectuur, stedenbouw en landschappen.

Ecologisch belang

Cultuurhistorische elementen en patronen in het landschap – en verrassend vaak ook in het stedelijk landschap – hebben eveneens ecologische waarde en dragen bij aan het behoud van de biodiversiteit: tuinwallen, eendenkooien, tuinen en begraafplaatsen. Het beheer moet hierop worden afgestemd. Het aanwezige culturele erfgoed dient dus

grootschalige belangen, vooral op belevings-, economisch en toeristisch vlak. Deze belangen kunnen worden ontwikkeld, versterkt of worden behouden.

Ontwikkeling door het 'product' cultuurhistorie als vertrekpunt te nemen bij ruimtelijke vernieuwing door die te laten passen in de historische context. Versterken door historische architectuur in te bedden in bijvoorbeeld een passend ingerichte openbare ruimte.

Behouden door het wettelijke kader dat de Monumentenwet biedt. Echter, niet alleen die elementen waar het predikaat 'bescherming' aan is opgehangen zijn van cultuurhistorische waarde. Ook de (historische) context waarin zij staan heeft betekenis.

Het is niet gewenst om alles te behouden, maar het is wel gewenst dat er een cultuuromslag wordt bewerkstelligd in het denken over de bestaande situatie in de ruimtelijke omgeving.

Vertrekpunt van alle ruimtelijke initiatieven zou moeten zijn: de bestaande situatie.

BIJLAGE B - RIJKS- EN PROVINCIAAL BELEID EN INSTRUMENTEN VOOR CULTUURHISTORIE IN HET ALGEMEEN

Nota Belvedere

In 1999 is door de ministeries van OC&W, LNV, VROM en V&W, gezamenlijk de nota Belvedere uitgebracht. Het kabinet wilde met deze nota de cultuurhistorische waarden zwaarder laten wegen bij de inrichting van ons land. De nota wordt inmiddels door vier departementen als uitgangspunt genomen voor andere landelijke beleidsnota's, inrichtingsplannen en wetgeving. Door cultuurhistorische waarden optimaal te integreren in ruimtelijke plannen ontstaat een meerwaarde van de omgeving en een versterking van de identiteit: 'behoud door ontwikkeling'.

Investeringsbudget Landelijk Gebied (ILG)

In het Investeringsbudget Landelijk Gebied worden de versnipperde regelingen die er zijn voor het landelijk gebied gebundeld. Zo hoopt het rijk dat zoveel mogelijk rijksdoelen voor het landelijk gebied in samenhang tot uitvoering komen. Ook landschap maakt onderdeel uit van het ILG. Cultuurhistorie wordt onder de term landschap begrepen.

Er zijn zeven categorieën waarin subsidieaanvragen kunnen worden ingediend, te weten herstel watersystemen, diversificatie landbouw, verbeteren landschap, verbeteren milieukwaliteit, terugdringen verstoring, proceskosten gekoppeld aan uitvoeringsactiviteiten en gebiedsbrede planvorming, uitvoering en monitoring.

Provinciaal beleid

Het provinciale beleid op het gebied van cultuurhistorie speelt zich af in twee sectoren, enerzijds in de sector cultuur en anderzijds in de sector ruimtelijke inrichting. Het beleid is gericht op het behouden van die elementen die waardevol zijn en tegelijkertijd op het credo behoud door ontwikkeling, waarbij nieuwe ontwikkelingen samen met cultuurhistorie bijdragen aan een kwalitatief hoogwaardige leefomgeving.

Het verlenen van subsidies voor de instandhouding van provinciale monumenten behoort tot het cultuurbehoud. In de cultuurnota Cultuur op de Kaart wordt extra aandacht besteed aan het behoud van molens en dijken, specifiek de Westfriese Omringdijk. Ten slotte wordt door het inzetten op culturele planologie de verbinding gezocht tussen ruimtelijke inrichting en de cultuurhistorie.

Provinciaal Ruimtelijk Ordeningsbeleid – het streekplan

Op grond van artikel 4a van de Wet op de Ruimtelijke Ordening kunnen Provinciale Staten voor één of meer gedeelten van de provincie een streekplan vaststellen. Begin 2003 is het Streekplan Noord-Holland Zuid en begin 2005 het Streekplan Noord-Holland Noord vastgesteld. Hierin worden de toekomstige ontwikkelingen in het gebied op hoofdlijnen aangegeven. Het streekplan is het toetsingskader voor het college van Gedeputeerde Staten bij goedkeuring van bestemmingsplannen.

Voor Wieringen is het Streekplan Noord-Holland Noord van toepassing. Voor Wieringen ziet de Provincie Noord-Holland goede mogelijkheden in het realiseren van het

Wieringerrandmeer. Hiermee ziet de Provincie veel kansen voor meer extensieve, verstilde vormen van toerisme in combinatie met verdere natuur- en landschapsontwikkeling. Cultuurhistorie kan hierbij in de ogen van de Provincie meer uitgebaat worden. Op dit moment is nog niet duidelijk of het Wieringerrandmeer zal worden gerealiseerd en welke vorm dat zal krijgen.

Beeldkwaliteitplan

Een provinciaal beleidsinstrument dat in het Streekplan Noord-Holland Noord is opgenomen, is het Beeldkwaliteitplan. Hierin dient expliciet aandacht te worden besteed aan de relatie tussen nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen en de bestaande karakteristieken van een gebied, waaronder de cultuurhistorie. Bij alle nieuwe ontwikkelingen in het buitengebied wordt het Beeldkwaliteitplan verplicht gesteld, terwijl het bij ontwikkelingen binnen de rode contouren wenselijk wordt geacht. Aanbevolen wordt om een strategisch Beeldkwaliteitplan op te stellen voor de gehele gemeente op basis waarvan beleidskeuzes voor de ruimtelijke ordening kunnen worden gemaakt. Bij het opstellen van een Beeldkwaliteitplan voor ontwikkelingen in het buitengebied kan dan bij het strategische Beeldkwaliteitplan worden aangehaakt.

Cultuurnota 2009-2012

Het provinciaal cultuurbeleid is voor deze cultuurperiode vastgesteld en is op 17 november 2008 voorgelegd aan Provinciale Staten. Op 11 maart 2008 hebben Gedeputeerde Staten een kadernota vastgesteld. Deze cultuurnota heeft de benaming "Cultuur op de Kaart" en is de opvolger van de nota "Cultuur Verbindt" 2005-2008.

De thema's in de nieuwe cultuurnota zijn:

- Levend verleden, met als doel het behoud en het promoten van Noord-Hollands erfgoed;
- Genieten en meedoen, doelstelling is meer bezoekers en bewoners actief en passief laten deelnemen aan cultuur;
- Mooi Noord-Holland, met als doel het versterken van de ruimtelijke kwaliteit in Noord-Holland door de inzet van culturele en cultuurhistorische waarden.

Deze drie thema's worden uitgewerkt in zes uitvoeringsprogramma's waarin de operationele doelen besproken worden.

Cultuurhistorische Waardenkaart en Beleidskader Landschap en Cultuurhistorie

De Cultuurhistorische Waardenkaart (CHW-kaart) van de provincie Noord-Holland levert relevante gegevens over belangrijke cultuurhistorische waarden op provinciale schaal. Deze kaart is in 2000-2002 in samenwerking met gemeenten, water- en hoogheemraadschappen, de Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten, het Nationaal Contact Monumenten en de Vereniging van Noord-Hollandse Gemeenten opgesteld. De digitale kaart bevat informatie over de cultuurhistorische elementen en structuren, hun waardering en de beleidsmatige consequenties van de waarden. Voor elk van de drie cultuurhistorische disciplines (historische (steden)bouwkunde, historische geografie en archeologie) is een indicatieve kaartlaag samengesteld.

Hoewel deze Cultuurhistorische Waardenkaart zeker niet volledig is, omdat hij geen gemeentelijke cultuurhistorische waarden bevat en slechts de bekende en gewaardeerde

archeologische vindplaatsen weergeeft, geldt deze toch als een inspiratiebron voor een integraal ruimtelijk kwaliteitsbeleid (streekplan of bestemmingsplan). Door de signalerende functie gaat van de kaart tevens een beschermende werking uit. De CHW-kaart is geen beleidskaart maar bij nieuwe ontwikkelingen moet wel rekening worden gehouden met de aangegeven waarden door ze optimaal te integreren in toekomstig ruimtelijk beleid. De provincie is betrokken bij het vooroverleg in het kader van artikel 3.1.1 Wro en MER's over de CHW-kaart. Inmiddels zijn de gegevens uit de CHW-kaart opgenomen in de Provinciale Leidraad Ruimtelijk Beleid (zie bijlage C). De CHW-kaart kent een beperking doordat deze nog niet verder is bijgewerkt.

In vervolg op de Cultuurhistorische Waardenkaart heeft de provincie in 2002 de Cultuurhistorische Regioprofielen Noord-Holland opgesteld. Dit profiel is de ontbrekende schakel tussen enerzijds de in februari 2001 door Provinciale Staten vastgestelde Cultuurnota, waarin de hoofdlijnen van beleid staan verwoord, en anderzijds de Cultuurhistorische Waardenkaart Noord-Holland, een inventarisatie/catalogus van bestaande cultuurhistorische waarden. Vervolgens zijn de Cultuurhistorisch Regioprofielen door de Provincie samengevoegd met de Landschapskatern tot het Beleidskader Landschap en Cultuurhistorie.

In het Beleidskader wordt per regio aangegeven hoe de beleidsuitgangspunten op het gebied van landschap en cultuurhistorie worden geconcretiseerd, aan welke beleidsaccenten/prioriteiten gedacht wordt en hoe op integrale wijze aansluiting gezocht wordt met andere beleidsterreinen.

BIJLAGE C – RIJKS- EN PROVINCIAAL BELEID VOOR MONUMENTENZORG EN BOUWKUNDIGE ZAKEN

Rijksbeleid

Besluit rijkssubsidiëring instandhouding monumenten

Voor de instandhouding van monumenten is het noodzakelijk dat eigenaren van die monumenten hun monumenten onderhouden en indien nodig restaureren. Hiervoor is door het rijk het Besluit rijkssubsidiëring instandhouding monumenten (Brim) in het leven geroepen, die is bedoeld voor rijksmonumenten en hun monumentale interieurs, met uitzondering van de archeologische rijksmonumenten. Groene (parken en tuinen), provinciale en gemeentelijke monumenten komen niet in aanmerking voor een vergoeding vanuit het Brim. Behalve het besluit zijn ook een Regeling en Leidraad opgesteld, waarin nadere regels betreffende de subsidiabele kosten, de subsidieplafonds, het maximum bedrag aan subsidiabele kosten en de gefaseerde inwerkingtreding zijn vastgelegd. In de Leidraad wordt bovendien uiteengezet welke kosten subsidiabel zijn. Het Brim heeft de eerdere Brm (restauratiesubsidie) en Brom (onderhoudssubsidie) vervangen. Er gelden overgangsbepalingen voor het Brm en het Brom.

Lening of subsidie

Op grond van het Brim komen eigenaren voor de instandhouding van hun beschermde monumenten in aanmerking voor subsidie of een goedkope lening, al dan niet in combinatie met fiscale aftrek van onderhoudskosten. De strekking van de regeling is dat eigenaren van woonhuizen en boerderijen zonder agrarische functie aanspraak hebben op een lening, en dat de overige eigenaren aanspraak hebben op subsidie. Subsidie wordt namens de minister door de RACM verleend. Goedkope leningen worden verstrekt door het Nationaal Restauratiefonds (NRF). Ook zorgt het NRF voor het uitbetalen van de subsidies. Daarnaast kan het NRF zorgen voor voorfinanciering van subsidies en voor financiering van het niet gesubsidieerde deel van de instandhoudingskosten.

Gefaseerde instroom

Gelet op de beperkte subsidiemiddelen is gekozen voor een gefaseerde inwerkingtreding van het Brim op basis van groepen monumenten, de CBS-categorieën. In de periode 2010 tot en met 2012 worden de kerken (ingedeeld in groepen op basis van het monumentnummer) toegevoegd aan de monumenten die in aanmerking komen voor subsidie uit het Brim.

Lening

Eigenaren van woonhuizen en boerderijen zonder agrarische functie kunnen bij het Nationaal Restauratiefonds een laagrentende lening afsluiten voor de instandhouding van hun beschermd monument. De zogeheten Restauratiefonds-hypotheek.

Fiscale onderhoudskosten

De grondslag voor de hoogte van de lening wordt gevormd door de fiscaal aftrekbare onderhoudskosten. Deze worden vastgesteld door het Bureau Monumentenpanden van de Belastingdienst (BBM). Het BBM neemt hierover een beslissing op verzoek van de eigenaar. Hieruit blijkt of de eigenaar recht heeft op fiscale aftrek van onderhoudskosten en welk (fictief) deel van de totale kosten als vastgestelde fiscale onderhoudskosten kan worden aangemerkt.

Hoogte van de lening

Er wordt onderscheid gemaakt tussen eigenaren die in aanmerking komen voor fiscale aftrek van onderhoudskosten en eigenaren die daar niet voor in aanmerking komen. Als er geen aftrek mogelijk is, kan een eigenaar tot 100% van de vastgestelde onderhoudskosten lenen. Heeft een eigenaar wel recht op fiscale aftrek, dan kunt u tot maximaal 70% van de onderhoudskosten lenen. In beide gevallen is de maximale lening 250.000,- euro per monument.

De belangrijkste voorwaarden

Om in aanmerking te kunnen komen voor een Restauratiefonds-hypotheek, moet ten minste aan de volgende voorwaarden zijn voldaan:

- Het monument valt in de categorie woonhuizen en boerderijen zonder agrarische functie.
- De aanvrager is eigenaar of zakelijk gerechtigde en is daarnaast volledig beschikkingsbevoegd.
- De eigenaar heeft een mededeling of verklaring van het BBM ontvangen waarin de door het BBM vastgestelde fiscale onderhoudskosten staan vermeld.
- De instandhoudingswerkzaamheden zijn nog niet gestart en voor de werkzaamheden is geen andere vorm van rijkssubsidie aangevraagd en/of verleend.
- Een vergunning volgens art. 11 Monumentenwet 1988 (monumentenvergunning) is vereist, tenzij van de gemeente een schriftelijk verklaring wordt verkregen dat voor de instandhoudingswerkzaamheden geen monumentenvergunning vereist is.

Subsidie

Eigenaren van woonhuizen en boerderijen zonder agrarische functie komen in aanmerking voor een lening. De overige eigenaren komen in aanmerking voor subsidie.

Voor subsidie komen in aanmerking:

- eigenaren van andere beschermde monumenten dan woonhuizen en de boerderijen zonder agrarische functie,
- aangewezen organisaties voor monumentenbehoud,
- provincies, gemeenten, waterschappen en openbare lichamen die zijn ingesteld met toepassing van de Wet gemeenschappelijke regelingen en
- eigenaren van woonhuizen en boerderijen zonder agrarische functie die deel uitmaken van een complex.

Noodzakelijk, sober en doelmatig

Subsidie kan per beschermd monument worden aangevraagd. De subsidie kan worden verstrekt ten behoeve van de instandhouding van een beschermd monument voor een

periode van zes jaren. Belangrijk: Subsidie wordt slechts verleend voor zover deze noodzakelijk is voor de instandhouding van het beschermde monument en voorzover de werkzaamheden ter uitvoering van het instandhoudingsplan naar het oordeel van de minister sober en doelmatig zijn.

Subsidiabele kosten

Subsidie wordt verstrekt over kosten van werkzaamheden, maatregelen en voorzieningen die zijn vastgelegd in de Leidraad Brim subsidiabele instandhoudingskosten. Subsidiabele kosten zijn kosten die naar het oordeel van de minister noodzakelijk zijn om een monument in stand te houden.

Voor monumenten die in eigendom zijn van de overige eigenaren gelden verschillende subsidiepercentages. Het Brim onderscheidt daarom vijf categorieën monumenten.

- Woonhuizen en boerderijen zonder agrarische functie voorzover die in eigendom zijn van een aangewezen organisatie voor monumentenbehoud,
- kerkgebouwen,
- kastelen, buitenplaatsen en landhuizen,
- molens en gemalen
- overige beschermde monumenten.

Voor decentrale overheden is geen onderscheid gemaakt in categorieën monumenten, omdat voor decentrale overheden voor alle monumenten hetzelfde – lagere – percentage geldt. Monumenten die deel uitmaken van een beschermd complex krijgen het subsidiepercentage voor de categorie waartoe het complex behoort. Kerken die deel uitmaken van een complex komen altijd in aanmerking voor het (hogere) subsidiepercentage dat voor de categorie kerkgebouwen is bepaald.

Eigenaren die geen fiscale aftrek hebben, krijgen 10% meer subsidie dan eigenaren die wel fiscale aftrek hebben. Het Bureau Monumentenpanden van de Belastingdienst (BBM) bepaalt of u voor aftrek in aanmerking komt en doet op verzoek van de eigenaar hierover mededeling.

Grote projecten

Sommige instandhoudingsprojecten zijn zo grootschalig dat voor de instandhouding daarvan waarschijnlijk geen aanvragen worden gedaan, omdat voor de subsidiabele kosten een maximumbedrag wordt vastgesteld en omdat de financiële dekking van de subsidiabele kosten die niet door subsidie worden gedekt, zeker moet zijn gesteld om voor subsidie in aanmerking te komen. Voor deze grote projecten geldt in het Brim een hoger maximum bedrag aan subsidiabele kosten. Als de subsidiabele kosten € 700.000,- of meer bedragen over een periode van zes jaar, dan is het maximum bedrag aan subsidiabele kosten waarover subsidie kan worden verstrekt 1 miljoen euro per beschermd monument. Een deel van het budget voor het Brim wordt jaarlijks afgezonderd voor instandhouding van grote projecten.

Monumentenwacht en onderhoudscontracten

Gestimuleerd moet worden dat een monument, eenmaal in goede staat, in goede staat van onderhoud blijft verkeren. Een mogelijkheid om monumenteneigenaren te stimuleren hun eigendom goed te onderhouden, is door hen een (gratis) abonnement op de Monumentenwacht aan te bieden, met daaraan gekoppeld een meerjarenonderhoudscontract met de gemeente. Op deze manier houdt de gemeente een

vinger aan de pols voor wat betreft de investeringen die in het gemeentelijke monumentenbestand worden gedaan en worden eigenaren gestimuleerd tot het plegen van onderhoud.

Landelijke naoorlogse (wederopbouw)architectuur

De RACM stelt momenteel een landelijke inventarisatie op van wederopbouwarchitectuur (periode 1940–1965). Daarna wordt gezien of het mogelijk is in deze naoorlogse wijken bepaalde aspecten te behouden zonder de noodzakelijke herstructurering te belemmeren. De RACM zal criteria ontwikkelen die betrekking hebben op het belang van de stedenbouwkundige (verkaveling)structuur, de openbare ruimte, de specifieke rol van de bouwtechnieken en materialen maar ook van het sociaal-culturele aspect.

Provinciaal beleid

Provinciale Monumentenverordening en subsidieregeling

Op grond van deze verordening zijn provinciale monumenten aangewezen. De provincie kan financieel bijdragen in de kosten van onderhoud en restauraties aan haar eigen monumenten.

Gemeenten hebben nauwelijks een rol bij de instandhouding van provinciale monumenten.

Cultuurfonds voor Monumenten Noord-Holland

Eigenaren van provinciale en gemeentelijke monumenten of beeldbepalende panden gelegen binnen een beschermd stads/ of dorpsgezicht, kunnen geen aanspraak maken op reguliere subsidies van het rijk. De eigenaar van een dergelijk monument kan soms aanspraak maken op provinciale en gemeentelijke subsidies, maar deze zijn niet altijd voldoende. Najaar 2003 is daarom op initiatief van het Prins Bernhard Cultuurfonds, het Nationaal Restauratiefonds en de provincies een provinciaal georganiseerd Revolving Fund opgericht. De provincie Noord-Holland ondersteunt dit initiatief financieel door de inleg van het Prins Bernhard Cultuurfonds te verdubbelen tot een bedrag van 3,2 miljoen euro. Desbetreffende eigenaren kunnen nu, onder voorwaarden, aanspraak maken op een Cultuurfonds Hypotheek voor laagrentende leningen. Het gaat dus niet om subsidies. De betaling van rente en aflossing zorgt ervoor dat het geld terugvloeit in het fonds. Aan de toekenning van een hypothecaire lening voor een restauratie zijn een aantal voorwaarden verbonden, ondermeer een gemeentegarantie.

BIJLAGE D – RIJKS- EN PROVINCIAAL BELEID VOOR ARCHEOLOGIE

Omdat het bodemarchief een onvervangbaar gezamenlijk goed is, is het een gezamenlijke verantwoordelijkheid om het te behouden. Zo wordt voorkomen dat Nederland in toenemende mate een landschap zonder verleden wordt.

Verdrag van Valletta (Malta)

In 1992 heeft Nederland op Malta het Verdrag van Valletta mede ondertekend. Doel van deze conventie was om de zorg voor het archeologisch erfgoed te verbeteren en om archeologen vroeger bij planvorming te betrekken. Er dienen passende maatregelen te worden genomen ten behoeve van bescherming, conservering en instandhouding van het archeologische erfgoed.

In Nederland heeft de implementatie van het Verdrag van Valletta geleid tot een wijziging van de Monumentenwet 1988. Daarin heeft de initiatiefnemer van ruimtelijke plannen maar ook de gemeente een grotere eigen verantwoordelijkheid gekregen. Het leidend principe is dat de veroorzaker van een niet-vermijdbare verstoring van het archeologisch erfgoed gehouden is procedureel en financieel een opgraving te laten verrichten.

Rijksbeleid

Gewijzigde monumentenwet

Een belangrijk uitgangspunt van de Monumentenwet 1988 is het beschermen van archeologische waarden in de bodem zelf (in situ). Het belang van een archeologische opgraving en wetenschappelijk onderzoek is hieraan ondergeschikt. Waar mogelijk moet bij beoogde ruimtelijke ontwikkelingen worden gezocht naar alternatieve locaties of naar aanpassingen in het ontwerp. Dit vereist op gemeentelijk niveau voor archeologie een nauwe(re) afstemming tussen de beleidsterreinen cultuur(historie), milieu en ruimtelijke ordening. Van initiatiefnemers tot ruimtelijke ontwikkelingen wordt verlangd dat zij in een vroegtijdig stadium aangeven hoe met eventuele bodemverstorende ingrepen wordt omgegaan. Bij MER-plichtige projecten wordt ook altijd onderzoek naar archeologische waarden gedaan. Er geldt een onderzoekspllicht.

Een ander uitgangspunt is, dat de veroorzaker van een niet-vermijdbare verstoring van het archeologisch erfgoed gehouden is procedureel en financieel een opgraving te laten verrichten. De kosten die hiermee gepaard gaan dienen te worden beschouwd als normaal ondernemersrisico en zullen niet op de (rijks)overheid afgewenteld kunnen worden (veroorzakersprincipe).

De financiële gevolgen kunnen onder omstandigheden echter onevenredig zijn. In dat (in beginsel dus bijzondere) geval bestaat er voor het bestuursorgaan dat de verplichting heeft opgelegd, aanleiding om de betrokkene financieel tegemoet te komen. Het kan echter ook voorkomen, dat de kosten van een opgraving niet alleen onevenredig zijn voor de initiatiefnemer, maar ook voor het bestuursorgaan dat de opgraving noodzakelijk heeft geoordeeld en als verplichting heeft opgelegd. In die situatie kan er aanleiding zijn voor

het rijk om lagere overheden financieel tegemoet te komen door het verstrekken van een specifieke uitkering.

Een van de gevolgen van de invoering van het veroorzakersprincipe is dat initiatiefnemers – als opdrachtgever en financier van archeologisch (voor)onderzoek – de mogelijkheid moet worden geboden een archeologische uitvoerder te kiezen met de beste verhouding tussen prijs en kwaliteit. Behalve de traditionele instanties (RACM, instellingen voor wetenschappelijk onderwijs en gemeenten met een eigen archeologische dienst en gemeentearcheoloog) kunnen nu ook toegelaten particuliere bedrijven de markt betreden. Zij dienen zich te houden aan de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie. Toelating wordt verleend in geval van aantoonbare geschiktheid. Verder kunnen gemeenten in een regionaal samenwerkingsverband gezamenlijk een gemeentearcheoloog met opgravingsbevoegdheid benoemen.

De rol van de provincie

Van de provincie verwacht dat zij strenger gaat toezien op de integratie van het archeologische proces in ruimtelijke ordeningsprocedures. Het eigen gebiedsgerichte cultuurhistorisch beleid vormt daarbij een belangrijk uitgangspunt. Daarnaast kan de provincie overgaan tot het aanwijzen van archeologische attentiegebieden. Het gaat hierbij om gebieden die archeologisch waardevol zijn of naar verwachting archeologisch waardevol zijn.

Tevens heeft de provincie een taak op het gebied van het registreren en natrekken van vondstmeldingen en bij het archiveren en bewaren van archeologische vondsten uit opgravingen in het provinciale depot voor bodemvondsten.

Bij het verlenen van ontgrondingsvergunningen is de provincie in de meeste gevallen bevoegde overheid die gemeenten de verplichting kan opleggen tot het onderzoeken van archeologische waarden. Eveneens is de provincie vaak bevoegde overheid bij MER-plichtige projecten en kan in die rol mede bepalen welke archeologische inpassingsmaatregelen genomen dienen te worden. Voor al deze zaken is het van belang dat tussen de gemeenten en de provincie, op vergelijkbare wijze als voor milieuaspecten als bodem, geluid en water, een regulier overleg tot stand wordt gebracht.

Provinciaal archeologisch beleid

Het beleid is enerzijds gebaseerd op wettelijke verplichtingen, anderzijds op autonoom cultuurhistorisch provinciaal beleid. Het beleid richt zich op het leesbaar houden van de niet compleet beschreven ontwikkelingsgeschiedenis van de provincie. Daarbij dient de samenleving te profiteren van het archeologisch erfgoed, onder meer door het beter herkenbaar en toegankelijk maken en het toepassen als inspiratiebron. Het doel wordt bereikt via “behoud door ontwikkeling”, in de praktijk betekent dit doorgaans vooral “behoud door versterking”. Dit houdt in dat bepaalde objecten of patronen in een gebied weer beter leesbaar worden gemaakt, waarbij geplande activiteiten in een bepaald plangebied vaak het aanknopingspunt vormen.

In het kader van functievernieuwing zet de provincie in op het systeem van behouden, beheren en benutten binnen het ruimtelijke ordeningstraject en op de verplichting voor de initiatiefnemer tot het laten verrichten en het financieren van noodzakelijk onderzoek volgens de principes van de Monumentenwet. Zowel in de eigen ruimtelijke plannen als in de door de provincie te toetsen plannen van derden wordt het behoud in de bodem van

archeologische waarden als afwegingscriterium meegenomen. Indien behoud in de bodem niet mogelijk is, dient door onderzoek de archeologische informatie te worden veilig gesteld.

Provinciaal Depot voor Bodemvondsten

Op het gebied van de archeologische erfgoededucatie wordt een belangrijke rol in het provinciaal archeologisch beleid vervuld door het Provinciaal Depot voor Bodemvondsten. Hier worden vondsten uit opgravingen bewaard, ontsloten en voor bruiklening ter beschikking gesteld en archeologische toevalsvondsten aangemeld.

BIJLAGE E – PARTNERS BIJ DE UITVOERING VAN MONUMENTENBELEID

Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumentenzorg

De Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumentenzorg, onderdeel van het ministerie van OenW, is het centrale punt op rijksniveau voor kennis en onderzoek op het gebied van monumentenzorg, archeologie en cultuurlandschap. De RACM is namens de staatssecretaris van OenW verantwoordelijk voor de uitvoering van de Monumentenwet 1988 en de subsidieregelingen. Daar waar monumentale, archeologische of cultuurlandschappelijke waarden van nationaal of internationaal belang in het geding zijn, neemt de dienst het voortouw in behoud, (wettelijke) bescherming, onderhoud en onderzoek van het erfgoed.

Naast de uitvoering van deze belangrijke taak is de RACM belast met:

1. subsidies toekennen voor restauratie en onderhoud van monumenten;
2. wetenschappelijk onderzoek doen op het gebied van monumentenzorg;
3. advies geven op technisch, stedenbouwkundig, cultuurhistorisch en juridisch gebied;
4. ondersteunen en adviseren van gemeenten, provincies en particuliere organisaties;
5. onderhouden van de database ARCHIS;
6. plaatsing en vergunningverlening voor archeologische monumenten;
7. beheer van archeologische monumenten;
8. het geven van voorlichting.

Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumentenzorg,
Postbus 1600, 3800 BP Amersfoort

Voor monumentenzorg:

Broederplein 41, 3703 CD Zeist

Tel: 030 6983211

Fax: 030 6916189

Voor archeologie:

Kerkstraat 1, 3811 CV Amersfoort

Tel: 033 4227777

Fax: 033 4227779

Voor archeologie onder water:

Oostvaardersdijk 01-04, 8242 PA Lelystad

Telefoon: 033 – 42 17 421

Fax: 033 - 42 17 799

Website: www.racm.nl

e-mail: info@racm.nl

Stichting Nationaal Restauratiefonds (NRF).

De Stichting Nationaal Restauratiefonds wil zoveel mogelijk financiële hobbels wegnemen voor monumenteneigenaren die hun pand willen opknappen en heeft zich tot doel gesteld om met één en dezelfde subsidie-euro meer voor de monumentenzorg te doen. Het Restauratiefonds doet dat door het ontwikkelen en verstrekken van financieringsfaciliteiten

en het geven van voorlichting. Het Restauratiefonds opereert als 'bank' voor eigenaren van monumenten en verzorgt maatwerkoplossingen voor de financiering van restauraties. Sinds 2002 speelt het NRF een centrale rol in de nieuwe financieringsregeling waarbij een eigenaar van een woonhuis of boerderij een laagrentende restauratiehypotheek kan afsluiten.

Daarnaast staat het Restauratiefonds overheden bij. Voor het ministerie van OenW betaalt het Restauratiefonds de monumentensubsidies uit, verstrekt en beheert de financieringen in het kader van het Brrm1997 en Brom en beheert tevens het zogeheten Revolving Fund. Voor gemeenten en provincies ontwikkelt het daarnaast subsidie- en financieringssystemen voor monumentenzorg en particuliere woningverbetering en verzorgt het fonds subsidieadministraties.

Nationaal Restauratiefonds
Postbus 15, 3870 DA Hoevelaken
Tel: 033 2539439
Fax: 033 2539598
Website: www.restauratiefonds.nl
e-mail: info@restauratiefonds.nl

Provincie Noord-Holland

De sector Cultuur en Cultuurhistorie van de provincie Noord-Holland maakt beleid op basis van het motto 'behoud door ontwikkeling'. Het streven is er op gericht cultuurhistorie afwegingsfactor en inspiratiebron te laten zijn voor ruimtelijke ontwikkeling. Het accent ligt daarbij op gebiedsgericht beleid met aandacht voor structuren en objecten. Daarnaast heeft het bureau de zorg voor ca. 550 provinciale monumenten (vergunningverlening en subsidiëring).

Provincie Noord-Holland
Sector Cultuur en Cultuurhistorie
Postbus 3007, 2001 DA Haarlem
Tel: 023 5143143
Fax: 023 5144040
Website: www.noord-holland.nl
e-mail: info@noord-holland.nl

Stichting Monumentenwacht Noord-Holland

De Monumentenwacht, de onafhankelijke onderhoudsadviseur van de monumenteigenaar, stelt zich ten doel door het nemen van preventieve maatregelen het verval van cultuurhistorisch belangrijke bouwwerken te helpen voorkomen. De organisatie tracht dit doel te bereiken door het periodiek verrichten van bouwkundige inspecties, het geven van onderhoudsadviezen aan eigenaar/beheerder en het zonodig uitvoeren van kleine reparaties. De achterliggende gedachte is dat gebreken in een vroeg stadium hersteld kunnen worden tegen relatief geringe kosten, terwijl herstel van het gebrek maar vooral de daardoor ontstane vervolgschade in een later stadium altijd grote bedragen vergt.

Monumentenwacht Noord-Holland
Veerdijk 32, 1531 MS Wormer

Postbus 79, 1520 AB Wormerveer

Tel: 075 6474514

Fax: 075 6474593

e-mail: monumentenwacht.noord-holland@planet.nl

Stichting Cultureel Erfgoed Noord-Holland

De Stichting Cultureel Erfgoed Noord-Holland is ontstaan uit een fusie tussen de stichtingen Steunpunt Cultureel Erfgoed Noord-Holland, Museaal en Historisch Perspectief en Stelling van Amsterdam. Deze stichting ondersteunt instellingen en overheden om het cultureel erfgoed van de provincie te behouden en toegankelijk te maken. Met de aanwezige deskundigheid ontwikkelt de stichting actief producten en activiteiten die de samenhang en zichtbaarheid van het erfgoed vergroten. Zo kan iedereen erfgoed ontdekken en beleven, nu en in de toekomst.

Voor de gemeente zijn de activiteiten op het gebied van monumentenzorg, archeologie en cultuurhistorie in de ruimtelijke inrichting van belang. Hierin is de stichting een belangrijke intermediair tussen rijk en provincie enerzijds en gemeenten anderzijds. De helpdesk staat open voor een ieder die vragen heeft op het gebied van cultuurhistorie. Daarnaast zet de stichting zich in om door middel van concrete projecten de gemeente te ondersteunen om een eigen cultuurhistorisch beleid te vormen en cultuurhistorie in de andere beleidsvelden mee te nemen.

Tevens zet de stichting zich in op het gebied van erfgoededucatie, voor het ondersteunen van een goed beheer van erfgoed en het beleefbaar en toegankelijk maken ervan.

Stichting Cultureel Erfgoed Noord-Holland

Stationsplein 112

2011 LN Haarlem

Tel: 023-553 14 98

Fax: 023-531 84 36

Website: www.cultureelerfgoednh.nl

e-mail: info@cultureelerfgoednh.nl

Bond Heemschut

De Bond Heemschut zet zich in voor het behoud van cultuurmonumenten. Heemschut doet dat al sinds 1911 en heeft dan ook vele reddingen op haar naam staan. De vereniging komt in actie bij verwaarlozing of dreigende sloop van monumenten. Of als een historisch stadsgezicht aangetast dreigt te worden door disharmoniërende nieuwbouw.

Bond Heemschut

Nieuwezijds Kolk 28, 1012 PV Amsterdam

Tel: 020 6225292

Fax: 020 6240571

Website: www.heemschut.nl

e-mail: info@heemschut.nl

Historische Vereniging Wieringen

Doelstelling:

De vereniging stelt zich ten doel belangstelling te wekken voor de geschiedenis van de Wieringer gemeenschap. Zij tracht voorwerpen en geschriften van historisch of cultureel belang op te sporen en te verwerven, zodat ze behouden blijven. Zij probeert roerende en onroerende goederen alsmede gebruik, die voor Wieringen van historisch, cultureel of architectonisch belang zijn te beschermen.

Aantal leden: bijna 900

Historische Vereniging Wieringen

Noordburendwarsweg 9

1777 NC Hippolytushoef

tel: 0227-592886

hist.ver@quicknet.nl

www.rootsweb.com/~nldhvw/homepage.html

Vereniging Wieringer Museum Jan Lont

De Wieringerboerderij aan de Stroeërweg 44 werd door de laatste particuliere eigenaar, Jan Lont, ingericht met allerlei oude gebruiksvoorwerpen. Na zijn overlijden in 1997 is de boerderij in eigendom gekomen van de Vereniging Wieringer Museum Jan Lont, die de boerderij hebben gerestaureerd en het hebben ingericht om de geschiedenis van Wieringen te vertellen.

Vereniging Wieringer Museum Jan Lont

Stroeërweg 44

1777 NE Hippolytushoef

Contactpersoon: E.C. Volkers

0227-512885 / 0227-512851

Vereniging Wieringer molens

Deze vereniging zet zich in voor het behoud van de twee korenmolens op Wieringen.

Behalve de restauratie van de beide molens en het draaiend houden ervan wordt ook veel aandacht besteed aan voorlichting aan geïnteresseerden.

Vereniging Wieringer molens

Slingerweg 112

1777 AL Hippolytushoef

Informatiecentrum Vikingen op Wieringen

In dit museum wordt verteld over de Vikingen op Wieringen. De eerste zilverschat is er tentoongesteld en er wordt informatie gegeven over de contacten tussen de lokale bevolking van Wieringen en de Noormannen in de Vroege Middeleeuwen.

Informatiecentrum Vikingen op Wieringen

Havenweg 1

1779 XT Den Oever

0227 – 510467 b.g.g. 0224 – 214237 / 06 – 20085724

www.vikingen.nl

BIJLAGE F – LIJST VAN CULTUURHISTORISCHE WAARDEN

Lijst van bouwkundige monumenten

Kerken en kerktorens

Rijksmonument

- Kerkplein 16, Hippolytushoef. Kerktoren (38920)
- Kerkplein 17, Hippolytushoef. Kerk (38921)
- Kerkweg 20, Oosterland. Kerktoren (38932)
- Kerkweg 22, Oosterland. Kerk (38933)
- Westerlanderweg 63. Kerktoren (38936)
- Westerlanderweg 65. Kerk (38937)
- Vermaningsteeg 7, Hippolytushoef. Doopsgezinde Vermaning (510388)

Wieringerboerderijen

Rijksmonument

- Belt 39, Hippolytushoef. (38916)
- Elft 42, Hippolytushoef. (38917)
- Hoge Elft 1, Hippolytushoef. (38918)
- Kerkhofsteeg 1, Hippolytushoef. (38919)
- Oosterklief 36, Oosterklief (38926)
- Stroeërweg 7, Stroe (38927)
- Stroeërweg 29, Stroe (38928)
- Stroeërweg 39, Stroe (38929)
- Akkerweg 35, Oosterland (38931)
- Dam 7, Westerland (38934)
- Noorderbuurt 3, Westerland (38935)
- Westerlanderweg 34, Westerland (38938)

Provinciaal monument

- Hofstraat 36, Den Oever
- Oosterklief 6, Oosterklief

Woonhuizen

Rijksmonument

- Kerkplein 25, Hippolytushoef. (38922)
- Kerkplein 27, Hippolytushoef. (38923)
- Kerkplein 28, Hippolytushoef. (38924)

Provinciaal monument

- Nieuwstraat 44, Hippolytushoef

- Koningsstraat 29, Hippolytushoef

Molens

Rijksmonument

- Koningsweg 75, Hippolytushoef. Korenmolen (38925)
- Hofweg 57, Den Oever. Korenmolen (38930)

Stelling van Den Oever (510361, complex)

Rijksmonument

- Tankhindernis, Den Oever (510362)
- Enkele Mitrailleurkazemat I, Den Oever (510363)
- Enkele Mitrailleurkazemat II, Den Oever (510364)
- Enkele Mitrailleurkazemat III, Den Oever (510365)
- Enkele Mitrailleurkazemat XII, Den Oever (510366)
- Driedubbele Mitrailleurkazemat IX, Den Oever (510367)
- Driedubbele Mitrailleurkazemat X, Den Oever (510368)
- Enkele Mitrailleurkazemat met zoeklicht V, Den Oever (510369)
- Enkele Mitrailleurkazemat met zoeklicht VI, Den Oever (510370)
- Enkele Kanonkazemat III, Den Oever (510371)
- Dubbele Kanonkazemat IV, Den Oever (510372)
- Luchtdoelremise VII, Den Oever (510373)
- Luchtdoelremise XI, Den Oever (510374)
- Machinekamer en hulpverbandplaats XIII, Den Oever (510375)
- Machinegebouw A, Den Oever (510376)
- Machinegebouw B, Den Oever (510377)
- Machinegebouw C, Den Oever (510378)
- Machinegebouw D, Den Oever (510379)
- Machinegebouw E, Den Oever (510380)
- Machinegebouw F, Den Oever (510381)

Zuiderzeewerken

Rijksmonument

- Spuisluizen (Stevinsluizen), Den Oever (510382)
- Monument met uitkijktoren, Den Oever (510384)
- Gemeenelandsweg 8, Hippolytushoef. Villa "De Haven" (510386)
- Gemeenelandsweg 12, Hippolytushoef. Villa (510387)
- Gemeenelandsweg 110, Oosterland. Woonhuis in "MUZ-park" (510390)
- Gemeenelandsweg 116, Oosterland. Dubbele villa "MUZ-park" (510391)
- Westerlanderweg 17, Westerland. Villa "Waterkeer" (510392)

Overig

Rijksmonument

- Lichtopstand, Den Oever (510383)

- Quarantaineweg, Westerland. Peilschaalgebouw (510385)
- Vissershaven, Den Oever. Peilschaalgebouw (510389)

Lijst van historisch geografische elementen en structuren

WIR1G Polder Waard-Nieuwland (hoge waarde)

De polder Waard-Nieuwland heeft sinds haar laatste inpoldering in 1846 een regelmatige strokenverkaveling, die kenmerkend is voor aandijkingen. Deze verkaveling is nog altijd herkenbaar. (NKT034G)

WIR2G Westerlanderkoog-Hoelmerkoog (van waarde)

Deze koog is een van de lagere delen van het eiland Wieringen, dat al in de Vroege Middeleeuwen werd bedijkt en in gebruik genomen. Uitbreiding van de bebouwing heeft de herkenbaarheid van dit laaggelegen deel aangetast. De verkaveling in stroken dateert van na de ruilverkavelingen. Eerder was de verkaveling kleinschaliger. (NKT035G)

WIR3G Hippolytushoeverkoog (hoge waarde)

Deze koog is een van de lagere delen van het eiland Wieringen, dat al in de Vroege Middeleeuwen werd bedijkt en in gebruik genomen. De koog heeft altijd een onregelmatige blokverkaveling gekend. Door de ruilverkavelingen zijn de blokken grootschaliger geworden en de scheidende sloten meer rechtgetrokken. (NKT036G)

WIR4G Oosterlanderkoog (hoge waarde)

Deze koog is een van de lagere delen van het eiland Wieringen, dat al in de Vroege Middeleeuwen werd bedijkt en in gebruik genomen. De koog heeft altijd een onregelmatige blokverkaveling gekend. Door de ruilverkavelingen zijn de blokken grootschaliger geworden en de scheidende sloten meer rechtgetrokken. (NKT037G)

(NKT038G Marskepolder (van waarde)

De Marskepolder is een van de lagere delen van het eiland Wieringen, dat al in de Vroege Middeleeuwen werd bedijkt en in gebruik genomen. Eerder kende de Marskepolder een onregelmatige blokverkaveling, die echter bij de ruilverkavelingen geheel verloren is gegaan. Nu zijn nog grootschalige blokken overgebleven.) → *Deze polder vervalt in de nota. De verkaveling is te weinig waardevol.*

WIR5G Molgerdijk (van waarde)

Deze dijk is vermoedelijk in de loop van de Middeleeuwen aangelegd om Wieringen te beschermen tegen de toenemende invloed van het water. Tot het begin van de twintigste eeuw was deze dijk minder lang en strekte hij zich uit tussen de hogere gronden van Stroe en Vatrop. Bijzonder is dat de dijk nog altijd uitloopt op de hogere gronden bij Vatrop. (NKT098G)

WIR6G Bierdijk-Rinkeweelsdijk-Marskedijk-Normerdijk. (van waarde)

Deze dijken zijn vermoedelijk in de loop van de Middeleeuwen aangelegd om Wieringen te beschermen tegen de toenemende invloed van het water. Tot het begin van de twintigste eeuw vormde de Bierdijk een aparte dijk, die tussen de hogere gronden van Vatrop en de hoogte van Stroe liep. De Marskedijk eindigde toen aan de oostzijde nog bij de hoogte van Noord-Stroe. Bijzonder is dat de dijk nog altijd uitloopt op de hogere gronden bij Vatrop. In de loop der tijd zijn de dijken ook verzwakt. Bij de Normerpolder is de dijk (vermoedelijk) bij dijkverzwaringen in de 20^e eeuw doorgetrokken. Op de kaart van rond 1900 is hier nog het Woudstrand ingetekend, maar dit is in de 20^e eeuw ingepolderd en onderdeel geworden van het Wieringse land. (NKT099G + NKT100G)

WIR7G Amsteldiepdijs. (hoge waarde)

Deze dijk werd in 1924 aangelegd om een boezem te creëren, waarin water opgevangen kan worden uit verschillende polders in de Kop van Noord-Holland en uit delen van West-Friesland. Deze dijk is bijzonder omdat het niet een stuk land indijkt, maar een boezemwater. (NKT101G)

WIR8G Westerlanderdijk-Hoelmerdijk- Hippolytushoeverdijk-Stroeërdijk-Oosterlanderdijk-Horndijk (hoge waarde)

Deze dijken zijn vermoedelijk aangelegd om de zuidelijke kogen van Wieringen in te polderen en te beschermen tegen wateroverlast uit de zee. De dijken zijn nog goed herkenbaar. Gezamenlijk vormen zij de Wierdijk, die door de provincie Noord-Holland is aangewezen als archeologisch monument (WIR64A). (NKT102G, NKT103G + NKT104G)

WIR9G Dijk van de Polder Waard-Nieuwland (hoge waarde)

De dijk is aangelegd ten behoeve van de inpoldering van de Polder Waard-Nieuwland in 1846. De dijk is nog goed herkenbaar, maar heeft de buitenwaterkerende functie verloren bij de drooglegging van de Wieringermeer. (NKT105G)

WIR10G Afsluitdijk (zeer hoge waarde)

De Afsluitdijk werd in 1932 voltooid en is aangelegd ter bescherming van de kust van de gehele Zuiderzee. De aanleg van de dijk was een technisch hoogwaardige ingreep in de weg- en waterbouw. De geplande aanleg van een treintracé over de dijk is nooit uitgevoerd. (NKT106G)

WIR11G Westerland (hoge waarde)

Westerland is als een lineaire nederzetting ontstaan op een van de flanken van de keileembult van Wieringen. Het dorp sluit daarmee aan op de ondergrond van het gebied. Hier werd in ieder geval in de Vroege Middeleeuwen gewoond. (NKT207G)

WIR12G Belt (hoge waarde)

Het buurtschap Belt vertelt veel van de bewoningsgeschiedenis van Wieringen, omdat het gelegen is op de overgang van hogere naar lagere gronden. De landschappelijke structuur van het buurtschap is nog redelijk herkenbaar, hoewel het inmiddels deel van de bebouwing van Hippolytushoef geworden is. Op Wieringen komen diverse buurtschappen voor. (NKT208G)

WIR13G Stroe (hoge waarde)

Het buurtschap Stroe vertelt veel van de bewoningsgeschiedenis van Wieringen, omdat het gelegen is op de overgang van hogere naar lagere gronden. Het is mogelijk het oudste buurtschap van Wieringen. De landschappelijke structuur van het buurtschap is nog redelijk herkenbaar. Het bestaat uit een verzameling boerderijen langs de Stroeërweg. Het dorp is op de Kadastrale Minuutplan van het begin van de 19^e eeuw anders aangegeven dan op de CHW-kaart. In deze nota wordt de begrenzing van de oude dorpskern van Stroe voor wat betreft de historisch-geografische waarde aangepast. (NKT210G)

WIR14G Vatrop (hoge waarde)

Het buurtschap Vatrop vertelt veel van de bewoningsgeschiedenis van Wieringen, omdat het gelegen is op de overgang van hogere naar lagere gronden. De landschappelijke structuur van het buurtschap is nog redelijk herkenbaar. Het bestaat uit een klein cluster van boerderijen. (NKT211G)

WIR15G Den Oever (van waarde)

Den Oever was een vissersdorp. In de loop van de twintigste eeuw zijn de gehuchten 't Hof en De Gest ook aan het dorp vastgegroeid. De kenmerkende structuur van een geconcentreerd dorp zijn in het centrum van het dorp nog altijd te herkennen. In de loop

van de twintigste eeuw is de omvang van de haven sterk toegenomen, evenals de omvang van het dorp. (NKT212G)

WIR16G Gemeenelandsweg (hoge waarde)

De wegen liepen in de Vroege Middeleeuwen over de hogere delen van het land. Ze hadden een kronkelig verloop en vormden vooral de verbinding tussen de dorpen en gehuchten. De Gemeenelandsweg vormde samen met de Koningsweg de belangrijkste doorgaande verbinding over het eiland. (NKT271G)

WIR17G Koningsweg (hoge waarde)

De wegen liepen in de Vroege Middeleeuwen over de hogere delen van het land. Ze hadden een kronkelig verloop en vormden vooral de verbinding tussen de dorpen en gehuchten. De Koningsweg is mogelijk tijdens de regering van Rooms-koning Willem II ontstaan. (NKT272G is Rijksweg genoemd. Dit klopt niet. Het moet zijn: Koningsweg) (NKT271G, NKT272G)

WIR18G Eendenkooi (in Hoelmerkoog) (hoge waarde)

Eendenkooien zijn een kenmerkend onderdeel van de laaggelegen gebieden in Nederland. Deze moeilijk toegankelijke gebieden waren slecht bruikbaar voor andere toepassingen en zeer geschikt voor een eendenkooi doordat het afgelegen plaatsen waren, waar vrijwel niemand kwam, zodat de rust rond de eendenkooi als vanzelf kon worden gehandhaafd. Deze kooi is een van de twee overgebleven kooien van de eerdere vijftien op Wieringen. (NKT324G)

WIR19G Mulders eendenkooi (hoge waarde)

Eendenkooien zijn een kenmerkend onderdeel van de laaggelegen gebieden in Nederland. Deze moeilijk toegankelijke gebieden waren slecht bruikbaar voor andere toepassingen en zeer geschikt voor een eendenkooi doordat het afgelegen plaatsen waren, waar vrijwel niemand kwam, zodat de rust rond de eendenkooi als vanzelf kon worden gehandhaafd. Deze kooi is een van de twee overgebleven kooien van de eerdere vijftien op Wieringen. (NKT325G)

WIR20G Stelling van Den Oever (van waarde)

Deze Stelling werd aangelegd samen met de Stelling bij Kornwerderzand. De Afsluitdijk verschaftte namelijk een belangrijke route van Oost- naar West-Nederland en andersom. De Stelling diende om dit acces te beveiligen. (NKT339G)

WIR35G Hippolytushoef (van waarde)

Hippolytushoef is tegenwoordig het hoofddorp van het eiland. Het is gelegen op de overgang tussen de hogere gronden en de lagere delen van de Hippolytushoeverkoog en de Oosterlanderkoog. De begrenzing van de historische dorpskern is aangepast ten opzicht van de CHW-kaart.

Niet op de CHW-kaart

WIR21G Tracé spoorlijn over Wieringen (en de Afsluitdijk)

Met de aanleg van de Afsluitdijk wilde men ook een spoorverbinding aanleggen van Noord-Holland naar Friesland. Hiertoe werd over Wieringen een strook grond afgegraven om rechte rails te kunnen leggen. De spoorlijn is nooit aangelegd, maar de strook grond is nog altijd herkenbaar.

WIR22G Weg Westerklijf

Behalve doorgaande wegen, zoals de Koningsweg, waren er ook lokale wegen op Wieringen. Deze wegen verbonden de dorpen en gehuchten met elkaar en liepen over de hogere delen van het eiland. Veelal liepen deze wegen dood op de lagere gronden van

Wieringen. De weg van Westerklijf was verbonden met die van Oosterklief in de Hippolytushoeverkoog. Met de ruilverkavelingen van de jaren tachtig van de 20^e eeuw is deze weg verlegd. Daarom is alleen het noordelijke deel als historisch-geografische waarde aangegeven.

WIR23G Weg Oosterklief

Behalve doorgaande wegen, zoals de Koningsweg, waren er ook lokale wegen op Wieringen. Deze wegen verbonden de dorpen en gehuchten met elkaar en liepen over de hogere delen van het eiland. Veelal liepen deze wegen dood op de lagere gronden van Wieringen. De weg van Westerklijf was verbonden met die van Oosterklief in de Hippolytushoeverkoog. Met de ruilverkavelingen van de jaren tachtig van de 20^e eeuw is deze weg verlegd. Daarom is alleen het noordelijke deel als historisch-geografische waarde aangegeven.

WIR24G Hofweg/Strandweg (Stroe)

De Hofweg bij Stroe loopt vanaf de Gemeenelandsweg naar het noorden langs de percelen die 'Bij de Hof' heten (WIR18A). Van daaraf liep de weg een stukje naar het westen en vervolgens als Strandweg verder naar het noorden, tot aan de Waddenzee. Mogelijk bestond de Hofweg al in de Vroege Middeleeuwen.

WIR25G Weg langs Stroeërbegraafplaats

Ook de weg langs de Stroeërbegraafplaats liep vanaf de Gemeenelandsweg naar het noorden. Bij de Begraafplaats van Stroe bereikte het ook het dorp Stroe. De weg diende als een lokale verbindingsweg.

WIR26G Akkerweg (Oosterland)

De Akkerweg is de weg door Oosterland, die vanaf de Gemeenelandsweg naar het zuiden liep. Mogelijk werd deze weg gebruikt om ten zuiden van Oosterland bij de zee te komen.

WIR27G Gesterweg (Den Oever)

De Gesterweg verbond het gehucht Gest met de Gemeenelandseweg en daarmee met de dorpen Den Oever en Oosterland. De weg diende als lokale verbindingsweg.

WIR28G Buurtweg/Noordgeesterweg (Westerland)

Deze weg liep vanaf de Koningsweg naar het noorden. Via deze weg was de Quarantaine ook bereikbaar.

WIR29G Postweg (Westerland)

De Postweg liep vanaf Westerland naar het zuiden. De weg dankt mogelijk haar naam aan het feit dat de post per veerdienst in De Haukes werd afgeleverd en over deze weg naar de rest van het eiland werd vervoerd.

WIR30G, WIR31G, WIR32G Walsloten Oosterlanderkoog, Hippolytushoeverkoog, Westerlanderkoog (rechtgetrokken, deel)

Walsloten waren belangrijke afwateringssloten op Wieringen. Samen met de Sjanen, die nu niet meer in het landschap herkenbaar zijn, zorgden deze sloten voor de afwatering van de hoogste delen van het eiland. De Walsloten zijn gelegen op de overgangen van de hogere naar de lagere delen en vormen daarmee ook de afsluiting van de kogen op Wieringen.

WIR33G Kleiputten Marskepolder

In de loop der eeuwen werd veel klei achter de dijken gewonnen om de dijken op te hogen. Hierdoor komen op verschillende plekken in Noord-Holland waterplassen achter de dijken voor. Zo ook in de Marskepolder. Het is de enige plaats op Wieringen waar dit nog herkenbaar is, maar ook achter de Bierdijk kwamen deze kleiputten voor.

WIR34G Eendenhouderij De Haukes

Op Wieringen werden eenden gehouden. De eenden leverden eieren en dons en kregen ondermaatse vis gevoerd. Bij De Haukes is de opstelling van de eendenhouderij nog herkenbaar.

Lijst van archeologisch relevante terreinen in de gemeente Wieringen⁵⁸

Terreinen die ook op de Cultuurhistorische Waardenkaart van Noord-Holland voorkomen:

a. Terreinen van zeer hoge archeologische waarde

- WIR72A Scheepswrakken in de Waddenzee (NKT221A)

b. Terreinen van hoge archeologische waarde

- WIR1A Den Oever, historische dorpskern (NKT141A, ARCHIS 14952)
- WIR4A Oosterland, historische dorpskern (NKT145A, ARCHIS 14951)
- WIR5A Terrein Molgerweg/Akkerweg (NKT147A, ARCHIS 1784)
- WIR6A Terrein Gemeenelandsweg (NKT144A, ARCHIS 1790)
- WIR7A Terrein aan de Vatropperweg, Vatropp (NKT143A, ARCHIS 1783)
- WIR8A Terrein aan de Oosterkruisweg en Rijksstraatweg (NKT156A, ARCHIS 1792)
- WIR12A Bierdijkerveld (NKT148A, ARCHIS 1791)
- WIR13A Stroe, historische dorpskern (NKT150A, ARCHIS 14953)
- WIR14A Terrein aan de Stroeërweg (NKT149A, ARCHIS 1788)
- WIR15A Noord-Stroe (NKT153A, ARCHIS 11847)
- WIR16A Terrein Broekerpolder, Broekerlaan (NKT151A, ARCHIS 1793)
- WIR20A Terrein in de Broekerpolder aan de Noordburenweg (NKT158A, ARCHIS 1782)
- WIR21A Hippolytushoef, historische dorpskern (NKT159A, ARCHIS 14950)
- WIR30A Terrein Klieverhoge/Hollebalgweg (NKT162A, ARCHIS 1779)
- WIR31A Terrein in de Hoelmerkoog (NKT163A, ARCHIS 1780)
- WIR32A Terrein aan de Hollebalgweg/Varkensgrasweg (NKT165A, ARCHIS 1786)
- WIR33A Terrein bij De Hoelm (NKT167A, ARCHIS 11846)
- WIR35A Westerland, historische dorpskern (NKT169A, ARCHIS 14949)
- WIR38A Terrein langs de Rijksstraatweg (NKT164A, ARCHIS 11845)
- WIR39A Terrein aan de Scheltenburgerweg (NKT168A, ARCHIS 1785)
- WIR40A Terrein aan de Zandkuilweg (NKT166A, ARCHIS 11844)
- WIR42A Kerkterrein van Westerland (NKT170A, ARCHIS 1797)
- WIR43A Kerkterrein van Hippolytushoef (NKT161A, ARCHIS 1796)
- WIR44A Kerkterrein van Oosterland (NKT146A, ARCHIS 1795)
- WIR45A Kerkterrein van Stroe (NKT152A, ARCHIS 1794)
- WIR65A Wierdijk (NKT157A, ARCHIS 1787)

c. Terreinen van archeologische waarde

- WIR2A Schans van Wieringen (NKT142A, ARCHIS 14990)

⁵⁸ Een meer uitgebreide beschrijving van de terreinen en de archeologieregimes die daaraan gekoppeld zijn, is terug te vinden in Bijlage G.

- WIR24A Terrein in de Normerpolder (NKT160A, ARCHIS 1781)

d. Terreinen met hoge historisch-geografische waarde, die ook een archeologische waarde bezitten, maar niet op de archeologische kaartlaag zijn aangeduid.

- WIR9A Oosterlanderkoog (NKT037G)
- WIR10A Vatrop, historische kern (NKT211G)
- WIR17A Stroeërweg, historische kern (NKT210G)
- WIR23A Belt, historische kern (NKT208G)
- WIR26A Hippolytushoeverkoog (NKT036G)
- WIR58A Mulderskooi (NKT325G)
- WIR61A Eendenkooi in de Hoelmerkoog (NKT324G)
- WIR62A Polder Waard-Nieuwland (NKT034G)
- WIR68A Dijk van de Polder Waard-Nieuwland (NKT105G)

e. Terreinen van historisch-geografische waarde, die ook een archeologische waarde bezitten, maar niet op de archeologische kaartlaag zijn aangeduid.

- WIR34A Hoelmerkoog/Westerlanderkoog (NKT035G)
- WIR66A Normerdijk, Marskedijk, Rinkeweelsdijk, Bierdijk (NKT099G, NKT100G)
- WIR67A Molgerdijk (NKT098G)
- WIR75A Stelling van Den Oever (NKT339G)

Correctie op de Cultuurhistorische Waardenkaart Noord-Holland:

- NKT211G De bebouwing van Vatrop is op basis van de Kadastrale Minuutplan (begin 19^e eeuw) meer precies ingetekend.
- NKT210G De bebouwing langs de Stroeërweg is op basis van de Kadastrale Minuutplan (begin 19^e eeuw) meer precies ingetekend.
- NKT208G De bebouwing van Belt is op basis van de Kadastrale Minuutplan (begin 19^e eeuw) meer precies ingetekend.
- NKT100G Deze dijk is samengevoegd met NKT099G
- NKT159A De bebouwing van Hippolytushoef is op basis van de Kadastrale Minuutplan (begin 19^e eeuw) meer precies ingetekend.
- NKT209G De begrenzing van de historische kern is op basis van de Kadastrale Minuutplan (begin 19^e eeuw) aangepast.

Terreinen die niet op de CHW-kaart voorkomen

- WIR3A Bebouwing van Den Oever buiten de historische kern
- WIR11A Hoog Gest bij Vatrop
- WIR18A Bij de Hof (Stroe)
- WIR19A Terrein tussen de historische dorpskern Stro en het terrein Bij de Hof
- WIR22A Hippolytushoef, bebouwing buiten de historische kern
- WIR25A Elft, historische kern
- WIR27A De Hal
- WIR28A Oosterklief, historische kern
- WIR29A Westerklijf, historische kern
- WIR36A Westerland, 19^e- en 20^e-eeuwse bebouwing langs de Koningsweg
- WIR37A Westerland, uitbreidingen in de tweede helft van de 20^e eeuw

- WIR41A Quarantaine
- WIR46A Molenplaats in Polder Waard-Nieuwland (kaart 1850)
- WIR47A Molenplaats in Polder Waard-Nieuwland (kaart 1850)
- WIR48A Molenplaats in Polder Waard-Nieuwland (kaart 1900)
- WIR49A Korenmolen de Hoop (eerste molen mogelijk 16^e-eeuws)
- WIR50A Molenplaats korenmolen ten noordoosten van Hippolytushoef
- WIR51A Molenplaats korenmolen ten westen van Hippolytushoef
- WIR52A Molenplaats korenmolen bij Westerland
- WIR53A Molenplaats in Normerven (kaart 1850)
- WIR54A Molenplaats Clammolen bij De Hoelm (kaart 17^e eeuw)
- WIR55A Voormalige eendenkooi ten westen van Vatrof
- WIR56A Voormalige eendenkooi in de Oosterlanderkoog
- WIR57A Voormalige eendenkooi in de Oosterlanderkoog
- WIR59A Voormalige eendenkooi in de Hippolytushoeverkoog
- WIR60A Voormalige eendenkooi in de Hippolytushoeverkoog
- WIR63A Buitenveld of Normerven
- WIR69A Inlaagdijk ten zuiden van Westerland
- WIR70A Inlaagdijk ten noorden van de Polder Waard-Nieuwland / Burgerdijk
- WIR71A Inlaagdijk tussen Oosterland en Stroe
- WIR73A Waddenzee (een deel hiervan is op de CHW-kaart als van archeologische waarde aangegeven (NKT227A))
- WIR74A Markermeer
- WIR76A Overig gebied

BIJLAGE G – ARCHEOLOGISCHE GEBIEDSBESCHRIJVINGEN: EEN INSTRUMENT VOOR BELEID

Toelichting

Bijzondere archeologiegebieden, zoals aangeduid op de kaart, hebben bijzondere archeologische waarden. Bij nieuwe ontwikkelingen is verkennend archeologisch prospectieonderzoek vereist. De gemeente voert hiervoor een beleid gericht op behoud, herstel of vernieuwing van waardevolle elementen en structuren.

Dit betekent dat slechts bij bodemverstorende werkzaamheden binnen plannen die een bepaalde maat te boven gaan rekening hoeft te worden gehouden met archeologische waarden. Daarbij wordt een regime-indeling in verschillende categorieën "Archeologisch waardevol gebied" gehanteerd, elk met eigen archeologiecriteria. Beneden de in de archeologiecriteria genoemde omvang hoeft met archeologische waarden geen rekening te worden gehouden. Volledig archeologievrije gebieden zijn binnen de gemeente Wieringen niet vastgesteld. Het is niet uitgesloten dat voortschrijdend inzicht in de toekomst wel tot het instellen van dergelijke gebieden kan leiden.

Het gemeentebestuur geeft door middel van archeologieregimes aan welk niveau van archeologiebeleid in een bepaald gebied als 'redelijk' kan worden beschouwd. De regimes komen tot stand op basis van de bekende archeologische waarden, de kennis van de geschiedenis en de eventuele recente bodemverstoringen die bekend zijn, zoals (diep)ploegen en funderingen. Gezamenlijk leiden deze gegevens tot een verwachting met betrekking tot het aantreffen van archeologische sporen in de bodem. Deze verwachting is op basis van ervaring omgezet in archeologieregimes met de bijbehorende criteria. Indien een bouwplan kleiner is dan de voor het gebied aangegeven archeologiecriteria, is geen afweging van het archeologisch belang noodzakelijk.

In de Tweede Kamer is een voorstel gedaan om de wettelijke grens voor het betrekken van het archeologisch belang bij ruimtelijke plannen op een planomvang van 100 m² te stellen. Het gaat hierbij om die gebieden waarvoor nog geen nader archeologisch onderzoek is uitgevoerd op basis waarvan uitspraken over het archeologisch belang van die gebieden kunnen worden gedaan. In deze nota is dit onderzoek wel uitgevoerd en kan verscheidenheid worden aangebracht tussen de verschillende gebiedsdelen van de gemeente met betrekking tot de planomvang waarbij rekening gehouden moet worden met het archeologisch belang. Soms is de planomvang waarbij met archeologie rekening gehouden moet worden hierdoor kleiner, maar meestal is het groter.

Uitgangspunt van het beleid is om de archeologische waarden zoveel mogelijk in de bodem te bewaren en pas over te gaan tot opgraven als het plan, ondanks eventuele aanpassingen, tot verstoring van die waarden leidt. Daarbij zullen alleen die waarden worden onderzocht en gedocumenteerd die door de uitvoering van de planwerkzaamheden worden bedreigd. Binnen de historische dorpskernen van Wieringen zullen, vanwege het belang van behoud van archeologische waarden, beperkingen worden gesteld aan het aanleggen of uitbreiden van ondergrondse ruimtes. Deze beperkingen zullen worden vastgelegd in het bestemmingsplan en de gemeentelijke bouwverordening. Daarnaast is van belang, dat bij restauratiewerkzaamheden van bouwkundige monumenten rekening wordt gehouden met het zonodig documenteren van

bouwhistorische waarden. Indien bij deze werkzaamheden de bodem wordt geroerd dient steeds nagegaan te worden of de archeologische sporen hieronder te lijden zullen hebben. Als dat het geval is, zal documenterend archeologisch onderzoek noodzakelijk zijn.

Voor het buitengebied wordt het archeologieregime gerealiseerd door middel van een aanlegvergunningstelsel. Dit aanlegvergunningstelsel geldt bij grondroerende werkzaamheden die dieper reiken dan een vastgestelde diepte in een gebied met een bepaalde grootte. Deze grondroerende werkzaamheden kunnen bijvoorbeeld bestaan uit het ploegen van een perceel dieper dan de vastgestelde diepte of het afgraven van grond. Ook peilverlagingen worden hiertoe gerekend, omdat de archeologische sporen door uitdroging van de bodem als gevolg van peilverlaging kunnen verdwijnen.

Voor een aantal van de hieronder aangeduide terreinen wordt een verbod ingesteld op het zonder vergunning van burgemeester en wethouders meevoeren van een metaaldetector⁵⁹.

In die gevallen waarbij rekening dient te worden gehouden met archeologische waarden wordt steeds, eventueel na vooroverleg met een archeologisch deskundige, eerst een archeologisch bureauonderzoek verricht, op basis waarvan eventuele vervolgstappen worden genomen. Afweging van de aanwezige archeologische belangen tegen andersoortige belangen kan immers slechts na archeologisch vooronderzoek plaatsvinden. Een overzicht van de diverse te ondernemen stappen bij concrete planvorming wordt gegeven in hoofdstuk 3.5.

Den Oever, historische dorpskern (WIR1A)

Beschrijving

Het dorp Den Oever dateert vermoedelijk uit de Late Middeleeuwen. Het wordt in de goederenlijst van de Utrechtse kerk niet genoemd en is daarom vermoedelijk jonger dan Hippolytushoef, Westerland, Oosterland en Stroe.

De historische dorpskern is op de CHW-kaart van de provincie begrensd op basis van de historische atlas van rond 1850 (NKT141A) en aangegeven als terrein van hoge archeologische waarde. Er is geen aanleiding deze begrenzing te wijzigen. Ook op de AMK is het als terrein van hoge archeologische waarde aangegeven⁶⁰. De dorpskern is echter als een cirkel op de AMK ingetekend.

In de historische dorpskern zijn nog geen archeologische waarnemingen bekend.

Waardebepaling

Ondanks het ontbreken van bekende archeologische waarnemingen kunnen, gebaseerd op de geschiedenis en kennis van het gebied, sporen van bewoning vanaf de Late Middeleeuwen verwacht worden. Deze kunnen zich reeds binnen enkele decimeters onder de oppervlakte bevinden en kunnen concreet bestaan uit fundamente van huizen, ophogingen, afvalkuilen, waterputten, beerputten, paalsporen van huizen, slootvullingen, gebruiksvoorwerpen en gereedschappen.

In de bestaande bebouwing van vóór 1945 kunnen nog onbekende bouwhistorische waarden aanwezig zijn.

⁵⁹ De mogelijkheid van vergunningverlening wordt toegespitst op het eventueel verrichten van professioneel archeologisch onderzoek en het, indien noodzakelijk, opsporen van explosieven en dergelijke.

⁶⁰ Monumentnummer 14952, CHW-kaart: NKT141A

Archeologieregime

In de dorpskern van Den Oever is een bijzonder archeologieregime van kracht vanwege de verwachte aanwezigheid van belangwekkende archeologische bodemsporen en voorwerpen op een relatief klein oppervlakte.

Het archeologieregime wordt gerealiseerd door aanpassing van het bestemmingsplan, waarbij de historische dorpskern als archeologisch waardevol gebied van de tweede categorie bij wijze van dubbelbestemming wordt aangegeven. Daarnaast worden in het bestemmingsplan beperkingen gesteld aan het aanleggen of uitbreiden van ondergrondse ruimtes.

Tevens komt er een regeling om in het kader van het verstrekken van sloop- en bouwvergunningen te toetsen op archeologische (en eventuele bouwhistorische) waarden en om slechts te laten slopen tot op het maaiveld. Indien er in een te slopen pand bouwhistorische waarden aanwezig blijken, dienen deze waarden door een bouwhistoricus te worden gedocumenteerd, opdat deze informatie over de ontwikkelingsgeschiedenis van het dorp niet verloren gaat.

OPTIE: Voor sloop- of bouwlocaties en braakliggende terreinen wordt een metaaldetectorverbod ingesteld.

Archeologiecriteria

Bij grondroerende werkzaamheden in plannen met een oppervlakte van 50 m² of groter en die dieper reiken dan 35 cm beneden het maaiveld, dient rekening te worden gehouden met de aanwezigheid van archeologische waarden. Bij sloopwerkzaamheden van bebouwing van vóór 1945 dient rekening te worden gehouden met de aanwezigheid van bouwhistorische waarden.

**Schans van Wieringen
(WIR2A)****Beschrijving**

Vanwege de 80-jarige oorlog werd in de 16^e eeuw een aantal forten aangelegd ter bescherming van het Marsdiep. Een van deze schansen lag op Wieringen, ten zuiden van Den Oever. Na de 80-jarige oorlog verloor deze schans zijn militaire betekenis. Daarna verdween de schans ook uit het landschap. Recent is een archeologisch veldonderzoek, door middel van grondboringen verricht naar deze locatie. (aan te vullen met kennis uit archeologisch onderzoek De Steekproef)

Het terrein is zowel op de AMK als op de CHW-kaart aangewezen als terrein van archeologische waarde⁶¹.

Waardebepaling

Gebaseerd op de geschiedenis en de recente vondsten (?) ter plaatse van de schans kunnen op het terrein meer vondsten uit de periode van de 80-jarige oorlog verwacht worden. Te denken valt aan de resten van de grondwerken van de schans, wallen, grachten, bruggen, putten, afvalkuilen, gebouwen, munitie en resten van voedsel en gebruiksvoorwerpen van de daar gelegerde manschappen. Op een hoek van de schans is een benzinetankstation gerealiseerd. Mogelijk zijn diverse kabels en leidingen in de

⁶¹ Monumentnummer 14990, CHW-kaart: NKT142A

ondergrond aanwezig. Onduidelijk is in hoeverre deze de archeologische waarden hebben aangetast. Diepere sporen als grachten en putten kunnen ook in dat geval goed bewaard gebleven zijn.

Archeologieregime

Ter plaatse van de Schans van Wieringen is een bijzonder archeologieregime van kracht vanwege de verwachte aanwezigheid van belangwekkende archeologische bodemsporen en voorwerpen op een relatief klein oppervlakte.

Het archeologieregime wordt gerealiseerd door aanpassing van het bestemmingsplan, waarbij de schans als archeologisch waardevol gebied van de tweede categorie bij wijze van dubbelbestemming wordt aangegeven met daaraan gekoppeld een aanlegvergunningstelsel. Voor het benzinestation met alle ondergrondse tanks, kabels en leidingen geldt een sloopverbod met vrijstellingsbevoegdheid.

OPTIE: Voor het terrein wordt een metaaldetectorverbod ingesteld.

Archeologiecriteriën

Bij grondroerende werkzaamheden in plannen met een oppervlakte van 50 m² of groter en die dieper reiken dan 35 cm beneden het maaiveld, dient rekening te worden gehouden met de aanwezigheid van archeologische waarden.

Bebouwing van Den Oever en Hippolytushoef buiten de historische kern en 20^e-eeuwse uitbreidingen van Westerland (WIR3A, WIR22A en WIR37A)

Beschrijving

De dorpen zijn in de loop van de 20^e eeuw uitgebreid met bebouwing. Dit geldt met name voor de dorpen Den Oever en Hippolytushoef en in mindere mate ook voor Westerland. Hier hebben de dorpen de voor de 20^e eeuw kenmerkende nieuwbouwwijken gekregen ten behoeve van de huisvesting van de bevolking van het eiland. De uitbreidingen vonden zowel in de eerste helft van de 20e eeuw plaats, met name rond de aanleg van de Afsluitdijk en de drooglegging van de Wieringermeer, als na de Tweede Wereldoorlog. In de dorpskern van Den Oever is in ARCHIS één waarneming vermeld. Deze is gelegen aan de rand van de dorpskern en de vondsten zijn gedaan tijdens een veldkartering in de jaren tachtig van de 20e eeuw. Daarbij werd zowel vroeg- als laatmiddeleeuws keramiek aangetroffen.

Aan de zuidwestzijde van de dorpskern van Hippolytushoef zijn in ARCHIS twee waarneming vermeld. De vondsten zijn gedaan tijdens een veldkartering in de jaren tachtig van de 20^e eeuw. Daarbij werd zowel vroeg- als laatmiddeleeuws keramiek aangetroffen. Aan de oostzijde van de dorpskern is een archeologische bureauonderzoek en veldonderzoek in de vorm van grondboringen uitgevoerd in het kader van de bouwplannen voor Slingerweg II. Hierbij werden diverse archeologische waarnemingen gedaan, bestaande uit Paleolithische tot Neolithische resten van vuursteen, een cultuurlaag gevormd in de periode van het Paleolithicum tot de Nieuwe Tijd en resten van vroeg- en laatmiddeleeuws keramiek.

De recente vondst van een "Viking"-zwaard ten zuidwesten van Hippolytushoef is nog niet in ARCHIS opgenomen.

In het nieuwbouwwijkje van Westerland is één waarneming in ARCHIS vermeld, die betrekking heeft op de vondst van een deel laatmiddeleeuws keramiek.

Waardebepaling

Op basis van de geschiedenis van het gebied kunnen sporen vanaf de Vroege Middeleeuwen verwacht worden in de ondergrond van deze gebieden. Door de bodemroering tijdens de bouw van de huizen in de loop van de 20^e eeuw, zijn mogelijk archeologische sporen verloren gegaan. Er is nog weinig bekend van de verstoringen van de bodem door de bouw van de huizen in de 20^e eeuw in dit gebied. Het kan daarom niet uitgesloten worden dat zich onder de funderingen van de huizen archeologische sporen bevinden.

Archeologieregime

In de nieuwbouwwijken van Den Oever en Hippolytushoef is een bijzonder archeologieregime van kracht vanwege de mogelijke aanwezigheid van belangwekkende archeologische bodemsporen. Het archeologieregime wordt gerealiseerd door aanpassing van het bestemmingsplan, waarbij de nieuwbouwwijken als archeologisch waardevol gebied van de vierde categorie bij wijze van dubbelbestemming wordt aangegeven. Daarnaast wordt in het bestemmingsplan een bouw- en sloopverbod met vrijstellingsbevoegdheid opgenomen.

Archeologiecriteria

Bij grondroerende werkzaamheden in plannen met een oppervlakte van 2.500 m² of groter en die dieper reiken dan 40 cm beneden het maaiveld dient rekening gehouden te worden met de aanwezigheid van archeologische waarden.

**Oosterland, historische dorpskern
(WIR4A)****Beschrijving**

Het dorp Oosterland was al in de Vroege Middeleeuwen bewoond. De kerk wordt namelijk al in de Commemoratio genoemd, een goederenlijst uit de 9^e eeuw van de kerk van Utrecht.

De historische dorpskern is op de CHW-kaart van de provincie aangegeven als terrein van hoge archeologische waarde⁶². De historische kern is op deze kaart begrensd op basis van de historische atlas van rond 1850 (NKT145A). Er is geen aanleiding deze begrenzing aan te passen. Op de AMK is de dorpskern slechts als cirkel aangegeven.

In de historische dorpskern zijn twee waarnemingen bekend, beide met resten van laatmiddeleeuws keramiek.

Waardebepaling

Gebaseerd op de keramiekvondsten, op vondsten op het kerkterrein⁶³, op de geschiedenis en op kennis van overige historische kernen op Pleistocene gronden in de omgeving kunnen sporen van bewoning vanaf de IJzertijd verwacht worden. Deze kunnen zich reeds binnen enkele decimeters onder de oppervlakte bevinden en kunnen concreet bestaan uit fundamente van huizen, ophogingen, afvalkuilen, waterputten, beerputten, paalsporen van huizen, slootvullingen, gebruiksvoorwerpen en gereedschappen.

⁶² Monumentnummer 14951, CHW-kaart: NKT145A

⁶³ Zie archeologiegebied kerkterreinen

In de bestaande bebouwing van vóór 1945 kunnen nog onbekende bouwhistorische waarden aanwezig zijn.

Archeologieregime

In de dorpskern van Oosterland is een bijzonder archeologieregime van kracht vanwege de verwachte aanwezigheid van belangwekkende archeologische bodemsporen en voorwerpen op een relatief klein oppervlakte.

Het archeologieregime wordt gerealiseerd door aanpassing van het bestemmingsplan, waarbij de historische dorpskern als archeologisch waardevol gebied van de tweede categorie bij wijze van dubbelbestemming wordt aangegeven. Daarnaast worden in het bestemmingsplan beperkingen gesteld aan het aanleggen of uitbreiden van ondergrondse ruimtes.

Tevens komt er een regeling om in het kader van het verstrekken van sloop- en bouwvergunningen te toetsen op archeologische (en eventuele bouwhistorische) waarden en om slechts te laten slopen tot op het maaiveld. Indien er in een te slopen pand bouwhistorische waarden aanwezig blijken, dienen deze waarden door een bouwhistoricus te worden gedocumenteerd, opdat deze informatie over de ontwikkelingsgeschiedenis van het dorp niet verloren gaat.

OPTIE: Voor sloop- of bouwlocaties en braakliggende terreinen wordt een metaaldetectorverbod ingesteld.

Archeologiecriteria

Bij grondroerende werkzaamheden in plannen met een oppervlakte van 50 m² of groter en die dieper reiken dan 35 cm beneden het maaiveld, dient rekening te worden gehouden met de aanwezigheid van archeologische waarden. Bij sloopwerkzaamheden van bebouwing van vóór 1945 dient rekening te worden gehouden met de aanwezigheid van bouwhistorische waarden.

Terreinen met sporen van bewoning en akkerlaag, op de CHW-kaart aangegeven als van hoge waarde: Terrein Molgerweg/Akkerweg (WIR5A), Terrein Gemeenelandsweg (WIR6A), Terrein aan de Oosterkruisweg en Rijksstraatweg (WIR8A), Bierdijkerveld (WIR12A), Terrein aan de Stroeërweg (WIR14A), Terrein Broekerpolder, Broekerlaan (WIR16A), Terrein in de Broekerpolder aan de Noordburenweg (WIR20A), Terrein in de Normerpolder (WIR24A), Terrein aan de Hollebalgweg/Varkensgrasweg (WIR32A), Terrein aan de Scheltenburgerweg (WIR39A)

Beschrijving

De bovenlaag van deze terreinen, die op de AMK en de CHW-kaart zijn aangegeven als terrein van hoge archeologische waarde⁶⁴, bestaat uit een ophogingslaag. Deze ophogingslaag duidt op het gebruik van het terrein als akkerland, veelal vanaf de Late

⁶⁴ Monumentnummer 1784, CHW-kaart: NKT147A (Molgerweg/Akkerweg); Monumentnummer 1790, CHW-kaart: NKT144A (Gemeenelandsweg); Monumentnummer 1792, CHW-kaart NKT156A (Oosterkruisweg en Rijksstraatweg); Monumentnummer 1791, CHW-kaart NKT148A (Bierdijkerveld); Monumentnummer 1788, CHW-kaart NKT149A (Stroeërweg); Monumentnummer 1793, CHW-kaart: NKT151A (Broekpolder, Broekerlaan); Monumentnummer 1782, CHW-kaart: NKT158A (Broekpolder aan de Noordburenweg); Monumentnummer 1781, CHW-kaart: NKT160A (Normerpolder); Monumentnummer 1786, CHW-kaart: NKT165A (Hollebalgweg/Varkensgrasweg); Monumentnummer 1785, CHW-kaart: NKT168A (Scheltenburgerweg)

Middeleeuwen. De dikte van de ophogingslaag varieert van 40 tot 80 centimeter en reikt van de bouwvoor tot zo'n 80 centimeter onder het huidige maaiveld. In en onder deze ophogingslaag zijn bewoningssporen aangetroffen.

Op het terrein Molgerweg/Akkerweg is één waarneming bekend, waarbij vroeg- en laatmiddeleeuws keramiek werd aangetroffen.

Op het terrein Gemeenelandsweg bevindt zich een pakket met bewoningssporen op een diepte vanaf 80 centimeter beneden het maaiveld. Het pakket met bewoningssporen is 20 tot 30 centimeter dik. Er is op het terrein een waarneming bekend, waarin vondsten van keramiek uit de periode tussen de Late IJzertijd en de Late Middeleeuwen zijn beschreven. Onder de ophogingslaag op het terrein aan de Oosterkruisweg en Rijkstraatsweg bevinden zich twee bewoningsniveaus vanaf 50 centimeter onder het maaiveld. De bewoningslagen, die een dikte van 10 tot 30 centimeter hebben, kunnen ouder zijn dan laatmiddeleeuws. Hierover is echter geen duidelijkheid. Op het terrein is één waarneming in ARCHIS bekend. In de waarneming zijn resten van keramiek teruggevonden, die uit de Vroege en de Late Middeleeuwen afkomstig zijn.

In het terrein Bierdijkerveld bevindt zich een bewoningslaag vanaf 50 centimeter onder het maaiveld. De bewoningslaag, die een dikte van ongeveer 15 centimeter heeft, is gedateerd als vroeg- en laatmiddeleeuws. Op het terrein zijn geen waarnemingen in ARCHIS aangegeven.

Door middel van boringen is vastgesteld dat de bewoningssporen in het terrein aan de Stroeërweg zich bevinden in een donkere bruin/grijze zandlaag met een dikte van 20 centimeter, die direct onder de bouwvoor ligt. De sporen wijzen op bewoning van dit terrein in de IJzertijd en de Romeinse tijd. Op het terrein zijn geen waarnemingen in ARCHIS aangegeven.

Het ophogingspakket van het terrein Broekerpolder, Broekerlaan heeft een dikte van minimaal 70 centimeter onder het maaiveld. Hieronder bevindt zich een bewoningslaag, die 30 tot 40 centimeter dik is. Hierin zijn houtskool, botfragmenten en mosselschelpen gevonden. In ARCHIS zijn geen waarnemingen op het terrein aangegeven.

De bewoningslaag onder de ophogingslaag op het terrein in de Broekerpolder aan de Noordburenweg is door middel van een booronderzoek vastgesteld. In ARCHIS is op het terrein één waarneming weergegeven die bestaat uit vroeg- en laatmiddeleeuws keramiek. Dit is aangetroffen tijdens een veldkartering.

In de Normerpolder bevindt zich een woonlaag met een dikte van 20 tot 30 centimeter direct onder de bouwvoor. Hierin zijn scherven aangetroffen. Plaatselijk is ook een tweede woonlaag aangeboord op een diepte van 80 tot 120 centimeter onder het maaiveld. Het terrein bevindt zich aan weerszijden van een middeleeuwse weg. In ARCHIS is op het terrein een zestal waarnemingen aangegeven. De oudste sporen bestaan uit resten vuursteen, zoals afslag, brokken en werktuigen. Deze sporen worden beschouwd als afkomstig uit het Mesolithicum (8800-4900 voor Christus) tot het Neolithicum (5300 – 2000 voor Christus). Verder is keramiek aangetroffen uit de tijdvakken IJzertijd en Vroege en Late Middeleeuwen.

Onder het ophogingspakket van het terrein aan de Hollebaldweg/Varkensgrasweg bevindt zich een bewoningslaag die plaatselijk 45 centimeter dik is en waarin houtskool is aangetroffen. Op het terrein is in ARCHIS een tweetal waarnemingen aangegeven. Beide bevatten resten van vroeg- en laatmiddeleeuws keramiek. Juist ten noorden van het terrein zijn nog eens drie waarnemingen in ARCHIS vermeld. Deze waarnemingen hebben eveneens betrekking op keramiek. Een van deze waarnemingen bevat vroeg- en

laatmiddeleeuws keramiek, een andere keramiek uit de Late IJzertijd en de derde keramiek waarvan de ouderdom niet bekend is.

Onder de ophogingslaag van het terrein aan de Scheltenburgerweg bevindt zich een lemige bewoningslaag met een dikte van maximaal 20 centimeter. Op het terrein is in ARCHIS één waarneming vermeld die betrekking heeft op resten van laatmiddeleeuws keramiek. Juist ten zuiden van het terrein worden in ARCHIS twee waarnemingen weergegeven, waarvan de ene betrekking heeft op resten van vuurstenen werktuigen uit het Mesolithicum en Neolithicum. De andere waarneming betreft resten van laatmiddeleeuws keramiek.

Waardebepaling

Gebaseerd op de archeologische vondsten en de ophoginglaag die op de terreinen zijn aangetroffen en op basis van de geschiedenis van Wieringen en de kennis van bewoning in gebieden met een Pleistocene hoogte kunnen sporen van bewoning vanaf de Vroege Middeleeuwen verwacht worden op het terrein. Op de terreinen aan de Scheltenburgerweg, en in de Normerpolder kunnen ook Mesolithische vondsten verwacht worden. De vondsten op de terrein aan de Hollebalgweg/Varkensgrasweg, de Stroeërweg en de Gemeenelandsweg leiden tot de verwachting dat hier ook vondsten vanaf de Late IJzertijd verwacht kunnen worden.

De vondsten kunnen zich reeds binnen enkele decimeters onder de oppervlakte bevinden en kunnen concreet bestaan uit fundamente van huizen, ophogingen, afvalkuilen, waterputten, paalsporen van huizen, slootvullingen, gebruiksvoorwerpen en gereedschappen.

In de ophoginglaag kunnen zich sporen van akkerbouw vanaf de Late Middeleeuwen bevinden. Deze kunnen zich reeds binnen enkele decimeters onder het maaiveld bevinden en kunnen concreet bestaan uit ploegsporen, greppelvullingen, resten van wallen, paalsporen van eventuele hekken, resten van kleine bouwwerken, ophogingen en enig huisafval.

Archeologieregime

Op het terrein is een bijzonder archeologieregime van kracht vanwege de aangetroffen en te verwachten belangwekkende archeologische bodemsporen en voorwerpen.

Het archeologieregime wordt gerealiseerd door aanpassing van het bestemmingsplan, waarbij het terrein als archeologisch waardevol gebied van de eerste categorie bij wijze van dubbelbestemming wordt aangegeven. Hieraan wordt een aanlegvergunningstelsel gekoppeld.

Archeologiecriteriën

Bij alle grondroerende werkzaamheden die dieper reiken dan 35 cm beneden het maaiveld, dient rekening te worden gehouden met de aanwezigheid van archeologische waarden.

Terrein aan de Vatropperweg, Vatropp (WIR7A)

Beschrijving

Op het terrein, dat op de AMK en de CHW-kaart als van hoge archeologische waarde is aangegeven⁶⁵, is een ophogingspakket ontstaan van laatmiddeleeuwse cultuurgrond. Hieronder bevindt zich de eigenlijke cultuurlaag met een dikte van 10 tot 20 centimeter. Op het terrein zijn drie waarnemingen in ARCHIS bekend. In twee van de waarnemingen is keramiek aangetroffen uit de Midden IJzertijd, Vroege en Late Middeleeuwen. In de derde waarneming zijn de mogelijke resten van een kloostercomplex beschreven. Het gaat hierbij om een kelder met stenen trap en kinderbotjes⁶⁶. De verwijzingen naar dit kloostercomplex zijn zeer beperkt en bieden weinig houvast om hierover nadere uitspraken te doen.

Waardebepaling

Gebaseerd op de keramiekvondsten en de ophoginglaag die op het terrein zijn aangetroffen en op basis van de geschiedenis van Wieringen kunnen sporen van bewoning vanaf de IJzertijd verwacht worden op het terrein. Deze kunnen zich reeds binnen enkele decimeters onder de oppervlakte bevinden en kunnen concreet bestaan uit fundamente van huizen, ophogingen, afvalkuilen, waterputten, paalsporen van huizen, slootvullingen, gebruiksvoorwerpen en gereedschappen.

Verder zijn mogelijk resten van een kloostercomplex op het terrein terug te vinden. Hierover is op dit moment weinig zekerheid te geven.

Archeologieregime

Op het terrein is een bijzonder archeologieregime van kracht vanwege de aangetroffen en te verwachten belangwekkende archeologische bodemsporen en voorwerpen.

Het archeologieregime wordt gerealiseerd door aanpassing van het bestemmingsplan, waarbij het terrein als archeologisch waardevol gebied van de eerste categorie bij wijze van dubbelbestemming wordt aangegeven. Hieraan wordt een aanlegvergunningstelsel gekoppeld.

Archeologiecriteriën

Bij alle grondroerende werkzaamheden die dieper reiken dan 35 cm beneden het maaiveld, dient rekening te worden gehouden met de aanwezigheid van archeologische waarden.

Kogen: Oosterlanderkoog (WIR9A), Hippolytushoevekoog (WIR26A) Hoelmerkoog/Westerlanderkoog (WIR34A)

Beschrijving

De lagere delen van Wieringen worden kogen genoemd. In de Vroege Middeleeuwen stonden deze delen regelmatig onder water, later – waarschijnlijk reeds voor 1300 – werden ze bedijkt. Na de bedijking werden de kogen, net als in de tijd daarvoor, gebruikt voor het weiden van het vee.

⁶⁵ Monumentnummer 1783, CHW-kaart NKT143A

⁶⁶ Het betreft een oudere waarneming (rond 1930) die via mondelinge overdracht uiteindelijk in ARCHIS is opgenomen. Het is niet duidelijk hoe nauwkeurig de coördinaten zijn.

In de Oosterlanderkoog zijn vier waarnemingen vermeld in ARCHIS. Deze waarnemingen beschrijven de vondsten van laatmiddeleeuws keramiek. In een waarneming werd ook vuursteen aangetroffen, waarvan de datering echter niet bekend is.

In de Hippolytushoevekoog zijn geen waarnemingen vermeld in ARCHIS.

In ARCHIS zijn vier waarnemingen vermeld in de Hoelmerkoog⁶⁷. Juist ten noorden van het terrein WIR32A zijn drie waarnemingen in ARCHIS vermeld. Deze waarnemingen hebben betrekking op keramiek. Een van deze waarnemingen bevat vroeg- en laatmiddeleeuws keramiek, een andere keramiek uit de Late IJzertijd en de derde keramiek waarvan de ouderdom niet bekend is. Juist ten westen van het terrein WIR33A is een waarneming gemeld waarin bronzen beslag in de vorm van een kruis is aangetroffen. De datering daarvan is niet vastgesteld.

Waardebepaling

Ondanks de geringe hoeveelheid bekende vondsten kunnen in de kogen, gebaseerd op de geschiedenis van Wieringen en de kennis over vergelijkbare gebieden, sporen van menselijke activiteiten verwacht worden in het gebied. Deze sporen kunnen concreet bestaan uit overblijfselen van agrarische activiteiten, gebruiksvoorwerpen en gereedschappen. De sporen kunnen zich reeds binnen enkele decimeters onder het huidige maaiveld bevinden.

Mogelijk bevinden zich onder het kleipakket sporen van prehistorisch gebruik⁶⁸.

Archeologieregime

In de kogen is een bijzonder archeologieregime van kracht vanwege de aangetroffen en te verwachten belangwekkende archeologische bodemsporen en voorwerpen.

Het archeologieregime wordt gerealiseerd door aanpassing van het bestemmingsplan, waarbij het terrein als archeologisch waardevol gebied van de vierde categorie bij wijze van dubbelbestemming wordt aangegeven. Hieraan wordt een aanlegvergunningstelsel gekoppeld.

Archeologiecriteria

Bij grondroerende werkzaamheden in plannen met een oppervlakte van 2.500 m² of groter en die dieper reiken dan 40 cm beneden het maaiveld, dient rekening te worden gehouden met de aanwezigheid van archeologische waarden.

Historische kern: Vtrop (WIR10A)

Beschrijving

Op Wieringen komt een aantal gehuchten voor, waarvan minder gegevens bekend zijn dan van de grotere dorpen. Twee van deze gehuchten worden ook in de Commemoratio genoemd, namelijk Vtrop en Elft. De andere gehuchten komen op de historische kaarten voor.

⁶⁷ Dat is de oostzijde van deze koog. Deze waarnemingen zijn dicht bij de archeologiegebieden WIR32A en WIR33A gelegen.

⁶⁸ Niet duidelijk is op welke diepte deze sporen zich kunnen bevinden. Deze sporen worden verwacht op de dekzandlagen die onder het kleipakket gelegen is.

De naam Vatrop wordt in de Commemoratio (9^e eeuw) vermeld in verband met het aanspoelen van scheepswrakken en het is daarmee een van de oude gehuchten op Wieringen.

Er zijn geen waarnemingen vermeld in ARCHIS in Vatrop. De historische kern is niet op de AMK opgenomen.

Waardebepaling

Ondanks het ontbreken van bekende archeologische sporen, kunnen op basis van de geschiedenis van Wieringen en de kennis van andere gebieden met Pleistocene hoogten sporen van bewoning vanaf de Vroege Middeleeuwen verwacht worden. Oudere vondsten kunnen echter niet uitgesloten worden. De sporen kunnen zich reeds binnen enkele decimeters onder de oppervlakte bevinden en kunnen concreet bestaan uit fundamenten van huizen, ophogingen, afvalkuilen, waterputten, paalsporen van huizen, slootvullingen, gebruiksvoorwerpen en gereedschappen.

In de bestaande bebouwing van vóór 1945 kunnen nog onbekende bouwhistorische waarden aanwezig zijn.

Archeologieregime

In de historische kern van Vatrop is een bijzonder archeologieregime van kracht vanwege de verwachte aanwezigheid van belangwekkende archeologische bodemsporen en voorwerpen op een relatief klein oppervlakte.

Het archeologieregime wordt gerealiseerd door aanpassing van het bestemmingsplan, waarbij de historische dorpskern als archeologisch waardevol gebied van de tweede categorie bij wijze van dubbelbestemming wordt aangegeven. Daarnaast worden in het bestemmingsplan beperkingen gesteld aan het aanleggen of uitbreiden van ondergrondse ruimtes.

Tevens komt er een regeling om in het kader van het verstrekken van sloop- en bouwvergunningen te toetsen op archeologische (en eventuele bouwhistorische) waarden en om slechts te laten slopen tot op het maaiveld. Indien er in een te slopen pand bouwhistorische waarden aanwezig blijken, dienen deze waarden door een bouwhistoricus te worden gedocumenteerd, opdat deze informatie over de ontwikkelingsgeschiedenis van het dorp niet verloren gaat.

OPTIE: Voor sloop- of bouwlocaties en braakliggende terreinen wordt een metaaldetectorverbod ingesteld.

Archeologiecriteria

Bij grondroerende werkzaamheden in plannen met een oppervlakte van 50 m² of groter en die dieper reiken dan 35 cm beneden het maaiveld, dient rekening te worden gehouden met de aanwezigheid van archeologische waarden. Bij sloopwerkzaamheden van bebouwing van vóór 1945 dient rekening te worden gehouden met de aanwezigheid van bouwhistorische waarden.

Hoge Gest bij Vatrof (WIR11A)

Beschrijving

Dit terrein is op basis van het onderzoek van mevrouw Daan aangegeven als belangrijk archeologisch terrein. In haar onderzoek heeft mevrouw Daan toponiemen op Wieringen in kaart gebracht⁶⁹. Mogelijk heeft hier de akkergrond van het gehucht Vatrof gelegen. Er is op het terrein een waarneming gemeld in ARCHIS. De beschrijving van de vondst geeft aan dat een dikke laag cultuurgrond is aangetroffen, alsmede aardewerk uit de Romeinse Tijd en uit de Late Middeleeuwen.

Waardebepaling

Op basis van de vondsten, de geschiedenis van Wieringen, de toponiemen en de kennis van andere gebieden met Pleistocene hoogten kunnen sporen van bewoning vanaf de Romeinse Tijd verwacht worden. Oudere vondsten kunnen echter niet uitgesloten worden. De sporen kunnen zich reeds binnen enkele decimeters onder de oppervlakte bevinden en kunnen concreet bestaan uit ploegsporen, greppelvullingen, resten van wallen, paalsporen van eventuele hekken, resten van kleine bouwwerken, ophogingen en enig huisafval.

Archeologieregime

Op het terrein is een bijzonder archeologieregime van kracht vanwege de te verwachten belangwekkende archeologische bodemsporen en voorwerpen.

Het archeologieregime wordt gerealiseerd door aanpassing van het bestemmingsplan, waarbij het terrein als archeologisch waardevol gebied van de tweede categorie bij wijze van dubbelbestemming wordt aangegeven. Hieraan wordt een aanlegvergunningstelsel gekoppeld.

Archeologiecriteria

Bij grondroerende werkzaamheden in plannen met een oppervlakte van 50 m² of groter en die dieper reiken dan 40 cm beneden het maaiveld, dient rekening te worden gehouden met de aanwezigheid van archeologische waarden.

Stroe, historisch dorpskern (WIR13A)

Beschrijving

Het dorp Stroe was al in de Vroege Middeleeuwen aanwezig op het eiland Wieringen. De kerk wordt namelijk al in de Commemoratio genoemd, een goederenlijst uit de 9^e eeuw van de kerk van Utrecht. In die tijd bestond het dorp uit 72 hoeven. Vermoed wordt dat aan het einde van de Hofweg een domeinhof gelegen was.

De historische dorpskern is op de CHW-kaart van de provincie aangegeven als terrein van hoge archeologische waarde⁷⁰. De historische kern is voor deze kaart begrensd op basis van de historische atlas van rond 1850 (NKT150A). Er is geen aanleiding deze begrenzing aan te passen. Op de AMK is de dorpskern slechts als cirkel aangegeven.

⁶⁹ Daan, 1950, p. 257. In Kennemerland duidt de naam geest op akkerland, zie De Cock (1965)
⁷⁰ Monumentnummer 14953

In de historische dorpskern is één waarneming bekend in ARCHIS. Deze bestaat uit resten van een laatmiddeleeuwse spijsteen.

Waardebepaling

Ondanks het vrijwel ontbreken van bekende archeologische waarnemingen kunnen, gebaseerd op de geschiedenis en kennis van overige historische kernen op Pleistocene gronden in de omgeving, sporen van bewoning vanaf de Vroege Middeleeuwen verwacht worden. Deze kunnen zich reeds binnen enkele decimeters onder de oppervlakte bevinden en kunnen concreet bestaan uit fundamente van huizen, ophogingen, afvalkuilen, waterputten, beerputten, paalsporen van huizen, slootvullingen, gebruiksvoorwerpen en gereedschappen.

In de bestaande bebouwing van vóór 1945 kunnen nog onbekende bouwhistorische waarden aanwezig zijn.

Archeologieregime

Op het gebied van de historische dorpskern van Stroe is een bijzonder archeologieregime van kracht vanwege de verwachte aanwezigheid van belangwekkende archeologische bodemsporen en voorwerpen op een relatief klein oppervlakte.

Het archeologieregime wordt gerealiseerd door aanpassing van het bestemmingsplan, waarbij de historische dorpskern als archeologisch waardevol gebied van de tweede categorie bij wijze van dubbelbestemming wordt aangegeven. Daarnaast worden in het bestemmingsplan beperkingen gesteld aan het aanleggen of uitbreiden van ondergrondse ruimtes. Voor de onbebouwde delen wordt een aanlegvergunningstelsel van kracht.

Tevens komt er een regeling om in het kader van het verstrekken van sloop- en bouwvergunningen te toetsen op archeologische (en eventuele bouwhistorische) waarden en om slechts te laten slopen tot op het maaiveld. Indien er in een te slopen pand bouwhistorische waarden aanwezig blijken, dienen deze waarden door een bouwhistoricus te worden gedocumenteerd, opdat deze informatie over de ontwikkelingsgeschiedenis van het dorp niet verloren gaat. Dit geldt in het bijzonder voor als monument aangewezen gebouwen.

OPTIE: Voor sloop- of bouwlocaties en braakliggende terreinen wordt een metaaldetectorverbod ingesteld.

Archeologiecriteria

Bij grondroerende werkzaamheden in plannen met een oppervlakte van 50 m² of groter en die dieper reiken dan 35 cm beneden het maaiveld, dient rekening te worden gehouden met de aanwezigheid van archeologische waarden. Bij sloopwerkzaamheden van bebouwing van vóór 1945 dient rekening te worden gehouden met de aanwezigheid van bouwhistorische waarden.

Terreinen met sporen van bewoning, op de CHW-kaart aangegeven als van hoge waarde: Noord-Stroe (WIR15A), Terrein in de Hoelmerkoog (WIR31A), Terrein bij de Hoelm (WIR33A), Terrein langs de Rijksstraatweg (WIR38A) en Terrein aan de Zandkuilweg (WIR40A)

Beschrijving

Op deze terreinen, die zowel op de AMK als op de CHW-kaart als van hoge archeologische waarde is aangegeven⁷¹, worden in de ondergrond goed geconserveerde overblijfselen van bewoning uit de Middeleeuwen verwacht.

Op het terreinen van Noord-Stroe, de Hoelmerkoog, langs de Rijksstraatweg en aan de Zandkuilweg is een veldkartering uitgevoerd in de jaren negentig van de 20^e eeuw.

In Noord-Stroe werd hierbij vroeg- en laatmiddeleeuws keramiek aangetroffen, alsmede resten van een waterput uit de Nieuwe Tijd en metalen vondsten uit de Late Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd. In de Hoelmerkoog werd een schervenconcentratie aangetroffen, op basis waarvan sporen van bewoning uit de Vroege en Late Middeleeuwen verwacht worden. Een veldkartering op het terrein langs de Rijksstraatweg leverde de vondst op van vroeg- en laatmiddeleeuws keramiek. Aan de Zandkuilweg werden een bronzen gesp van rond 1300 en laatmiddeleeuws keramiek aangetroffen, alsmede een stukje keramiek uit de Late IJzertijd.

In het terrein van De Hoelm zijn drie waarnemingen in ARCHIS weergegeven. Het betreft de vondst van laarmiddeleeuws keramiek, een vondst van een vroegmiddeleeuwse bronzen fibula en van een laatmiddeleeuwse koperen fibula.

Voor alle terreinen wordt de begrenzing van de CHW-kaart aangehouden. Met uitzondering van het terrein bij de Hoelm zijn de terreinen op de AMK als cirkel aangegeven.

Waardebepaling

Op basis van de vondsten, de geschiedenis van Wieringen en kennis over bewoning in gebieden met een Pleistocene hoogte, sporen van bewoning en agrarisch gebruik vanaf de Vroege Middeleeuwen verwacht worden. Voor het terrein aan de Zandkuilweg geldt dat ook vondsten uit de Late IJzertijd verwacht kunnen worden. Deze kunnen zich reeds binnen enkele decimeters onder de oppervlakte bevinden en kunnen concreet bestaan uit fundamente van huizen, ophogingen, afvalkuilen, waterputten, paalsporen van huizen, slootvullingen, greppelvullingen gebruiksvoorwerpen en gereedschappen.

Archeologieregime

Op het terrein is een bijzonder archeologieregime van kracht vanwege de te verwachten belangwekkende archeologische bodemsporen en voorwerpen.

Het archeologieregime wordt gerealiseerd door aanpassing van het bestemmingsplan, waarbij het terrein als archeologisch waardevol gebied van de eerste categorie bij wijze van dubbelbestemming wordt aangegeven. Hieraan wordt een aanlegvergunningstelsel gekoppeld.

⁷¹ Respectievelijk: Monumentnummer 11847, CHW-kaart: NKT153A (Noord-Stroe); Monumentnummer 1780, CHW-kaart: NKT163A (Hoelmerkoog), Monumentnummer 11846, CHW-kaart: NKT167A (De Hoelm); Monumentnummer 11845, CHW-kaart: NKT164A (Rijksstraatweg); Monumentnummer: 11844, CHW-kaart: NKT166A (Zandkuilweg)

Archeologiecriteriën

Bij alle grondroerende werkzaamheden die dieper reiken dan 35 cm beneden het maaiveld, dient rekening te worden gehouden met de aanwezigheid van archeologische waarden.

**Stroeërweg, historische kern
(WIR17A)****Beschrijving**

Op de kaart van rond 1680 komt bewoning voor op dit terrein. Ook op de Kadastrale Minuutplan van 1828 zijn woningen op deze plaats ingetekend. Het terrein ligt naast percelen die de naam "Bij de Hof" dragen⁷² en Stroe telde in de Vroege Middeleeuwen 72 hoeven, waarmee het groter moet zijn geweest dan de historische dorpskern die op de CHW-kaart staat aangegeven⁷³.

Op het terrein zijn geen waarnemingen gemeld in ARCHIS.

Waardebepaling

Ondanks het ontbreken van bekende archeologische vondsten, kunnen op basis van de geschiedenis van Wieringen en de kennis van andere gebieden met Pleistocene hoogten sporen van bewoning vanaf de Vroege Middeleeuwen verwacht worden. Oudere vondsten kunnen echter niet uitgesloten worden. De sporen kunnen zich reeds binnen enkele decimeters onder de oppervlakte bevinden en kunnen concreet bestaan uit fundamenteën van huizen, ophogingen, afvalkuilen, waterputten, paalsporen van huizen, slootvullingen, gebruiksvoorwerpen en gereedschappen.

Archeologieregime

In dit deel van Stroe is een bijzonder archeologieregime van kracht vanwege de verwachte aanwezigheid van belangwekkende archeologische bodemsporen en voorwerpen op een relatief klein oppervlakte.

Het archeologieregime wordt gerealiseerd door aanpassing van het bestemmingsplan, waarbij de historische dorpskern als archeologisch waardevol gebied van de tweede categorie bij wijze van dubbelbestemming wordt aangegeven. Daarnaast worden in het bestemmingsplan beperkingen gesteld aan het aanleggen of uitbreiden van ondergrondse ruimtes.

Tevens komt er een regeling om in het kader van het verstrekken van sloop- en bouwvergunningen te toetsen op archeologische (en eventuele bouwhistorische) waarden en om slechts te laten slopen tot op het maaiveld. Indien er in een te slopen pand bouwhistorische waarden aanwezig blijken, dienen deze waarden door een bouwhistoricus te worden gedocumenteerd, opdat deze informatie over de ontwikkelingsgeschiedenis van het dorp niet verloren gaat.

OPTIE: Voor sloop- of bouwlocaties en braakliggende terreinen wordt een metaaldetectorverbod ingesteld.

Archeologiecriteriën

Bij grondroerende werkzaamheden in plannen met een oppervlakte van 50 m² of groter en die dieper reiken dan 35 cm beneden het maaiveld, dient rekening te worden gehouden

⁷² Daan, 1950, p. 264

⁷³ Zie ook Stroe, Historische dorpskern (WIR13A)

met de aanwezigheid van archeologische waarden. Bij sloopwerkzaamheden van bebouwing van vóór 1945 dient rekening te worden gehouden met de aanwezigheid van bouwhistorische waarden.

Bij de Hof (WIR18A)

Beschrijving

Dit terrein is op basis van het onderzoek van mevrouw Daan aangegeven als belangrijk archeologisch terrein⁷⁴. In haar onderzoek heeft mevrouw Daan toponiemen op Wieringen in kaart gebracht. Mogelijk heeft hier een domeinhof gelegen.

Er zijn op het terrein geen waarnemingen gemeld in ARCHIS.

Waardebepaling

Ondanks het ontbreken van concrete vondsten kunnen op basis van de geschiedenis van Wieringen, de toponiemen en de kennis van andere gebieden met Pleistocene hoogten kunnen sporen van bewoning vanaf de Vroege Middeleeuwen verwacht worden. Oudere vondsten kunnen echter niet uitgesloten worden. De sporen kunnen zich reeds binnen enkele decimeters onder de oppervlakte bevinden en kunnen concreet bestaan uit ophogingen, greppelvullingen, gebruiksvoorwerpen en gereedschappen. Mogelijk kunnen ook sporen van het central complex van de domeinhof gevonden worden, alsmede vroeg-middeleeuwse gebruiksvoorwerpen die duiden op bewoning door een rijkere heer.

Archeologieregime

Op het terrein is een bijzonder archeologieregime van kracht vanwege de te verwachten belangwekkende archeologische bodemsporen en voorwerpen.

Het archeologieregime wordt gerealiseerd door aanpassing van het bestemmingsplan, waarbij het terrein als archeologisch waardevol gebied van de derde categorie bij wijze van dubbelbestemming wordt aangegeven. Hieraan wordt een aanlegvergunningstelsel gekoppeld.

Archeologiecriteria

Bij grondroerende werkzaamheden in plannen met een oppervlakte van 500 m² of groter en die dieper reiken dan 40 cm beneden het maaiveld, dient rekening te worden gehouden met de aanwezigheid van archeologische waarden.

Terrein tussen de historische dorpskern Stroe en het terrein Bij de Hof (WIR19A)

Beschrijving

Op de kaart van J.J. Dou van rond 1680 zijn op dit deel van Wieringen verspreid over het land diverse gebouwen ingetekend, vermoedelijk boerderijen. Bovendien is bekend dat Stroe in de Vroege Middeleeuwen een veel grotere omvang had dan het huidige dorp en 72 hoeven telde.

⁷⁴ Daan, 1950, p. 264

In dit gebied zijn twee waarnemingen in ARCHIS opgenomen. Beide waarnemingen hebben betrekking op aardewerk, zowel uit de Vroege als Late Middeleeuwen en uit de Nieuwe Tijd.

Waardebepaling

Ondanks het beperkte aantal vondsten kunnen op basis van de geschiedenis van Wieringen, historisch kaartmateriaal en de kennis van andere gebieden met Pleistocene hoogten sporen van bewoning vanaf de Vroege Middeleeuwen verwacht worden. Oudere vondsten kunnen echter niet uitgesloten worden. De sporen kunnen zich reeds binnen enkele decimeters onder de oppervlakte bevinden en kunnen concreet bestaan uit fundamente van huizen, ophogingen, afvalkuilen, waterputten, paalsporen van huizen, slootvullingen, gebruiksvoorwerpen en gereedschappen.

Archeologieregime

Op het terrein is een bijzonder archeologieregime van kracht vanwege de te verwachten belangwekkende archeologische bodemsporen en voorwerpen.

Het archeologieregime wordt gerealiseerd door aanpassing van het bestemmingsplan, waarbij het terrein als archeologisch waardevol gebied van de derde categorie bij wijze van dubbelbestemming wordt aangegeven. Hieraan wordt een aanlegvergunningstelsel gekoppeld.

Archeologiecriteriën

Bij grondroerende werkzaamheden in plannen met een oppervlakte van 500 m² of groter en die dieper reiken dan 40 cm beneden het maaiveld, dient rekening te worden gehouden met de aanwezigheid van archeologische waarden.

Hippolytushoef, historische dorpskern (WIR21A)

Beschrijving

Het dorp Hippolytushoef was al in de Vroege Middeleeuwen aanwezig op het eiland Wieringen. De kerk wordt namelijk al in de Commemoratio genoemd, een goederenlijst uit de 9^e eeuw van de kerk van Utrecht.

De historische dorpskern is op de CHW-kaart aangegeven als terrein van hoge archeologische waarde⁷⁵. De historische dorpskern is op deze kaart begrensd op basis van de historische atlas van rond 1850. Deze begrenzing kan op basis van de kaart van J.J. Dou daterend uit 1680 en de Kadastrale Minuutplan van 1828 worden aangepast⁷⁶. De dorpskern is op de AMK aangegeven slechts als cirkel.

In de historische dorpskern zijn twee archeologische waarnemingen bekend. De ene heeft betrekking op het kerkterrein en zal bij de beschrijving daarvan worden behandeld. De andere waarneming heeft betrekking op een vondst van Iberisch aardewerk uit de Nieuwe Tijd.

⁷⁵ Monumentnummer 14950, CHW-kaart: NKT159A

⁷⁶ Deze aanpassing is verwerkt op de kaart met archeologiegebieden.

Waardebepaling

Ondanks de beperkte hoeveelheid bekende archeologische waarnemingen kunnen, gebaseerd op de geschiedenis en kennis van overige historische kernen op Pleistocene gronden in de omgeving, sporen van bewoning vanaf de Vroege Middeleeuwen verwacht worden. Deze kunnen zich reeds binnen enkele decimeters onder de oppervlakte bevinden en kunnen concreet bestaan uit fundamente van huizen, ophogingen, afvalkuilen, waterputten, beerputten, paalsporen van huizen, slootvullingen, gebruiksvoorwerpen en gereedschappen.

In de bestaande bebouwing van vóór 1945 kunnen nog onbekende bouwhistorische waarden aanwezig zijn.

Archeologieregime

In de dorpskern van Hippolytushoef is een bijzonder archeologieregime van kracht vanwege de verwachte aanwezigheid van belangwekkende archeologische bodemsporen en voorwerpen op een relatief klein oppervlakte.

Het archeologieregime wordt gerealiseerd door aanpassing van het bestemmingsplan, waarbij de historische dorpskern als archeologisch waardevol gebied van de tweede categorie bij wijze van dubbelbestemming wordt aangegeven. Daarnaast worden in het bestemmingsplan beperkingen gesteld aan het aanleggen of uitbreiden van ondergrondse ruimtes.

Tevens komt er een regeling om in het kader van het verstrekken van sloop- en bouwvergunningen te toetsen op archeologische (en eventuele bouwhistorische) waarden en om slechts te laten slopen tot op het maaiveld. Indien er in een te slopen pand bouwhistorische waarden aanwezig blijken, dienen deze waarden door een bouwhistoricus te worden gedocumenteerd, opdat deze informatie over de ontwikkelingsgeschiedenis van het dorp niet verloren gaat.

OPTIE: Voor sloop- of bouwlocaties en braakliggende terreinen wordt een metaaldetectorverbod ingesteld.

Archeologiecriteriën

Bij grondroerende werkzaamheden in plannen met een oppervlakte van 50 m² of groter en die dieper reiken dan 35 cm beneden het maaiveld, dient rekening te worden gehouden met de aanwezigheid van archeologische waarden. Bij sloopwerkzaamheden van bebouwing van vóór 1945 dient rekening te worden gehouden met de aanwezigheid van bouwhistorische waarden.

Historische kernen/gehuchten: Belt (WIR23A), Oosterklief (WIR28A), Westerklijf (WIR29A)**Beschrijving**

Op Wieringen komt een aantal gehuchten voor, waarvan minder gegevens bekend zijn dan van de grotere dorpen. Op historisch kaartmateriaal van het einde van de 17^e eeuw⁷⁷ is ter plaatse van Belt reeds bebouwing ingetekend. Ook op de Kadastrale Minuutplan van 1828 komt op deze plaats nog bebouwing voor. In de tweede helft van de 20^e eeuw is Belt vergroeid met Hippolytushoef.

⁷⁷ Kaart van J.J. Dou, ingetekend in 1680, geraadpleegd uit het Kaartboek Uitwaterende Sluizen van 1745.

Ook Oosterklief is op het kaartbeeld van het einde van de 17^e eeuw als gehucht langs de weg aangegeven. De Kadastrale Minuutplan van 1828 laat ditzelfde beeld zien. Op de kaartbeeld van het einde van de 17^e eeuw is bij Westerklijf een kapel ingetekend. Er is op deze kaart geen gehucht ingetekend langs de weg, zoals bij Oosterklief en Belt wel het geval is. De Kadastrale Minuutplan van 1828 laat wel het beeld zien van een gehucht langs de weg. De gehuchten Ooster- en Westerklijf zijn gelegen op de flank van een keileemhoogte, aan de rand van het gebied dat mogelijk een vroegmiddeleeuwse domeinhof was.

Er zijn geen waarnemingen vermeld in ARCHIS in deze historische kernen. Deze historische kernen zijn ook niet opgenomen op de AMK.

Waardebepaling

Ondanks het ontbreken van bekende archeologische vondsten, kunnen op basis van de geschiedenis van Wieringen en de kennis van andere gebieden met Pleistocene hoogten sporen van bewoning vanaf de Vroege Middeleeuwen verwacht worden. Oudere vondsten kunnen echter niet uitgesloten worden. De sporen kunnen zich reeds binnen enkele decimeters onder de oppervlakte bevinden en kunnen concreet bestaan uit fundamente van huizen, ophogingen, afvalkuilen, waterputten, paalsporen van huizen, slootvullingen, gebruiksvoorwerpen en gereedschappen.

In de bestaande bebouwing van vóór 1945 kunnen nog onbekende bouwhistorische waarden aanwezig zijn. (??)

Archeologieregime

In de historische kernen van Belt, Oosterklief en Westerklijf is een bijzonder archeologieregime van kracht vanwege de verwachte aanwezigheid van belangwekkende archeologische bodemsporen en voorwerpen op een relatief klein oppervlakte. Het archeologieregime wordt gerealiseerd door aanpassing van het bestemmingsplan, waarbij de historische kernen als archeologisch waardevol gebied van de tweede categorie bij wijze van dubbelbestemming wordt aangegeven. Daarnaast worden in het bestemmingsplan beperkingen gesteld aan het aanleggen of uitbreiden van ondergrondse ruimtes.

Tevens komt er een regeling om in het kader van het verstrekken van sloop- en bouwvergunningen te toetsen op archeologische (en eventuele bouwhistorische) waarden en om slechts te laten slopen tot op het maaiveld. Indien er in een te slopen pand bouwhistorische waarden aanwezig blijken, dienen deze waarden door een bouwhistoricus te worden gedocumenteerd, opdat deze informatie over de ontwikkelingsgeschiedenis van het dorp niet verloren gaat.

OPTIE: Voor sloop- of bouwlocaties en braakliggende terreinen wordt een metaaldetectorverbod ingesteld. (??)

Archeologiecriteria

Bij grondroerende werkzaamheden in plannen met een oppervlakte van 50 m² of groter en die dieper reiken dan 35 cm beneden het maaiveld, dient rekening te worden gehouden met de aanwezigheid van archeologische waarden. Bij sloopwerkzaamheden van bebouwing van vóór 1945 dient rekening te worden gehouden met de aanwezigheid van bouwhistorische waarden.

Historische kern: Elft (WIR25A)

Beschrijving

Op de Kadastrale Minuutplan van 1828 zijn op dit deel van Wieringen verspreid over het land diverse gebouwen ingetekend, vermoedelijk boerderijen. Bovendien wordt Elft in de Commemoratio genoemd en bestond het dus reeds in de 9e eeuw. De Chromotopografische kaart van rond 1900 benoemt dit deel van Wieringen ook als De Elft.

In dit gebied zijn negen waarnemingen in ARCHIS opgenomen. In één waarneming zijn resten van vuursteen die gedateerd zijn als meso- of neolithisch (8800-2000 voor Christus). Verder is in één waarneming een Romeinse munt en een vroegmiddeleeuwse munt aangetroffen. In een andere waarneming is een stuk Romeins aardewerk aangetroffen, naast aardewerk uit de Vroege en Late Middeleeuwen. De overige waarnemingen bevatten meerdere delen laatmiddeleeuws aardewerk.

Waardebepaling

Op basis van aangetroffen archeologische resten, de geschiedenis van Wieringen, historisch kaartmateriaal en de kennis van andere gebieden met Pleistocene hoogten kunnen sporen van bewoning vanaf het Neolithicum verwacht worden. Oudere vondsten kunnen echter niet uitgesloten worden. De sporen kunnen zich reeds binnen enkele decimeters onder de oppervlakte bevinden en kunnen concreet bestaan uit fundamente van huizen, ophogingen, afvalkuilen, waterputten, paalsporen van huizen, slootvullingen, gebruiksvoorwerpen en gereedschappen.

Archeologieregime

Op het terrein is een bijzonder archeologieregime van kracht vanwege de te verwachten belangwekkende archeologische bodemsporen en voorwerpen.

Het archeologieregime wordt gerealiseerd door aanpassing van het bestemmingsplan, waarbij het terrein als archeologisch waardevol gebied van de tweede categorie bij wijze van dubbelbestemming wordt aangegeven. Hieraan wordt een aanlegvergunningstelsel gekoppeld.

Archeologiecriteria

Bij grondroerende werkzaamheden in plannen met een oppervlakte van 50 m² of groter en die dieper reiken dan 40 cm beneden het maaiveld, dient rekening te worden gehouden met de aanwezigheid van archeologische waarden.

De Hal (WIR27A)

Beschrijving

Door Daan zijn op dit terrein percelen met het toponiem "Hal" aangetroffen⁷⁸. Mogelijk hangt deze naam samen met een centrum van een domeinhof dan wel de van daaruit rechtstreeks geëxploiteerde percelen. De regelmatige verkaveling van het terrein in een vrijwel volmaakte rechthoek wijst op een losse eenheid in het landschap. Hier in de directe

⁷⁸ Daan, 1950, p. 260

omgeving zijn twee vroegmiddeleeuwse zilverschatten gevonden die door Vikingen zijn achtergelaten. Op basis hiervan kan worden verondersteld dat in de nabijheid de woonplaats van een vikinghoofdman was. Mogelijk bestaat er verband met de hal. In ARCHIS is op het terrein één waarneming weergegeven. Hier is een vroegmiddeleeuwse munt aangetroffen, die vermoedelijk geslagen is tussen 793 en 814. De zilverschatvondsten zijn niet in ARCHIS weergegeven.

Waardebepaling

Op basis van de bijzondere vondsten, de verkaveling van het terrein, de historische bronnen en de geschiedenis van het gebied kunnen op het terrein sporen van bewoning en sporen van agrarisch gebruik uit de Vroege Middeleeuwen verwacht worden. Oudere of jongere vondsten kunnen echter niet uitgesloten worden. De sporen kunnen zich reeds binnen enkele decimeters onder de oppervlakte bevinden en kunnen concreet bestaan uit fundamente van huizen, ophogingen, afvalkuilen, waterputten, paalsporen van huizen, sloot- en greppelvullingen, resten van wallen, paalsporen van hekken, ploegsporen, ophogingen, gebruiksvoorwerpen en gereedschappen.

Archeologieregime

Op het terrein is een bijzonder archeologieregime van kracht vanwege de te verwachten belangwekkende archeologische bodemsporen en voorwerpen.

Het archeologieregime wordt gerealiseerd door aanpassing van het bestemmingsplan, waarbij het terrein als archeologisch waardevol gebied van de tweede categorie bij wijze van dubbelbestemming wordt aangegeven. Hieraan wordt een aanlegvergunningstelsel gekoppeld.

Archeologiecriteria

Bij grondroerende werkzaamheden in plannen met een oppervlakte van 50 m² of groter en die dieper reiken dan 40 cm beneden het maaiveld, dient rekening te worden gehouden met de aanwezigheid van archeologische waarden.

Terrein Klieverhoge/Hollebalgweg (WIR30A)

Beschrijving

Dit terrein is op de AMK en de CHW-kaart aangegeven als terrein van hoge archeologische waarde⁷⁹. Op het terrein zijn sporen van bewoning uit de Vroege IJzertijd aangetroffen. Deze sporen bevinden zich onder een donkergrijze cultuurlaag, die direct onder de bouwvoor gelegen is en een diepte van 20 tot 30 centimeter heeft.

Op het terrein zijn resten van vuursteen aangetroffen die als afkomstig uit het Mesolithicum en Neolithicum zijn gedateerd. Deze vondsten zijn aangegeven als waarneming in ARCHIS. Twee andere waarnemingen die op het terrein zijn aangegeven in ARCHIS bestaan uit vondsten van keramiek, waarbij de ene vondst sporen uit de Vroege IJzertijd bevat en de andere laatmiddeleeuwse sporen.

⁷⁹ Monumentnummer 1779, CHW-kaart: NKT162A

Uit het onderzoek van Daan blijkt dat het toponiem voor dit perceel "Klievergest" is. Dit is vermoedelijk een verwijzing naar het gebruik van deze grond als akkergrond (geest) in de Middeleeuwen⁸⁰.

Waardebepaling

Op basis van de aangetroffen sporen, de geschiedenis van Wieringen en de kennis van bewoning in gebieden met een Pleistocene hoogte, kunnen sporen van bewoning en van agrarisch gebruik vanaf het Mesolithicum verwacht worden. De sporen bevinden zich reeds binnen enkele decimeters onder de oppervlakte en kunnen concreet bestaan uit resten van een jachtkamp of een activiteitszone daaromheen, fundamente van huizen, ophogingen, afvalkuilen, waterputten, paalsporen van huizen, slootvullingen, sporen van akkerbouw, gebruiksvoorwerpen en gereedschappen.

Archeologieregime

Op het terrein is een bijzonder archeologieregime van kracht vanwege de te verwachten belangwekkende archeologische bodemsporen en voorwerpen.

Het archeologieregime wordt gerealiseerd door aanpassing van het bestemmingsplan, waarbij het terrein als archeologisch waardevol gebied van de eerste categorie bij wijze van dubbelbestemming wordt aangegeven. Hieraan wordt een aanlegvergunningstelsel gekoppeld.

Archeologiecriteriën

Bij alle grondroerende werkzaamheden die dieper reiken dan 35 cm beneden het maaiveld, dient rekening te worden gehouden met de aanwezigheid van archeologische waarden.

Westerland, historische dorpskern (WIR35A)

Beschrijving

Het dorp Westerland was al in de Vroege Middeleeuwen aanwezig op het eiland Wieringen. De kerk wordt namelijk al in de Commemoratio genoemd, een goederenlijst uit de 9^e eeuw van de kerk van Utrecht.

De historische dorpskern is op de AMK en op de CHW-kaart aangegeven als terrein van hoge archeologische waarde⁸¹. Er is geen aanleiding de begrenzing van de historische dorpskern te wijzigen.

In ARCHIS zijn geen archeologische waarnemingen aangegeven ter plaatse van de historische dorpskern.

Waardebepaling

Ondanks het ontbreken van archeologische waarnemingen kunnen, gebaseerd op de geschiedenis en kennis van overige historische kernen op Pleistocene gronden in de omgeving, sporen van bewoning vanaf de Vroege Middeleeuwen verwacht worden. Deze kunnen zich reeds binnen enkele decimeters onder de oppervlakte bevinden en kunnen concreet bestaan uit fundamente van huizen, ophogingen, afvalkuilen, waterputten,

⁸⁰ Zie De Cock (1965). Hij geeft aan dat het toponiem geest in Kennemerland samenhangt met akkerbouwcomplexen.

⁸¹ Monumentnummer 14949, CHW-kaart: NKT169A

beerputten, paalsporen van huizen, slootvullingen, gebruiksvoorwerpen en gereedschappen.

In de bestaande bebouwing van vóór 1945 kunnen nog onbekende bouwhistorische waarden aanwezig zijn.

Archeologieregime

In de historische dorpskern van Westerland is een bijzonder archeologieregime van kracht vanwege de verwachte aanwezigheid van belangwekkende archeologische bodemsporen en voorwerpen op een relatief klein oppervlakte.

Het archeologieregime wordt gerealiseerd door aanpassing van het bestemmingsplan, waarbij de historische dorpskern als archeologisch waardevol gebied van de tweede categorie bij wijze van dubbelbestemming wordt aangegeven. Daarnaast worden in het bestemmingsplan en de gemeentelijke bouwverordening beperkingen gesteld aan het aanleggen of uitbreiden van ondergrondse ruimtes.

Tevens komt er een regeling om in het kader van het verstrekken van sloop- en bouwvergunningen te toetsen op archeologische (en eventuele bouwhistorische) waarden en om slechts te laten slopen tot op het maaiveld. Indien er in een te slopen pand bouwhistorische waarden aanwezig blijken, dienen deze waarden door een bouwhistoricus te worden gedocumenteerd, opdat deze informatie over de ontwikkelingsgeschiedenis van het dorp niet verloren gaat.

OPTIE: Voor sloop- of bouwlocaties en braakliggende terreinen wordt een metaaldetectorverbod ingesteld.

Archeologiecriteria

Bij grondroerende werkzaamheden in plannen met een oppervlakte van 50 m² of groter en die dieper reiken dan 35 cm beneden het maaiveld, dient rekening te worden gehouden met de aanwezigheid van archeologische waarden. Bij sloopwerkzaamheden van bebouwing van vóór 1945 dient rekening te worden gehouden met de aanwezigheid van bouwhistorische waarden.

Westerland, 19^e- en 20^e-eeuwse bebouwing lang de Koningsweg (WIR36A)

Beschrijving

Na het begin van de 19^e eeuw is het dorp Westerland verder naar het oosten uitgebreid met bebouwing. In eerste instantie werden woningen langs de Koningsweg gebouwd. In de loop van de 20^e eeuw vond verdichting plaats van de bebouwing langs deze weg. Er zijn geen waarnemingen vermeld in ARCHIS in dit deel van de bebouwing van Westerland.

Waardebepaling

De bebouwing in dit gebied bestaat deels uit 19^e-eeuwse bebouwing, die mogelijk bouwhistorische waarde bezit, en deels uit 20^e-eeuwse bebouwing. Door de bodemroering tijdens de bouw van de huizen in de loop van de 20^e eeuw, zijn mogelijk archeologische sporen verloren gegaan. Het is echter mogelijk dat op een grotere diepte wel sporen gevonden zouden kunnen worden. Op basis van de geschiedenis van het gebied kunnen in ieder geval sporen vanaf de Vroege Middeleeuwen verwacht worden in de ondergrond.

Oudere sporen kunnen echter niet uitgesloten worden. Er is nog weinig bekend van de verstoringen van de bodem door de bouw van de huizen in de 20^e eeuw in dit gebied.

Archeologieregime

Voor de bebouwingsstrook langs de Westerlanderweg is een bijzonder archeologieregime van kracht vanwege de mogelijke aanwezigheid van belangwekkende archeologische bodemsporen. Het archeologieregime wordt gerealiseerd door aanpassing van het bestemmingsplan, waarbij de nieuwbouwwijken als archeologisch waardevol gebied van de derde categorie bij wijze van dubbelbestemming wordt aangegeven. Daarnaast wordt in het bestemmingsplan een bouw- en sloopverbod met vrijstellingsbevoegdheid opgenomen.

Archeologiecriteriën

Bij grondroerende werkzaamheden in plannen met een oppervlakte van 500 m² of groter en die dieper reiken dan 35 cm beneden het maaiveld dient rekening gehouden te worden met de aanwezigheid van archeologische waarden.

Quarantaine (WIR41A)

Beschrijving

In het begin van de 19^e eeuw werd op de noordwestelijke punt van Wieringen een quarantaine-inrichting aangelegd. Hier konden zieke matrozen van de marine verblijven, die op de verre reizen ziekten hadden opgelopen. Er stonden barakken binnen een omheining. Deze zijn duidelijk waarneembaar op de Kadastrale Minuutplan van 1828. In 1876 werden deze barakken gesloopt en vervangen door een kruitmagazijn met werkplaatsen en een opzichterswoning. De bebouwing verdween van het terrein met de aanleg van de Amsteldiepdiijk in 1924.

Op het terrein zijn in ARCHIS geen waarnemingen vermeld.

Waardebepaling

Op basis van de geschiedenis van dit deel van het grondgebied van Wieringen, kunnen sporen van menselijke activiteiten verwacht worden op het terrein. Deze kunnen zich reeds binnen enkele decimeters onder het huidige maaiveld bevinden en kunnen concreet bestaan uit fundamenteën van de gebouwen die op het terrein gestaan hebben, resten van het kruitmagazijn en gebruiksvoorwerpen van de matrozen.

Archeologieregime

Voor de Quarantaine is een bijzonder archeologieregime van kracht vanwege de te verwachten belangwekkende archeologische bodemsporen en voorwerpen.

Het archeologieregime wordt gerealiseerd door aanpassing van het bestemmingsplan, waarbij het terrein als archeologisch waardevol gebied van de tweede categorie bij wijze van dubbelbestemming wordt aangegeven. Hieraan wordt een aanlegvergunningstelsel gekoppeld.

Archeologiecriteriën

Bij grondroerende werkzaamheden in plannen met een oppervlakte van 50 m² of groter en die dieper reiken dan 40 cm beneden het maaiveld, dient rekening te worden gehouden met de aanwezigheid van archeologische waarden.

**Kerkterreinen met kerk en kerkhof
(WIR42A t/m 45A)****Beschrijving**

Hippolytushoef, Westerland, Oosterland en Stroe hebben vóór 1823 een kerk gehad. De andere plaatsen op het eiland hadden in die tijd geen kerk. De kerken die na 1823 gebouwd zijn hadden geen begraafplaats en er werd ook niet in die kerken begraven, omdat dat vanwege de hygiëne wettelijk verboden was. De kerkterreinen van deze dorpen zijn op de AMK en op de CHW-kaart aangegeven als terreinen van hoge archeologische waarde⁸².

De genoemde dorpen hadden reeds in de 9^e eeuw een kerk, die in de Commemoratio wordt genoemd. Het huidige kerkgebouw van Westerland (WIR42A) dateert uit 1828 en is opgetrokken tegen de kerktoren aan, die uit de middeleeuwen stamt. Er zijn geen archeologische waarnemingen bekend op het terrein. Wel is vlak naast het terrein in ARCHIS een waarneming aangegeven die betrekking heeft op de vondst van een sarcofaag en menselijke botresten.

De huidige kerk van Hippolytushoef (WIR43A) werd na 1674 gebouwd, nadat het schip van de kerk in dat jaar door storm werd verwoest. De basis van de kerktoren is in de 13^e eeuw gebouwd en opgetrokken uit tufsteen, waarna deze in de 15^e eeuw met bakstenen werd verhoogd en een bakstenen spits kreeg. Op het kerkterrein van Hippolytushoef is bij een opgraving laatmiddeleeuws keramiek aangetroffen.

De kerk van Oosterland (WIR44A) wordt gezien als de oudste kerkstichting van Wieringen. Bij opgravingen op het terrein zijn zowel resten van het Romaanse koor (12^e/13^e eeuw) als van het Gotische koor (14^e eeuw) teruggevonden. Men heeft in de jaren negentig van de 20^e eeuw het Romaanse koor opnieuw aan de kerk gebouwd. Ook werden op het terrein resten van begravingen gevonden, waaronder een stenen sarcofaag⁸³.

De kerk van Stroe (WIR45A) bestaat niet meer. Deze heeft gestaan op het terrein van de begraafplaats van Stroe. Recent is voor dit terrein een archeologische bureauonderzoek uitgevoerd⁸⁴. De kerk was in ieder geval in het laatste stadium opgetrokken in tufsteen en werd in 1878 afgebroken. Op het terrein zijn geen archeologische waarnemingen bekend. Op alle kerkterreinen zijn begraafplaatsen aanwezig. Op de begraafplaatsen van Stroe en Oosterland wordt nog begraven.

Waardebepaling

In de ondergrond van de terreinen zijn (mogelijk) fundamenten aanwezig van oudere voorlopers van de huidige kerkgebouwen, menselijke resten en sporen van grafrituelen. Er zijn niet alleen bakstenen en tufstenen funderingen te verwachten, maar ook resten en

⁸² Westerland: monumentnummer 1797, CHW-kaart: NKT170A
Hippolytushoef: monumentnummer 1796, CHW-kaart: NKT161A
Stroe: monumentnummer 1794, CHW-kaart: NKT152A
Oosterland: monumentnummer 1795, CHW-kaart: NKT146A

⁸³ Woltering, 1977, p.209-211

⁸⁴ Husken, 2005.

sporen van de daaraan voorafgaande fase van houten kerkgebouwen. Er kunnen resten verwacht worden die in ieder geval teruggaan tot de 9^e eeuw en mogelijk zelfs eerder. De bestaande kerkgebouwen zijn alle bouwkundig rijksmonument. In Westerland en Hippolytushoef zijn de kerktorens als apart bouwkundig rijksmonument beschermd.

Archeologieregime

Ter plaatse van de kerkterreinen is een bijzonder archeologieregime van kracht vanwege de aanwezigheid van belangwekkende archeologische bodemsporen en begravingen op een relatief klein oppervlakte. Dit regime wordt gerealiseerd door middel van een dubbelbestemming als archeologisch waardevol gebied van de eerste categorie en een daaraan gekoppeld aanlegvergunningstelsel. Hiervan vrijgesteld zijn de reguliere grondroerende werkzaamheden behorend bij de in gebruik zijnde begraafplaats van Stroe. Een advies met betrekking tot de archeologische waarden is weergegeven in het archeologisch bureauonderzoek dat voor de begraafplaats werd geschreven⁸⁵.
OPTIE: Voor de terreinen wordt tevens een metaaldetectorverbod ingesteld.

Archeologiecriteria

Bij alle niet reguliere grondroerende werkzaamheden⁸⁶ in de bodem van de kerkterreinen moet rekening gehouden worden met de aanwezigheid van archeologische waarden, ook bij grondroerende werkzaamheden tijdens restauratiewerk.

Molenplaatsen (WIR46A t/m 54A)

Beschrijving

Op vijf plaatsen op Wieringen hebben windpoldermolens gestaan. Deze dienden om het overvloedige water uit de polders naar het buitenwater te pompen. De Clammolen (WIR54A), aan de zuidzijde van de Hippolytushoeverkoog wordt reeds in 1680 op de kaart vermeld. In een verdwenen polder aan de noordzijde van de Marskedijk (Normerven) wordt op de kaart van rond 1850 een molen genoemd (WIR53A). Ook aan de zuidzijde van de Polder Waard-Nieuwland worden op de kaart van rond 1850 twee molens aangegeven (WIR46A en WIR47A). Op de kaart van rond 1900 is daar meer westelijk van, ook aan de zuidzijde van de Polder Waard-Nieuwland, een derde molen bijgekomen (WIR48A). Geen van deze molens is nu nog in het landschap aanwezig. Bij Hippolytushoef, Den Oever en Westerland stonden aan het einde van de 17^e eeuw ook korenmolens. De molen van Den Oever, molen De Hoop (WIR49A), staat ook nu nog op deze plaats. Hier heeft mogelijk reeds vanaf de 16^e eeuw een molen gestaan, de huidige molen dateert uit de 18^e eeuw. De drie andere korenmolens zijn verdwenen (WIR50A, WIR51A en WIR52A). Molen De Onderneming bij Hippolytushoef dateert uit 1851. Op deze plaats heeft voor zover bekend eerder geen molen gestaan. Voor molen de Onderneming is dan ook geen archeologiegebied aangewezen, aangezien onder de bestaande molen geen resten van een eerdere molen verwacht worden.

Molen De Hoop en De Onderneming zijn beide aangewezen als rijksmonument.

⁸⁵ Husken, 2005

⁸⁶ Het begraven wordt op de begraafplaatsen die nog in gebruik zijn tot de reguliere werkzaamheden gerekend.

Waardebepaling

Op historisch kaartmateriaal zijn molens aangegeven. Deze plaatsen zijn ook op de kaart met de archeologische waarden overgenomen. Mogelijk zijn in de ondergrond resten van de fundering van de molens terug te vinden, evenals erfbegrenzings, bijgebouwtjes etc. Bij de poldermolens zijn ook resten van de waterlopen te verwachten.

Archeologieregime

Op de plaatsen waar molens hebben gestaan, is een bijzonder archeologieregime van kracht vanwege de verwachte aanwezigheid van archeologische bodemsporen en voorwerpen.

Het archeologieregime wordt gerealiseerd door aanpassing van het bestemmingsplan, waarbij het als archeologisch waardevol gebied van de eerste categorie bij wijze van dubbelbestemming wordt aangegeven. Alleen voor de Clammolen (bij De Hoelm) en de molen in het Normerven geldt de dubbelbestemming als archeologisch waardevol gebied van de tweede categorie. Daarnaast wordt in het bestemmingsplan een aanlegvergunningstelsel opgenomen.

Voor de molen De Hoop geldt bovendien dat bij restauratiewerkzaamheden rekening gehouden dient te worden met de archeologische waarde van het terrein.

Archeologiecriteriën

Bij grondroerende werkzaamheden in plannen bij de Clammolen of de molen in het Normerven met een oppervlakte van 50 m² of groter, die dieper reiken dan 35 cm beneden het maaiveld, dient rekening te worden gehouden met de aanwezigheid van archeologische waarden. Bij de overige molenplaatsen dient bij alle grondroerende werkzaamheden die dieper reiken dan 35 cm beneden het maaiveld rekening te worden gehouden met de aanwezigheid van archeologische waarden.

**Vogelkooien of eendenkooien
(WIR55A t/m 61A)**
Beschrijving

Op Wieringen hebben zeker 15 eendenkooien bestaan. Van deze eendenkooien zijn er twee nog in het landschap aanwezig en zijn op historisch kaartmateriaal vijf verdwenen kooien teruggevonden. De Mulderskooi bestond vermoedelijk al in de 17^e eeuw en is daarmee een van de weinige nog overgebleven 17^e-eeuwse eendenkooien in Nederland. Ook ten oosten van deze kooi komt op de 17^e-eeuwse kaart nog een eendenkooi voor. Deze kooi is verdwenen. De overige eendenkooien op Wieringen zijn aangelegd na 1680.

Eendenkooien werden aangelegd in de laaggelegen delen van het landschap, waar de grond veelal te nat was om het voor de akkerbouw of de veeteelt te gebruiken en waar vrijwel niemand in de buurt kwam. De kooien zijn dan ook allemaal gelegen in de kogen. In ARCHIS is een waarneming gemeld bij de Mulderskooi. De beschrijving van het maaiveld hierbij spreekt echter over een akker, waardoor de plaatsing van de vondst in de eendenkooi niet lijkt te kloppen. Ook in een kooi ten oosten hiervan is een waarneming gemeld in ARCHIS. Deze kooi is verdwenen. De waarneming betreft de vondst van laatmiddeleeuws aardewerk.

Waardebepaling

Er zijn in Nederland geen eendenkooien uit de 17^e eeuw volledig in de oorspronkelijke staat bewaard gebleven. Daarom is archeologisch onderzoek noodzakelijk om bepaalde detailaspecten over de ontwikkeling van eendenkooien te achterhalen. In de bodem kunnen zich, met name waar deze nog niet zo sterk verstoord is, archeologisch relevante resten van de eendenkooien bevinden. Deze zullen voornamelijk bestaan uit funderingssporen van houten gebouwtjes, gereedschappen, gebruiksvoorwerpen, de (voormalige) kooiplas en vangpijpen met vangconstructie. Zij leveren met name informatie over aanleg, constructie en vangmethoden van eendenkooien uit een vroege periode van hun ontwikkeling.

Archeologieregime

Op de plaats waar de eendenkooien gelegen hebben is een bijzonder archeologieregime van kracht vanwege de verwachte aanwezigheid van belangwekkende archeologische bodemsporen en voorwerpen op een relatief klein oppervlakte.

Het archeologieregime wordt gerealiseerd door aanpassing van het bestemmingsplan, waarbij het als archeologisch waardevol gebied van de tweede categorie bij wijze van dubbelbestemming wordt aangegeven. Daarnaast wordt in het bestemmingsplan een aanlegvergunningstelsel opgenomen.

Archeologiecriteriën

Bij grondroerende werkzaamheden in plannen met een oppervlakte van 50 m² of groter en die dieper reiken dan 40 cm beneden het maaiveld, dient rekening te worden gehouden met de aanwezigheid van archeologische waarden.

**Polder Waard-Nieuwland
(WIR62A)****Beschrijving**

De huidige Polder Waard-Nieuwland is drooggelegd in 1846. Eerder, tussen 1541 en 1544 is de polder echter ook reeds bedijkt en drooggelegd. De polder is na de drooglegging in de 16^e eeuw verkaveld en agrarisch gebruikt. In 1683 werd de polder weer door de zee overspoeld, waarna het tot halverwege de 19^e eeuw open aan zee bleef liggen. Van de 16^e-eeuwse bedijking is geen gedetailleerd kaartmateriaal beschikbaar, waardoor niet duidelijk is welke verkaveling de polder in die tijd had en welke gebouwen er gestaan hebben. De 16^e-eeuwse polder was vermoedelijk groter dan die 19^e-eeuwse polder, waardoor de dijk verder naar het zuiden in de huidige Wieringermeer gelegen zal hebben⁸⁷.

Aan de noordzijde van de polder, in de buurt van de Wierdijk zijn drie waarnemingen in ARCHIS vermeld. Een waarneming heeft betrekking op een stenen bijl, die gedateerd is als Neolithisch. De beide andere waarnemingen bevatten middeleeuws keramiek.

Waardebepaling

Ondanks het beperkte aantal bekende archeologische waarden kunnen, gebaseerd op de geschiedenis, sporen van landbouw en bewoning vanaf de 16^e eeuw verwacht worden. Deze kunnen zich reeds binnen enkele decimeters onder de oppervlakte bevinden en

⁸⁷ Zie ook Schoorl, 1977, p. 159 en 163

kunnen concreet bestaan uit funderingen van boerderijen, dijkresten, poldermolens, afvalkuilen, waterputten, slootvullingen, gebruiksvoorwerpen en gereedschappen. Vermoedelijk zijn ook resten van de 16^e-eeuwse verkaveling in de ondergrond terug te vinden. In feite is hier sprake van een compleet agrarisch landschap uit de 16^e en 17^e eeuw, dat verdronken is.

Archeologieregime

In de Polder Waard-Nieuwland is een bijzonder archeologieregime van kracht vanwege de verwachte aanwezigheid van belangwekkende archeologische bodemsporen. Het archeologieregime wordt gerealiseerd door aanpassing van het bestemmingsplan, waarbij de polders als archeologisch waardevol gebied van de vierde categorie bij wijze van dubbelbestemming wordt aangegeven. Daarnaast wordt in het bestemmingsplan een aanlegvergunningstelsel opgenomen.

Archeologiecriteria

Bij grondroerende werkzaamheden in plannen met een oppervlakte van 2.500 m² of groter en die dieper reiken dan 40 cm beneden het maaiveld, dient rekening te worden gehouden met de aanwezigheid van archeologische waarden.

Buitenveld of Normerven (WIR63A)

Beschrijving

In 1849 werd het Buitenveld of Normerven bedijkt. Op de 17e-eeuwse kaart is op deze plaats echter ook reeds een stuk land met de naam Normerven ingetekend. Vermoedelijk is dit een rest van het veengebied dat ten noorden van Wieringen bestond en dat in de loop van de eeuwen door de zee is verdwenen.

Op het terrein is één waarneming in ARCHIS gemeld. Deze heeft betrekking op een vondst van laatmiddeleeuws aardewerk.

Waardebepaling

Ondanks het beperkte aantal bekende archeologische waarden kunnen, gebaseerd op de geschiedenis, sporen van landbouw vanaf de Late Middeleeuwen verwacht worden. Deze kunnen zich reeds binnen enkele decimeters onder de oppervlakte bevinden en kunnen concreet bestaan uit ploegsporen, afvalkuilen, waterputten, slootvullingen, gebruiksvoorwerpen en gereedschappen. Vermoedelijk zijn ook resten van de 19^e-eeuwse verkaveling en dijken in de ondergrond terug te vinden.

Archeologieregime

In het Buitenveld of Normerven is een bijzonder archeologieregime van kracht vanwege de verwachte aanwezigheid van belangwekkende archeologische bodemsporen. Het archeologieregime wordt gerealiseerd door aanpassing van het bestemmingsplan, waarbij de polders als archeologisch waardevol gebied van de derde categorie bij wijze van dubbelbestemming wordt aangegeven. Daarnaast wordt in het bestemmingsplan een aanlegvergunningstelsel opgenomen.

Archeologiecriteria

Bij grondroerende werkzaamheden in plannen met een oppervlakte van 500 m² of groter en die dieper reiken dan 40 cm beneden het maaiveld, dient rekening te worden gehouden met de aanwezigheid van archeologische waarden.

Wierdijk, Provinciaal Archeologisch Monument (WIR65A)**Beschrijving**

Aan de zuidzijde van Wieringen werd een dijk aangelegd om de lagere gronden te beschermen tegen wateroverlast. Deze dijk werd in de loop van de tijd versterkt met wierriemen, die nog altijd in de dijk aanwezig zijn. De dijk is dan ook als provinciaal bouwkundig monument aangewezen. In de dijk zullen de resten van diverse fasen van ophoging van de dijk terug te vinden zijn. Dit maakt de dijk archeologisch ook interessant. In ARCHIS zijn ter plaatse van de dijk geen waarnemingen bekend. De Wierdijk is op de AMK als terrein van hoge archeologische waarde aangegeven⁸⁸.

Waardebepaling

Op basis van de geschiedenis van Wieringen en van de Wierdijk in het bijzonder, kan een 13^e- of 14^e-eeuwse kern verwacht worden, van de dijk. Verder kunnen resten van diverse ophogingen van de dijk verwacht worden. Een doorsnede van de dijk kan informatie over de fasen van aanleg en ophoging opleveren. Dit maakt de dijk een belangrijke bron van informatie, vooral omdat nog slechts weinig van deze informatie bekend is. De Wierdijk is dan ook door de provincie als provinciaal archeologisch monument aangewezen.

Archeologieregime

Het terrein is door de provincie ingevolge de Provinciale Monumentenverordening beschermd, op het bestemmingsplan wordt het als zodanig aangeduid. Aanvraag voor vergunningverlening dienen te lopen via de Provincie Noord-Holland te Haarlem. Voor het terrein wordt tevens een metaaldetectorverbod ingesteld.

Archeologiecriteria

Voor elke bodemingreep dient toestemming te worden gevraagd bij de gedeputeerde.

Overige dijken en inlaagdijken (WIR66A t/m 71A)**Beschrijving**

Hoewel Wieringen voor een deel bestaat uit hoger gelegen gronden, werden rond het eiland in de loop van de 13^e en 14^e eeuw dijken aangelegd om de lagere gronden te beschermen tegen wateroverlast door de zee. De dijken aan de noordzijde van Wieringen zijn in de loop van de tijd verhoogd, verzaamd en mogelijk ook verlengd. Deze verlenging vond plaats over de hogere kliffen heen, die eerder wel voldoende bescherming boden, maar bij de ophoging van de dijken lager dan de top van de dijk zouden komen te liggen.

⁸⁸

Monumentnummer 1787, CHW-kaart: 157A

Met name ten noorden van Stroe en ten noorden van Westerklijf zijn de dijken later uitgebreid. Deze delen van de dijk zijn zelfs na het begin van de 20^e eeuw aangelegd⁸⁹. De dijk van de Polder Waard-Nieuwland (WIR68A) is aangelegd in de 19^e eeuw. Niet duidelijk is of de dijk van de 16^e-eeuwse bedijking op dezelfde plaats lag als de huidige dijk.

Ter plaatse van de dijken zijn geen archeologische waarnemingen bekend.

Op Wieringen zelf zijn in de kogen drie inlaagdijken (WIR69A, WIR70A en WIR71A) ingetekend op de Kadastrale Minuutplan van 1828. Deze dijken dienden vermoedelijk om overtollig water in het ene deel van de koog niet naar het andere deel te laten doorstromen. De Burgerdijk (WIR70A) aan de noordzijde van de Polder Waard-Nieuwland bestond reeds in de 17^e eeuw. Deze inlaagdijkjes zijn niet meer zichtbaar in het landschap.

Waardebepaling

De dijken zijn in de loop van de tijd op diverse manieren verstevigd, verzaamd en verhoogd. In de dijken kan echter nog vaak een kern verwacht worden van de 13^e- of 14^e-eeuwse dijk. De dijk van de Polder Waard-Nieuwland heeft in ieder geval een 19^e-eeuwse kern, maar kent mogelijk ook resten van de 16^e-eeuwse dijk. De Burgerdijk heeft in ieder geval een 17^e-eeuwse kern, de beide andere inlaagdijken een 18^e-eeuwse kern. Een doorsnede van een dijk kan informatie opleveren over de verschillende fasen van ophoging van de dijk en de materialen waarmee dat werd gedaan. Dit maakt de dijk een belangrijke bron van informatie, vooral omdat nog slechts weinig van deze informatie bekend is.

Archeologieregime

Voor de dijken is een bijzonder archeologieregime van kracht vanwege de verwachte aanwezigheid van archeologische bodemsporen.

Het archeologieregime wordt gerealiseerd door aanpassing van het bestemmingsplan, waarbij het als archeologisch waardevol gebied van de tweede categorie bij wijze van dubbelbestemming wordt aangegeven. Daarnaast wordt in het bestemmingsplan een aanlegvergunningstelsel opgenomen.

Archeologiecriteria

Bij grondroerende werkzaamheden in plannen met een oppervlakte van 50 m² of groter dient rekening te worden gehouden met de aanwezigheid van archeologische waarden.

Scheepswrakken in de Waddenzee (WIR72A)

Beschrijving

Aan de noordzijde van de gemeente Wieringen, in de Waddenzee zijn diverse resten van scheepswrakken gevonden. Juist ten noorden van de gemeentegrens ligt een beschermd archeologisch monument⁹⁰, dat de resten van een mogelijk 17^e-eeuws schip bevat. Daar omheen zijn meerdere scheepswrakken aangetroffen⁹¹. Het archeologische monument en de andere scheepswrakken zijn gelegen in de gemeente Texel. Op de CHW-kaart is echter

⁸⁹ Conclusie op basis van de chromotopografische kaart van rond 1900.

⁹⁰ Monumentnummer 15660

⁹¹ Monumentnummers 15685, 15686, 15687, 15688 en 15689

een wat groter vlak aangegeven als terrein van zeer hoge archeologische waarde⁹². Dit terrein strekt zich wel uit op het gebied van de gemeente Wieringen.

In ARCHIS zijn ook binnen de gemeentegrenzen van Wieringen op dit terrein zes waarnemingen opgenomen. Deze waarnemingen hebben betrekking op de vondst van scheepswrakken of onderdelen daarvan. Op een van deze locaties is een bronzen bel met de inscriptie SOLI DEO GLORIA 1691 aangetroffen, evenals houten scheepsonderdelen van een ca. 50 m lang zeilschip. Het schip is rond 1735 vergaan. Op een tweede locatie werd naast de uiteengevallen delen van een schip (van onbekende datering) een messing bakje gevonden. Een derde wraklocatie (op de gemeentegrens met Texel) betreft een ca 40 m lang zeilschip. De overige vondsten betreffen een losse balk die onderdeel uitgemaakt heeft van een schip, een schip met ballaststeentjes en een zeilschip langer dan 40 meter dat graan vervoerde en rond 1600 is vergaan. Bij deze laatste vondst werden overigens ook delen van de lading, keramiek, een kanon en werktuigen aangetroffen.

Waardebepaling

Op basis van de vondsten in dit deel van de Waddenzee en de ligging zo dicht bij de vroegere Rede van Texel kunnen in dit gebied resten van schepen aangetroffen worden. Door de wijziging van stromingen in de Waddenzee (soms op microniveau) kunnen scheepswrakken die jaren onder het zand gelegen hebben ineens weer vrij gespoeld worden.

De aangetroffen resten wijzen uit dat zowel resten van scheepswrakken als van de lading en van de aan boord gebruikte voorwerpen kunnen worden gevonden.

Archeologieregime

Voor dit deel van de Waddenzee is een bijzonder archeologieregime van kracht vanwege de aanwezigheid van belangwekkende archeologische bodemsporen. Het archeologieregime wordt gerealiseerd door aanpassing van het bestemmingsplan, waarbij het als archeologisch waardevol gebied van de eerste categorie bij wijze van dubbelbestemming wordt aangegeven. Daarnaast wordt in het bestemmingsplan een aanlegvergunningstelsel opgenomen.

Archeologiecriteria

Bij alle grondroerende werkzaamheden, dient rekening te worden gehouden met de aanwezigheid van archeologische waarden.

Waddenzee (WIR73A)

Beschrijving

Tijdens de eerste bewoning van Wieringen bestond een groot deel van de huidige Waddenzee nog uit een veenkussen. Dit veen is ontgonnen, vermoedelijk al in de 9e eeuw en werd later weggeslagen door de zee. Het is dan ook mogelijk dat resten van agrarisch gebruik in de Waddenzee worden aangetroffen en van de winning van zout, turf en wier. Binnen de gemeentegrenzen van Wieringen zijn in de Waddenzee een achttal waarnemingen in ARCHIS vermeld. Twee van deze waarnemingen hebben betrekking op

⁹² CHW-kaart: NKT221A

bewoning en gebruik van het veen. Juist ten noorden van de Quarantaine is een stenen sarcofaag aangetroffen in het Balgzand. Deze wijst mogelijk op bewoning van het veen hier en op begraving van mensen. De tweede waarneming heeft betrekking op de moertering. Resten hiervan in de vorm van brandstofresten zijn in de Waddenzee gevonden, vrij ver ten noorden van het huidige eiland.

Nadat de zee in het gebied terrein gewonnen had, werd in het gebied veel gevaren. Het lag in de buurt van de Rede van Texel, de plaats waar de schepen vanaf de 16^e eeuw wachtten op een gunstige wind om uit te varen.

De overige zes waarnemingen die in ARCHIS zijn genoemd, hebben betrekking op resten van schepen die hier vergaan zijn. Een van de waarnemingen bevat een onderdeel van een schip en een klinknagel. De overige waarnemingen hebben betrekking op gehele scheepswrakken, die meer of minder uiteengevallen zijn. Bovendien zijn resten van lading en gebruiksvoorwerpen aangetroffen. Het tot nu toe oudst gedateerde scheepswrak is in 1735 vergaan. Het Oorlogsschip "Koningin Emma der Nederlanden" is het meest recent vergaan van de aangetroffen wrakken. Dit schip verging in april 1943.

Het gebied op de grens met de gemeente Texel is op de CHW-kaart aangegeven als terrein van hoge archeologische waarde, vanwege de daar aangetroffen en verwachte scheepswrakken⁹³.

Een klein deel van het Amstelmeer behoort ook tot het grondgebied van Wieringen. Dit wordt bij het archeologiegebied van de Waddenzee betrokken.

Waardebepaling

Gebaseerd op de vondsten in de Waddenzee en op de geschiedenis van het gebied kunnen archeologische sporen op en in de bodem verwacht worden. Deze sporen kunnen dateren uit de prehistorie (de periode voorafgaand aan de grootschalige veengroei) of uit de middeleeuwen (periode vanaf de ontginning van het veen) en kunnen concreet bestaan uit sporen van ontginning en gebruik van het landschap, de fundamente van huizen, gebruikvoorwerpen, gereedschappen, resten van zout-, turf- en wierwinning, voorwerpen die samenhangen met visserij en scheepswrakken. Met de huidige stand van kennis is niet goed te bepalen waar dergelijke vondsten aan het licht kunnen komen.

Archeologieregime

In de Waddenzee is een bijzonder archeologieregime van kracht vanwege de aanwezigheid van belangwekkende archeologische bodemsporen en de verwachting deze daar aan te kunnen treffen. Het archeologieregime wordt gerealiseerd door aanpassing van het bestemmingsplan, waarbij het als archeologisch waardevol gebied van de derde categorie bij wijze van dubbelbestemming wordt aangegeven. Daarnaast wordt in het bestemmingsplan een aanlegvergunningstelsel opgenomen.

Archeologiecriteria

Bij grondroerende werkzaamheden in plannen met een oppervlakte van 500 m² of groter dient rekening te worden gehouden met de aanwezigheid van archeologische waarden.

⁹³ CHW-kaart: NKT222A

IJsselmeer (WIR74A)

Beschrijving

Tijdens de eerste bewoning van Wieringen bestond een groot deel van het huidige IJsselmeer nog uit een veenkussen. Dit veen is ontgonnen, vermoedelijk al in de 9e eeuw en werd later weggeslagen door de zee. Het is dan ook mogelijk dat resten van agrarisch gebruik in het IJsselmeer worden aangetroffen en van de winning van zout, turf en wier. Binnen de gemeentegrenzen van Wieringen zijn in het IJsselmeer een tweetal waarnemingen in ARCHIS vermeld. De ene waarneming is aangegeven ter plaatse van de Afsluitdijk en heeft betrekking op de vondst van een houten tjalk uit de Nieuwe Tijd. De andere waarneming vertegenwoordigt de vondst van een Neolithisch stenen bijl.

Waardebepaling

Gebaseerd op de vondsten in het IJsselmeer en op de geschiedenis van het gebied kunnen archeologische sporen op en in de bodem verwacht worden. Deze sporen kunnen concreet bestaan uit gebruikvoorwerpen, gereedschappen, voorwerpen die samenhangen met visserij en scheepswrakken.

Archeologieregime

In het IJsselmeer is een bijzonder archeologieregime van kracht vanwege de aanwezigheid van belangwekkende archeologische bodemsporen en de verwachting deze daar aan te kunnen treffen. Het archeologieregime wordt gerealiseerd door aanpassing van het bestemmingsplan, waarbij het als archeologisch waardevol gebied van de derde categorie bij wijze van dubbelbestemming wordt aangegeven. Daarnaast wordt in het bestemmingsplan een aanlegvergunningstelsel opgenomen.

Archeologiecriteria

Bij grondroerende werkzaamheden in plannen met een oppervlakte van 500 m² of groter dient rekening te worden gehouden met de aanwezigheid van archeologische waarden.

Stelling van Den Oever (WIR75A)

Beschrijving

Met de aanleg van de Afsluitdijk ontstond een directe verbinding tussen Noordoost- en Noordwest-Nederland. Deze verbinding was een zwakke plek in geval van oorlog. Aan beide zijden werd de Afsluitdijk daarom voorzien van een Stelling die de dijk en het sluizencomplex verdedigden. De Stelling van Den Oever werd in de jaren dertig van de 20^e eeuw aangelegd en bestaat uit betonnen en aarden verdedigingswerken. Ter plaatse van de Stelling zijn geen waarnemingen in ARCHIS vermeld.

Waardebepaling

Gebaseerd op de geschiedenis en de kennis over de Stelling van Den Oever en andere vergelijkbare verdedigingswerken, kunnen sporen van verdedigingswerken verwacht worden. Concreet kunnen deze sporen bestaan uit met name wallen, loopgraven en gebruiksvoorwerpen, munitie en wapens.

Deze sporen kunnen zich direct aan of reeds binnen enkele decimeters onder het huidige maaiveld bevinden.

Archeologieregime

Voor de Stelling van Den Oever wordt een bijzonder archeologieregime van kracht vanwege de te verwachten archeologische bodemsporen. Het archeologieregime wordt gerealiseerd door aanpassing van het bestemmingsplan, waarbij het als archeologisch waardevol gebied van de tweede categorie bij wijze van dubbelbestemming wordt aangegeven. Daarnaast wordt in het bestemmingsplan een aanlegvergunningstelsel opgenomen.

Archeologiecriteriën

Bij grondroerende werkzaamheden in plannen met een oppervlakte van 50 m² of groter en een diepte van 40 centimeter of dieper dient rekening te worden gehouden met de aanwezigheid van archeologische waarden.

Overige gebied (WIR76A)

Beschrijving

Al het overig grondgebied van de gemeente Wieringen bestaat uit landelijk gebied op de hogere delen van het eiland.

In dit terrein zijn meerder archeologische waarnemingen bekend in ARCHIS, die voornamelijk betrekking hebben op de Vroege en Late Middeleeuwen.

Waardebepaling

Gebaseerd op de archeologische waarnemingen, de geschiedenis van Wieringen en de kennis van gebieden met een vergelijkbare geschiedenis, kunnen in het overige gebied sporen van bewoning en agrarisch gebruik verwacht worden, die dateren uit de Vroege en Late Middeleeuwen, maar mogelijk ook van eerdere perioden. Deze resten kunnen concreet bestaan uit fundamenteën van huizen, ophogingen, afvalkuilen, waterputten, paalsporen van huizen, slootvullingen, gebruiksvoorwerpen en gereedschappen.

Indien een ophogingslaag met laatmiddeleeuwse cultuurgrond wordt aangetroffen kunnen zich hierin sporen van akkerbouw vanaf de Late Middeleeuwen bevinden. Deze kunnen zich reeds binnen enkele decimeters onder het maaiveld bevinden en kunnen concreet bestaan uit ploegsporen, greppelvullingen, resten van wallen, paalsporen van eventuele hekken, resten van kleine bouwwerken, ophogingen en enig huisafval.

Archeologieregime

Voor het overige gebied van Wieringen wordt een bijzonder archeologieregime van kracht vanwege de te verwachten archeologische bodemsporen. Het archeologieregime wordt gerealiseerd door aanpassing van het bestemmingsplan, waarbij het als archeologisch waardevol gebied van de vierde categorie bij wijze van dubbelbestemming wordt aangegeven. Daarnaast wordt in het bestemmingsplan een aanlegvergunningstelsel opgenomen.

Archeologiecriteriën

Bij grondroerende werkzaamheden in plannen met een oppervlakte van 2.500 m² of groter en een diepte van 40 centimeter of dieper dient rekening te worden gehouden met de aanwezigheid van archeologische waarden.

Voor de haven van Den Oever en de Afsluitdijk is geen archeologieregime opgenomen. Deze gebieden zijn als archeologievrij gebied aangewezen. De aanleg van de Afsluitdijk is zo goed gedocumenteerd, dat archeologisch onderzoek hier waarschijnlijk weinig toegevoegde waarde zal hebben. De haven van Den Oever is ook relatief recent aangelegd en wordt bovendien regelmatig gebaggerd, zodat eventuele archeologische sporen reeds verwijderd zullen zijn.

BIJLAGE H – ARCHEOLOGISCH ONDERZOEKSTRAJECT

Het archeologische onderzoekstraject bestaat uit een aantal stappen. De eerste daarvan wordt gevormd door een archeologisch bureauonderzoek (ABO), dat wordt gevolgd door een Inventariserend Veldonderzoek (IVO). Het inventariserend onderzoek bestaat uit drie fasen: verkennend, karterend en waarderend onderzoek. Hierna kan nog volgen een opgraving of archeologische begeleiding. Voor alle stappen geldt dat de uitvoerder ervan zich dient te houden aan de specificaties die zijn vastgelegd in de protocollen en leidraden van de vigerende versie van de KNA.

Iedere onderzoeksstap resulteert in een archeologisch rapport. Op grond van dat rapport beslist de gemeente of het onderzoekstraject al dan niet moet worden voortgezet. Indien mogelijk zal de gemeente beslissen dat verschillende stappen in één keer kunnen worden doorlopen en gerapporteerd of dat in voorkomende gevallen onderzoeksstappen kunnen worden overgeslagen. Het archeologisch onderzoekstraject vormt voor de gemeente dus tevens een besluitvormingstraject.

Archeologisch vooronderzoek

Op basis van het bureauonderzoek wordt de gespecificeerde archeologische verwachting voor het betreffende plangebied opgesteld en kan worden aangegeven in welke mate de (mogelijk) aanwezige waarden door de planrealisatie schade zullen lijden. Op grond daarvan wordt in het rapport een advies voor eventuele vervolgstappen geformuleerd: verder archeologisch onderzoek of géén verder archeologisch onderzoek.

Het vervolgonderzoek zal in eerste instantie vrijwel altijd bestaan uit een inventariserend veldonderzoek. Het doel hiervan is het aanvullen en toetsen van de gespecificeerde verwachting uit het bureauonderzoek. In de verkennende fase worden kansrijke archeologische zones in het plangebied geselecteerd voor de volgende fase. In de praktijk wordt de verkennende fase regelmatig gecombineerd met een bureauonderzoek of wordt zelfs helemaal overgeslagen. Tijdens de kartering wordt het terrein systematisch onderzocht op de aanwezigheid van archeologische restanten. Uit de verkennende en karterende fase kan blijken dat ter plaatse van het plangebied geen archeologische waarden aanwezig zijn. In dat geval besluit de gemeente dat de ruimtelijke plannen vanuit archeologisch oogpunt zonder enige restrictie doorgang kunnen vinden.

Indien tijdens het inventariserend veldonderzoek een archeologische vindplaats wordt aangetroffen, dan richt de laatste fase van het inventariserend veldonderzoek zich op de waardering van de betreffende vindplaats. De waardering van een vindplaats leidt tot een selectieadvies. Het selectieadvies is een archeologisch inhoudelijk advies over de behoudenswaardigheid van een vindplaats. Op basis van het selectieadvies neemt de gemeente een selectiebesluit.

Selectiebesluit

In het selectiebesluit wordt door de gemeente gemotiveerd aangegeven wat er met de aangetroffen archeologische waarden in het plangebied dient te gebeuren. Daarbij wordt in eerste instantie gestreefd naar behoud in de bodem van een behoudenswaardige vindplaats. Eventueel noodzakelijke beheersmaatregelen voor het optimale behoud ervan wordt bij dit streven in overweging genomen en zonodig in de planontwikkeling en -uitwerking meegenomen. Dat kan door bijvoorbeeld de bouwplannen zodanig aan te passen, dat de archeologische vindplaats niet wordt aangetast. Indien behoud in de bodem (behoud *in situ*) naar het oordeel van de gemeente niet mogelijk is, zorgt zij ervoor dat het archeologisch vooronderzoek wordt voortgezet in de vorm van een opgraving. Het doel van opgraven is het documenteren van gegevens en het veiligstellen van materiaal van vindplaatsen om daarmee informatie te behouden die van belang is voor kennisvorming over het verleden (behoud *ex situ*).

Een selectiebesluit kan echter ook negatief uitvallen, hetgeen betekent dat de vindplaats naar het oordeel van de gemeente niet behoudenswaardig is. Daarbij wordt besloten dat de aanwezige archeologische waarden ongedocumenteerd verloren mogen gaan.

Programma van Eisen

Een waarderend inventariserend vooronderzoek (proefsleuvenonderzoek) of opgraving behoort volgens de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie te worden uitgevoerd op basis van een Programma van Eisen (PvE). In het PvE worden de voorwaarden en eisen ten aanzien van de inhoudelijke vraagstelling (*wat* er moet worden onderzocht) en de praktische uitvoering (*hoe* het moet worden onderzocht) geformuleerd. Het PvE dient opgesteld te worden door een daartoe bekwaam seniorarcheoloog. Ook de rol van de bevoegde overheid wordt in het PvE beschreven. Onder andere wordt opgenomen dat de bevoegde overheid moet instemmen met het evaluatieverslag en het eindrapport van het veldonderzoek.

Plan van Aanpak

Het Plan van Aanpak (PvA) is een concrete planning van het veldwerk en een beschrijving van de wijze waarop het onderzoek wordt uitgevoerd. Het voldoet aan een PvE indien aanwezig. Het PvA bevat een beredeneerde keuze van toe te passen methodiek(en). Daarnaast wordt het PvA in het veld gebruikt als handleiding voor het onderzoek. De KNA schrijft voor dat voor zowel een verkennend, karterend en waarderend onderzoek als een opgraving een PvA moet worden opgesteld. Het PvA wordt opgesteld door de uitvoerder van de onderzoeksopdracht. In tegenstelling tot het PvE stelt de KNA niet de eis dat het PvA door de bevoegde overheid moet worden goedgekeurd.

Stappenplan

1. De gemeente stelt vast welke omvang het plan heeft en tot welke diepte de grondroerende werkzaamheden zullen reiken en bepaalt op basis van de bestemmingsplankaart (of de Beleidskaart Archeologie zolang archeologie nog niet in

- het bestemmingsplan is opgenomen) of het plangebied gelegen is binnen een archeologiegebied waarin de bodemingreep leidt tot de noodzaak om rekening te houden met archeologische waarden.
- indien nee: geen verder onderzoek nodig; vergunning of vrijstelling kan worden verleend
 - indien ja: zie 2.
2. De gemeente stelt aan de initiatiefnemer de eis tot het laten verrichten van een archeologisch bureauonderzoek en gaat na of het bureauonderzoek betrekking heeft op een plangebied dat groter is dan 1 hectare.
- indien nee: zie 3
 - indien ja: zie 5
3. De initiatiefnemer geeft opdracht tot een archeologisch bureauonderzoek al dan niet in combinatie met een verkennend booronderzoek, dat leidt tot een gespecificeerde archeologische verwachting waaruit blijkt of er archeologische waarden te verwachten zijn en nader onderzoek noodzakelijk is.
- indien nee: geen verder onderzoek nodig; vergunning of vrijstelling kan worden verleend
 - indien ja: zie 4
4. Het verkennend booronderzoek kan tijdens de praktische uitvoering zo nodig worden gecombineerd met een karterend booronderzoek. Daarbij worden archeologische waarden aangetroffen.
- indien nee: geen verder onderzoek nodig; vergunning of vrijstelling kan worden verleend
 - indien ja: zie 8
5. De initiatiefnemer geeft opdracht tot het archeologisch bureauonderzoek al dan niet in combinatie met een verkennend booronderzoek (een combinatie van verkenning, kartering én een bureauonderzoek is niet toegestaan), dat leidt tot een gespecificeerde archeologische verwachting waaruit blijkt of er archeologische waarden te verwachten zijn en nader onderzoek noodzakelijk is.
- indien nee: geen verder onderzoek nodig; vergunning of vrijstelling kan worden verleend
 - indien ja: zie 6
6. [OPTIE:] Nadat het bureauonderzoek is afgerond, verlangt de gemeente van de uitvoerder dat een Plan van Aanpak voor het karterend onderzoek wordt opgesteld. De kartering kan met de verkenning tijdens de praktische uitvoering gecombineerd worden. Het Plan van Aanpak zal aan de gemeente ter goedkeuring voorgelegd worden. De gemeente laat zich hierbij adviseren door een onafhankelijk en daartoe bekwaam seniorarcheoloog. De gemeente keurt het Plan van Aanpak voor het karterend booronderzoek goed dan wel af. In het laatste geval zal het Plan van Aanpak in opdracht van de initiatiefnemer aan de eisen van de gemeente moeten worden aangepast. Zie verder bij 7.
7. De initiatiefnemer geeft de opdracht voor het uitvoeren van een karterend booronderzoek door een daartoe bevoegd archeologisch bedrijf. Bij het onderzoek worden archeologische waarden aangetroffen.
- indien nee: geen verder onderzoek nodig; vergunning of vrijstelling kan worden verleend
 - indien ja: zie 8

8. De initiatiefnemer (of de gemeente) laat voor het waarderend onderzoek in de vorm van proefsleuven een Programma van Eisen opstellen. Het Programma heeft de goedkeuring van de gemeente nodig. [OPTIE:] De gemeente laat het betreffende Programma van Eisen door een onafhankelijk en daartoe bekwaam seniorarcheoloog toetsen. [OPTIE:] De seniorarcheoloog die het Programma van Eisen heeft getoetst, wordt bij voorkeur ook verder in de directievoering ingeschakeld, onder meer voor veldwerkevaluatie, rapportagebeoordeling en toetsing van aanvragen voor meerwerk ingeval van onvoorziene archeologische werkzaamheden.
9. De initiatiefnemer geeft opdracht tot het waarderend onderzoek, waaruit een selectieadvies volgt op basis waarvan de gemeente een selectiebesluit neemt. Dat betreft een:
 - negatief selectiebesluit; de vergunning of vrijstelling kan worden verleend
 - positief selectiebesluit: zie 10
10. Bij een positief selectiebesluit doen zich vier mogelijkheden voor.
 - a. De aanwezige archeologische waarden zijn zodanig van belang dat het plan niet gerealiseerd kan worden. Om deze waarden in de bodem te behouden wordt door de gemeente zonodig aanwijzing tot beschermd archeologisch monument bij rijk of provincie aangevraagd. Indien de gemeente over een verordening beschikt om gemeentelijke archeologische monumenten aan te wijzen, dan start de gemeente zelf een aanwijzingsprocedure.
Indien een vergunning wordt verleend, kunnen daaraan de volgende drie voorwaarden worden verbonden:
 - b. de verplichting tot het aanpassen van het plan zodat de archeologische waarden in de bodem kunnen worden behouden;
 - c. de archeologische waarden zijn behoudwaardig, maar kunnen binnen de planrealisatie niet (geheel) behouden blijven, waardoor een opgraving noodzakelijk is. zie 11;
 - d. de verplichting om de activiteit die tot bodemverstoring leidt te voorzien van een archeologische begeleiding. zie 11.
N.B. Bij grotere plannen kunnen zich ook combinaties van deze mogelijkheden voordoen.
11. De initiatiefnemer (of de gemeente) laat voor een voortgezet archeologisch onderzoek (10c en 10d) een Programma van Eisen opstellen. Het Programma heeft de goedkeuring van de gemeente nodig. [OPTIE:] De gemeente laat het betreffende Programma van Eisen door een onafhankelijk en daartoe bekwaam seniorarcheoloog toetsen. [OPTIE:] De seniorarcheoloog die het Programma van Eisen heeft getoetst, wordt bij voorkeur ook verder in de directievoering ingeschakeld, onder meer voor veldwerkevaluatie, rapportagebeoordeling en toetsing van aanvragen voor meerwerk ingeval van onvoorziene archeologische werkzaamheden.
12. De initiatiefnemer verleent opdracht tot het verrichten van de noodzakelijke opgraving door een daartoe bevoegd archeologisch bedrijf.

Stappenplan bij fysieke belemmeringen

Door fysieke belemmeringen kan in voorkomende gevallen de aanwezigheid dan wel afwezigheid van archeologische waarden niet worden vastgesteld. Dat kan dan alleen door de sloop- of bouwwerkzaamheden van een archeologische begeleiding te voorzien. Een

begeleiding in dit stadium wordt volgens de KNA gezien als een waarderend vooronderzoek. De stappen 4 tot en met 9 uit bovenstaand schema worden daarbij niet doorlopen.

Indien tijdens de begeleiding archeologische waarden worden aangetroffen, dan dient de bevoegde overheid een selectiebesluit te nemen. Indien de begeleiding na dit besluit wordt voortgezet (positief selectiebesluit), dan heeft de begeleiding volgens de KNA hetzelfde doel als een opgraving. Voor beide vormen van begeleiding is een Programma van Eisen verplicht.

Ontwikkelingsgerichte bestemmingsplannen

Een ontwikkelingsgericht bestemmingsplan wordt in verschillende stappen (initiatieffase, definitiefase en ontwerpfasen) uitgewerkt tot een definitief bestemmingsplan. Dat heeft het voordeel dat na uitvoering van iedere onderzoeksstap aangetroffen archeologische waarden door een vroegtijdige planaanpassing kunnen worden ontzien (planologische bescherming *in situ*). Verdere onderzoeksstappen voor die veiliggestelde waarden zijn dan vanzelfsprekend niet meer nodig. Indien planologische bescherming niet mogelijk is, volgt een opgraving dan wel begeleiding van de activiteiten die leiden tot verstoring van het bodemarchief. De hierboven uiteengezette beslis- en overlegmomenten in het kader van het archeologisch onderzoekstraject zijn in principe hetzelfde. Indien de gemeente bij de voorbereiding van een bestemmingsplan kosten moet maken ten behoeve van archeologisch (voor)onderzoek, zal zij die kosten verhalen in het kader van de grondexploitatie (zie hoofdstuk 5).

Opgegraven of niet behoudwaardige vindplaatsen worden niet op de bestemmingsplankaart aangeduid. Dat geldt ook voor terreindelen die op grond van een bureau-, verkennend en/of karterend onderzoek archeologisch niet of onvoldoende waardevol zijn bevonden. Voor het overige gebied van het bestemmingsplan wordt de Beleidskaart Archeologie als onderlegger voor de plankaart gebruikt. Daarnaast worden archeologische voorschriften ten aanzien van de afgifte van bouw- en aanlegvergunningen in het bestemmingsplan opgenomen. Is het nieuwe bestemmingsplan eenmaal vastgesteld, dan wordt bij de vergunningprocedure bovenstaand stappenplan doorlopen.

BIJLAGE I - BEGRIPSBEPALINGEN

Archeologie: Historische wetenschap die zich ten doel stelt inzicht te verwerven in alle facetten van menselijke samenlevingen uit het verleden door middel van het systematisch opsporen en interpreteren van materiële overblijfselen die in of boven de grond bewaard zijn gebleven.

Archeologisch erfgoed: alle overblijfselen, voorwerpen en andere sporen van de mens uit het verleden, in en op de bodem waarvan het behoud en de bestudering relevante archeologische kennis oplevert. Hiertoe behoren in principe resten van bouwwerken, gebouwencomplexen, aangelegde terreinen, roerende zaken, monumenten van andere aard, alsmede hun context, zowel op het land als onder water.

ARCHIS: landelijk archeologisch informatiesysteem dat wordt beheerd door de Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten.

Architectuurgeschiedenis: Historische wetenschap die zich richt op exterieur van bouwwerken, op bouwstijl en bouwtraditie met daarnaast aandacht voor de maatschappelijke context en de geschiedenis van de stedenbouw.

Beeldkwaliteitsplan: onderdeel van de ruimtelijke onderbouwing van een bestemmingsplan of artikel 19-procedure waarin expliciet aandacht wordt besteed aan de relatie tussen een nieuwe ruimtelijke ontwikkeling en bestaande karakteristieken van een gebied.

Begeleiding: de registratie van vondst- en spoorgegevens van een vindplaats, zonder dat daarbij sprake is van het aanleggen van sleuven of putten, uitgevoerd tijdens bodemversturende activiteiten die om niet-archeologische redenen plaatsvinden en waar gegronde redenen zijn om aan te nemen dat archeologische waarden aanwezig zouden kunnen zijn; tijdens deze werkzaamheden mogen de grondsporen niet worden uitgegraven, want dan is er sprake van een opgraving.

Bevoegde overheid: de overheid die besluiten neemt over de selectie van behoudenswaardige monumenten, die Programma's van Eisen voor archeologische werkzaamheden laat opstellen en goedkeurt en die rapportages beoordeelt; vanwege de samenhang tussen archeologie en ruimtelijke ordening zal dat meestal de gemeente zijn.

Bodemarchief: dat deel van het archeologisch erfgoed dat zich beneden het maaiveld bevindt.

Bouwhistorie: de bouw-, verbouwings- en gebruiksgeschiedenis van een bouwwerk of structuur; tevens de studie van het bouwen in het verleden.

Bouwhistorische inventarisatie: het beoordelen van gebouwen en bouwkundige structuren in een gebied op mogelijke, vermoedelijke of zekere monumentale waarden ten behoeve van een cultuurhistorisch verantwoord ruimtelijk beleid. Naast het analyseren van

bouwwerken wordt daarbij enig archiefonderzoek verricht, dat doorgaans beperkt blijft tot bestudering van oude kaarten en luchtfoto's. **Bureauonderzoek:** het verwerven van informatie, aan de hand van bestaande bronnen, over bekende of verwachte archeologische waarden binnen een onderzoeksgebied, omvattende de aard en de omvang, de datering, gaafheid en conservering en de relatieve kwaliteit daarvan.

Cultuurhistorie: onderzoekt de menselijke samenleving uit het verleden aan de hand van fysieke verschijnselen in het landschap (historisch bouwkundige waarden, historisch geografische waarden, archeologische waarden).

Cultuurhistorische basisstructuur: thematische samenhang binnen een (groter) geografisch begreemd gebied.

Cultuurhistorische verkenning: een instrument dat in een vroeg stadium van planvorming het cultuurhistorische belang van het plangebied belicht in relatie tot toekomstige ontwikkelingen.

Cultuurhistorische waardenkaart: kaart van de provincie Noord-Holland waarop de waardevolle archeologische, historisch geografische en historisch (steden)bouwkundige elementen zijn aangeduid. Deze kaart is geen beleidskaart maar signaleert en informeert en is bedoeld als bron van inspiratie in de ruimtelijke ontwikkeling. De kaart is per definitie incompleet.

Directievoering: aansturen van wegens planontwikkeling noodzakelijk archeologisch veldwerk, waarbij de kaders van tijd, geld en archeologische kwaliteit worden bewaakt.

Historische geografie: Historische wetenschap die de wijze bestudeert waarop het cultuurlandschap in de loop van de tijd is ontstaan en zich heeft ontwikkeld, via analyse van de hiervoor kenmerkende bestanddelen in hun ruimtelijke samenhang.

Historische (steden)bouwkunde: valt uiteen in twee delen: architectuurgeschiedenis en bouwhistorie.

Inventariserend veldonderzoek (ivo): door middel van waarnemingen in het veld verwerven van (extra) informatie over bekende of verwachte archeologische waarden binnen een onderzoeksgebied, als aanvulling op en toetsing van de archeologische verwachting gebaseerd op het bureauonderzoek.

Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie: in de archeologische beroepsgroep geldende normen en kwaliteitseisen voor uitvoeringswerkzaamheden, zoals door het College voor de Archeologische Kwaliteit vastgelegd in een handboek.

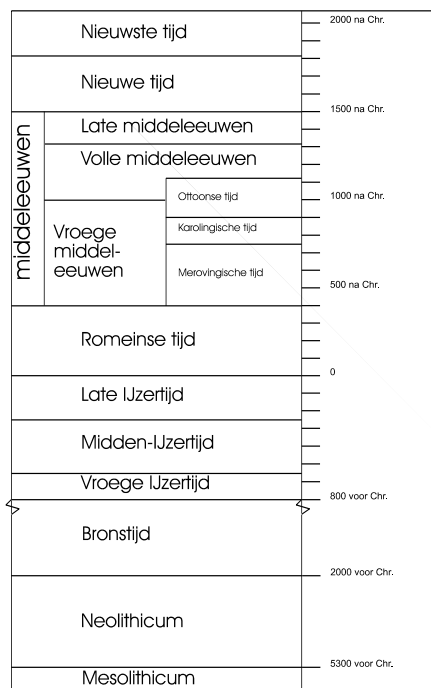
Opgraven / Opgraving: De ontsluiting van een vindplaats met als doel de informatie te verzamelen en vast te leggen die nodig is voor het beantwoorden van de in het Programma van Eisen verwoorde onderzoeksvragen en het behalen van de onderzoeksdoelstellingen.

Proefonderzoek: opgraving van beperkte omvang op een of meerdere locaties binnen een vindplaats in de vorm van proefputten of proefsleuven om nadere gegevens te verzamelen over aard, omvang, diepteligging en dergelijke van de grondsporen, waarbij de grondsporen zo veel mogelijk intact worden gelaten.

Programma van Eisen (PvE): door een blijkens het beroepsregister daartoe gekwalificeerd archeoloog op basis van het selectiebesluit opgestelde kennisgeving van het bevoegde overheid aan de initiatiefnemer, waarin probleem- en doelstelling van de te verrichten werkzaamheden van de vindplaats worden gegeven alsmede formulering van de daaruit af te leiden eisen met betrekking tot het uit te voeren werk.

Selectiebesluit: een gemotiveerd besluit van het bevoegde overheid tot het al dan niet behouden van een bepaalde archeologische waarde, gebaseerd op een selectieadvies en leidend tot het al dan niet, of onder voorwaarden, verlenen van een vergunning.
(veld)werkbegleiding zie: begeleiding

Tijdbalk

BIJLAGE J – KENNISDOCUMENTEN EN JURIDISCHE INSTRUMENTEN

Kennisdocumenten

De volgende kennisdocumenten worden hieronder in het kort beschreven. In overleg met de betrokken beleidsvelden zal, afhankelijk van de vraag of het gebied bepaald worden welk kennisdocument de best benodigde informatie kan verstrekken. Dit benodigde kennisdocument zal, indien nog niet aanwezig, worden opgesteld.

Kennisdocumenten:

- Cultuurhistorische Waardenkaart
- Beschermd stads- en dorpsgezicht
- Beeldkwaliteitplan
- Bestemmingsplannen
- Cultuurhistorische verkenning

Cultuurhistorische Waardenkaart

De provinciale CHW-kaart, uitgedetailleerd tot op gemeentelijk niveau, is één van de belangrijkste kennisdocumenten, waaruit de cultuurhistorische waarden zichtbaar worden. De kaart heeft een informatieve, een signalerende en - onzes inziens wenselijke - toetsende functie over archeologische, bouwhistorische (rijks, provinciale en gemeentelijke monumenten) en historisch geografische elementen. De gegevens van de CHW kaart kunnen via een gedigitaliseerde database, bijvoorbeeld gekoppeld aan het Vastgoedregistratie-systeem, toegankelijk worden gemaakt voor initiatiefnemers, architecten, projectontwikkelaars en overige betrokkenen en belangstellenden.

Beschermd stads- en dorpsgezicht

De beschrijving van het beschermde stads- en dorpsgezicht verstrekt veel informatie over de cultuurhistorische waarde van een gebied. Het rijk hanteert een aantal criteria voor de waardering van een beschermd stadsgezicht zoals schoonheid, wetenschappelijke waarde, samenhang stedenbouwkundige structuren, bebouwing, groen, uniciteit en sociaal-maatschappelijk historische waarde.

De bepalingen in het bijbehorende bestemmingsplan stellen nadere eisen aan (ver)bouwplannen van zich in het gebied bevindende panden en objecten, terwijl de Welstandsnota deze nadere eisen invult.

Beeldkwaliteitplan

Een beeldkwaliteitplan geeft de ontwikkelingsgeschiedenis weer en een gedetailleerde beschrijving, analyse en waardering van de kwaliteit van bestaande structuren en bebouwingselementen. Van daaruit is in gerichte aanbevelingen aan te geven hoe de aanwezige beeldkwaliteit kan worden gehandhaafd via welstandsrichtlijnen, versterkt via randvoorwaarden of ontwikkelt via aanbevelingen. Hierdoor heeft de gemeente enerzijds een toetsingsinstrument in handen waarmee de kwaliteit gewaarborgd is maar anderzijds blijft er vrijheid bestaan voor creatieve geesten.

Beeldkwaliteitplan nieuwe stijl

In het Streekplan Noord-Holland Noord wordt van gemeenten gevraagd bij nieuwe ontwikkelingen een beeldkwaliteitplan te maken. Dit beeldkwaliteitplan heeft echter een afwijkende inhoud ten opzichte van het hiervoor genoemde plan. In het beeldkwaliteitplan nieuwe stijl wordt ingegaan op de cultuurhistorische en landschappelijke waarden in een te ontwikkelen gebied. Belangrijk is dat wordt aangegeven hoe bij de nieuwe ontwikkeling met deze waarden wordt omgegaan. Het gaat er daarbij niet om dat cultuurhistorische waarden koste wat het kost behouden worden, maar dat een afweging gemaakt wordt over deze waarden ten opzichte van andere belangen.

Door een (meer globaal) beeldkwaliteitplan voor de gehele gemeente te vervaardigen kan bij toekomstige ontwikkelingen vooraf al rekening gehouden worden met de cultuurhistorische waarden, doordat een beeld ontstaat van die waarden. Bovendien kan een dergelijk beeldkwaliteitplan dan input leveren voor de ruimtelijke onderbouwing van de nieuwe plannen.

Bestemmingsplannen

Zoals bekend moeten bestemmingsplannen regelmatig (een keer in de tien jaar) worden herzien. Dat biedt een uitstekende gelegenheid om de cultuurhistorische waarden, waaronder archeologie, in te brengen in de te vernieuwen bestemmingsplannen. De cultuurhistorische waarden kunnen versterkt worden door (kwalitatieve) vernieuwing mogelijk te maken op grond van hoge architectonische en stedenbouwkundige eisen en om te sturen in het gebruik van bepaalde locaties. De bestemmingsplannen zijn een juridisch instrument dat bescherming biedt aan ongewenste ontwikkelingen, waarin duidelijke randvoorwaarden en kaders worden aangegeven om zorgvuldig om te gaan met de cultuurhistorie.

Cultuurhistorische verkenning

Een Cultuurhistorische Verkenning geeft de ontwikkelingsgeschiedenis weer en geeft een beschrijving van de bestaande situatie van een gebied. Van de daarin aanwezige cultuurhistorische waarden ten aanzien van gebouwen en structuren geeft dit document in grote lijnen aan of deze waarden te versterken of te behouden zijn óf dat er ruimte is voor ontwikkeling. Het is van belang dat een cultuurhistorische verkenning in een heel vroeg stadium op tafel ligt vooral bij grote ruimtelijke projecten.

Juridische instrumenten

Monumentenwet 1988

Deze wet vormt de basis voor het huidige beleid voor beschermde rijksmonumenten. De wet bevat bepalingen over de aanwijzing tot rijksmonument en de wijziging er van, inclusief archeologische monumenten. Ook regelt de Monumentenwet de aanwijzing van beschermde stads- en dorpsgezichten en vormt ze de basis om bij algemene maatregelen van bestuur regels vast te stellen met betrekking tot herstel en instandhouding van beschermde rijksmonumenten.

Het gedeelte over archeologie zal aan de hand van het Verdrag van Valletta fors worden gewijzigd en aangevuld.

Gemeentelijke monumentenverordening

De Monumentenverordening vormt de juridische basis voor een groot deel van het gemeentelijke monumentenbeleid. Deze verordening regelt de aanwijzing tot beschermd gemeentelijke monumenten en gemeentelijke stads- en dorpsgezichten. Ze bepaalt ook hoe monumenten gewijzigd kunnen worden en maakt het mogelijk gemeentelijke archeologische monumenten aan te wijzen. Wet en verordening hebben veel gemeen, maar kennen ook enkele verschillen. Het belangrijkste onderscheid is dat de Monumentenverordening ruimere mogelijkheden dan de wet biedt. Zo is het mogelijk om ook zaken jonger dan vijftig jaar aan te wijzen als beschermd gemeentelijk monument.

Wet op de ruimtelijke ordening

In bestemmingsplannen worden vaak historische paragrafen opgenomen, maar toch worden historische kwaliteiten niet altijd voldoende planologisch geregeld. Terwijl het bestemmingsplan bij uitstek geschikt is om historische structuren maar ook bestaande bouwvolumes vast te leggen. Het bestemmingsplan is in de Monumentenwet 1988 aangewezen als instrument om archeologische waarden vast te leggen in verband met het verhalen van de kosten bij archeologisch onderzoek. Ook kunnen bestemmingen worden geregeld, waarbij het behoud van (beschermd) monumenten voorop staat. Voor beschermd stads- en dorpsgezichten is een beschermend bestemmingsplan verplicht.

Woningwet

Op 1 januari 2003 is de nieuwe Woningwet in werking getreden. De wet is onder meer de grondslag voor een te voeren welstandsbeleid. Per 1 juli 2004 dienen gemeenten te beschikken over een door de raad vastgesteld welstandsbeleid, anders is er geen welstandsadviesering meer mogelijk. De Woningwet handelt ook over de noodzakelijke handhaving voor het bouwen.

Bij de verlening van een bouwvergunning zal voortaan ook rekening gehouden moeten worden met mogelijke archeologische waarden.

BIJLAGE K - BRONNENLIJST

Literatuurlijst

- Besteman, J., *Vikingen in Noord-Holland? De zilverschat van Wieringen in het licht van de Noormanneninvallen*. Amsterdam, 1997
- Brandts Buys, L., *De landelijke bouwkunst in het Hollands Noorderkwartier*. Arnhem, 1998
- Bremer, J.T., *Wiringherlant. Deel 1: hoofdstukken uit de geschiedenis van het land en volk van Wieringen*. Schoorl, 1979
- Bremer, J.T., *Wiringherlant. Deel 2: hoofdstukken uit de geschiedenis van het land en het volk van Wieringen sedert de 19^e eeuw tot de afsluiting van de Zuiderzee*. Schoorl, 1980.
- Daan, dr. J.C., *Wieringer land en leven in de taal*. Alphen aan den Rijn, 1950
- Graaf, R.P. de, *Oorlog om Holland 1000 – 1375*, Hilversum, 1996
- Historische Vereniging Wieringen, *Boerderijen op Wieringen*. Oostwoud, 2003
- Habermehl, N. *Scheepswrakken in de Waddenzee (1500-1900)*, Lelystad, 2000
- Husken, S., *Bureauonderzoek naar de archeologische waarde van de begraafplaats te Stroe, gemeente Wieringen*, Wormer, 2005
- Jelsma, J. & N. Groen-Lubbers, *Wieringen, Camping Waddenzee: een inventariserend archeologisch veldonderzoek*, Zuidhorn, 2004
- Jelsma, J. & C. Tulp, *Wieringen, plangebied Lutjestrand: een inventariserend archeologisch veldonderzoek*, Zuidhorn, 2003
- Lambooi, H. *Getekend land. Nieuwe beelden van Hollands Noorderkwartier*. Alkmaar, 1987.
- Longayroux, T. Toepassing van zwerfstenen en keileem op Wieringen. In: Rappol, M., *Keileem en zwerfstenen op Wieringen*. Wieringen, 1991
- Marrewijk, D. van & A. Haartsen, *Waddenland. Het landschap en cultureel erfgoed in de Waddenzeeregio*. Groningen/Leeuwarden, 2001
- Poldervaart, M., *Historisch-geografische inventarisatie en waardering van de Kop van Noord-Holland en Texel. Een werkdocument ten behoeve van de Cultuurhistorische Waardenkaart Noord-Holland*. Hoorn, 2000
- Provincie Noord-Holland, *De cultuurhistorie van de Kop van Noord-Holland en Texel. Cultuurhistorische Waardenkaart Noord-Holland*. Haarlem, 2002
- Rappol, M. (red.), *Keileem en zwerfstenen op Wieringen*. Wieringen, 1991
- Schaafsma, A. *Aandacht voor Walsloten en Sjanen op Wieringen*. Velp, 2002
- Schoorl, H., *Kartering en bedijking van het Wieringer Nieuwland 1541*. In: *Holland Regionaal-historisch tijdschrift*, Jg. 9, nr. 4, p. 158-164. 1977
- De Straat Milieu-adviseurs bv, *Aardkundige monumenten in de provincie Noord-Holland*. Arnhem, 2004
- Verhofstad, J. & M. Rappol, *Excursie over Wieringen*. In: Rappol, M.(red.), *Keileem en zwerfstenen op Wieringen*. Wieringen, 1991
- Visser, H.R., *De verdedigingswerken aan de Afsluitdijk*. In: *Nieuw boek over verdedigingswerken*, 2004
- Woltering, P.J., *Archeologische kroniek van Noord-Holland over 1987*, Amersfoort, 1988.

Kaartmateriaal

Atlas van Historische Topografische Kaarten Noord-Holland. Bladen van de Chromo-topografische Kaart van het Koninkrijk der Nederlanden schaal 1:25.000 1894 - 1923, Landsmeer, 2003
 Grote Historische Provincie Atlas Noord-Holland 1849-1859, 1:25.000, Groningen, 1992
 Topografische Atlas Noord-Holland 1:25.000, Emmen, 2004
 Kaartboek Uitwaterende Sluizen van Kennemerland en West-Friesland, 1745 (kopie)

Digitale bronnen

Archeologisch Informatiesysteem (ARCHIS2)
www.dewoonomgeving.nl voor de Kadastrale Minuutplans uit het begin van de 19^e eeuw
 Provincie Noord-Holland, *Leidraad Provinciaal Ruimtelijk Beleid* [website: www.noord-holland.nl]
 Provincie Noord-Holland, *Cultuurhistorische waardenkaart* [website: www.noord-holland.nl/chw]